

**EDUCATIEVE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
KLEUTERONDERWIJS**

Bachelorproef

Hoe kan ik in de kleuterklas, bij de oudste kleuters, een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?

Voorwoord

Voor u ligt mijn bachelorproef met het onderwerp 'overconsumptie en overproductie'. Dit is mijn laatste stap om af te studeren als leerkracht kleuteronderwijs aan de Hogeschool PXL. Het was een hele uitdaging voor mij om dit onderwerp uit te werken met ups en downs omdat ikzelf er niet genoeg over wist. Toch heb ik me met veel plezier in dit onderwerp verdiept. Uiteindelijk ben ik weer een ervaring rijker geworden omdat ik mijn kennis over dit onderwerp heb kunnen uitbreiden.

Bij het uitwerken van mijn bachelorproef kon ik terecht bij een aantal personen. Daarvoor wil ik graag deze mensen oprecht bedanken.

Eerst wil ik mijn promotor, Leen Smets, heel erg bedanken. Zij heeft mij vanaf het begin ondersteund en mijn onderzoeksproces opgevolgd. Ik kon steeds terecht bij haar en ze gaf me steeds opnieuw goede moed. Ook kon ik steeds met mijn vragen bij haar terecht. Ze gaf me de juiste feedback en tips waardoor ik weer verder kon werken aan mijn bachelorproef.

Ook wil ik mijn andere promotor, Joeri Helaers, bedanken. Hij heeft me goed begeleid in mijn onderzoeksproces tijdens de afwezigheid van mevrouw Smets. Hij was mijn eerste aanspreekpunt tijdens mijn onderzoeksperiode. Ik ben benieuwd wat hij vindt van het eindresultaat.

Dan wil ik ook graag mijn externe partner bedanken, Karel Coenen als MOS-begeleider. Hij heeft me meer inzicht gegeven over het onderwerp 'overconsumptie en overproductie'. Hij heeft me meer geleerd over Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) en me de juiste aanzet gegeven. Hij stond steeds klaar voor me om me tips en feedback te geven.

Daarnaast wil ik Michel Braeken, directeur van de Vrije Basisschool Wonderwijs in Wijshagen, bedanken. Bedankt dat u me de kans, de ruimte en de tijd wilde geven om mijn bachelorproef uit te voeren in uw school.

Ook wil ik graag mijn mentoren, Christel Dreesen en Hanne Vrolix bedanken voor alle tips en alle momenten waarop ik mijn activiteiten mocht uitvoeren in de klas.

Ten slotte wil ik graag mijn gezinsleden bedanken voor de steun en de moed die ze me gegeven hebben doorheen mijn proces. Ze hebben me steeds opnieuw de nodige motivatie gegeven zodat ik weer met volle moed verder ging met mijn bachelorproef.

Janne Creemers

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
Inleiding	6
Hoofdstuk 1: Oriënteren en richten	7
1. Onderzoekstap ORIËNTEREN	7
1.1 Aanleiding voor onderzoek	7
1.1.1 De verkennende probleemanalyse	7
1.1.2 Het praktijkprobleem beschrijven.....	8
2. Onderzoekstap RICHTEN.....	15
2.1 Formuleren van een onderzoeksdoel	15
2.1.1 Formuleren van een onderzoeksvraag met deelvragen.....	15
Hoofdstuk 2: Plannen.....	16
1. Beschrijving en verantwoording onderzoeksactiviteiten.....	16
2. Tijdslijn onderzoeksactiviteiten	17
Hoofdstuk 3: Verzamelen en analyseren.....	18
1. Onderzoekstap VERZAMELEN	18
2. Onderzoekstap ANALYSEREN	21
2.1 Duurzaamheid	21
2.1.1 Duurzame ontwikkeling	21
2.1.2 Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen.....	21
2.1.3 De 5 P's van duurzame ontwikkeling.....	22
2.1.4 SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie	23
2.2 Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO)	24
2.2.1 Vaardigheden volgens de vlag en de lading.....	24
2.2.2 Vaardigheden volgens Djapo.....	27
2.3 Educatieve materialen.....	28
2.3.1 De Ladder van Lansink	29

2.3.2	De Piraminder	30
2.3.3	Djapo	32
2.3.4	MOS.....	34
2.3.5	Activiteiten	36
2.4	Informatie aanreiken aan leerkrachten en ouders.....	37
2.4.1	Het participatiehuis.....	38
2.4.2	Actualiteit.....	40
Hoofdstuk 4: Ontwerpen		41
1.	Ontwerpeisen	41
2.	Ontwerp	42
2.1	Handleiding.....	43
Hoofdstuk 5: Concluderen en vooruitblikken		162
1.	Reflectie onderzoeksproces.....	162
2.	Relatie tussen onderzoeksdoel en onderzoeksvraag	164
2.1	Deelvragen	164
2.2	Onderzoeksvraag.....	166
3.	Reflectie op eigen groei	167
4.	Vooruitblik.....	170
5.	Besluit.....	170
6.	Bijlage	171
6.1	Bevragen	171
6.1.1	Bevraging bij directeur Michel Braeken van Vrije Basisschool Wonderwijs	171
6.1.2	Bevraging bij MOS-begeleider Karel Coenen.....	171
6.1.3	Bevraging bij leerkrachten (enquête).....	177
6.1.4	Bevraging bij ouders (enquête).....	183
6.2	Briefjes voor ouders	189
6.2.1	Brief boterhammenwrap.....	189
6.2.2	Brief kringloopwinkel	190
6.2.3	Brief klikjesoep	191
6.2.4	Brief ruilbeurs	191
7.	Bibliografie.....	192

Inleiding

Dit onderzoek richt zich erop om bij de oudste kleuters een bewustwording te creëren van overconsumptie en overproductie. Ik ben op zoek gegaan naar educatieve materialen en middelen die me konden helpen om bij kleuters de juiste mentaliteit en houding aan te leren rond consuminderen en duurzaamheid. Ik heb dit onderzoek uitgevoerd om kleuterleerkrachten te inspireren en te stimuleren om de duurzaamheidsthema's afval en consuminderen op een educatieve en speelse manier aan te brengen bij kleuters.

Hieronder geef ik u een duidelijker beeld van wat u kan verwachten in mijn bachelorproef:

In hoofdstuk 1, oriënteren en richten, komt u te weten wat de aanleiding is van mijn onderzoek. Daarna vindt u het praktijkprobleem dat ik omschreven heb aan de hand van de 5xW+H-vragen. Dit heb ik verduidelijkt met informatie uit de literatuur en een gesprek met de directeur, Michel Braeken, van de Vrije Basisschool Wonderwijs Wijshagen. Als u verder leest wordt het onderzoeksdoel en de onderzoeksvraag met de deelvragen geformuleerd en toegelicht.

In hoofdstuk 2, plannen, worden de deelvragen opgesomd en heb ik een planning gemaakt om de deelvragen te kunnen beantwoorden. In deze planning beschrijf ik de onderzoeksactiviteiten en geef ik weer wanneer ik dit gedaan heb.

In hoofdstuk 3, verzamelen en analyseren, kan u informatie terugvinden die een antwoord vormt op de deelvragen van mijn onderzoek. Ik ben op zoek gegaan naar de inhoud van volgende definities: duurzaamheid en Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO). Daarna vindt u verschillende educatieve materialen omtrent mijn onderwerp en duurzaamheid. Via bevestigingen kwam ik meer te weten over educatieve materialen en activiteiten omtrent mijn onderwerp. Via de enquête kwam ik erachter hoeveel leerkrachten dit onderwerp in de klas aanbrengen en of de ouders met hun kind in gesprek gaan over overconsumptie en overproductie. Deze informatie is verzameld aan de hand van de verschillende onderzoeksactiviteiten die opgesteld zijn in het vorige hoofdstuk.

In hoofdstuk 4, ontwerpen, leest u welke ontwerpeisen ik opgesteld heb vanuit de onderzoeksactiviteiten van het vorige hoofdstuk. Ook vindt u hier het ontwerp terug dat ik maakte vanuit dit onderzoek.

In hoofdstuk 5, concluderen en vooruitblikken, reflecteer ik op mijn onderzoeksproces. Ook geef ik een antwoord op mijn deelvragen waardoor ik een definitief antwoord kan geven op mijn onderzoeksvraag. Bij vooruitblikken komt u te weten of er nog verder onderzoek gedaan kan worden in de toekomst.

Tot slot vindt u nog de bibliografie die ik geraadpleegd heb voor mijn onderzoek. In bijlage vindt u een interview met MOS-begeleider, Karel Coenen, de enquêtes die ik afnam bij leerkrachten en ouders en aanvullende informatie.

Hoofdstuk 1: Oriënteren en richten

In het deel 'oriënteren' komt u te weten hoe ik tot mijn onderzoeksvraag gekomen ben. Dit heb ik gedaan door gebruik te maken van verkennende technieken namelijk mindmapping en verkennende literatuurstudie. Daarna wordt het praktijkprobleem beschreven.

In het deel 'richten' wordt het onderzoeksdoel en onderzoeksvraag met deelvragen toegelicht.

1. Onderzoekstap ORIËNTEREN

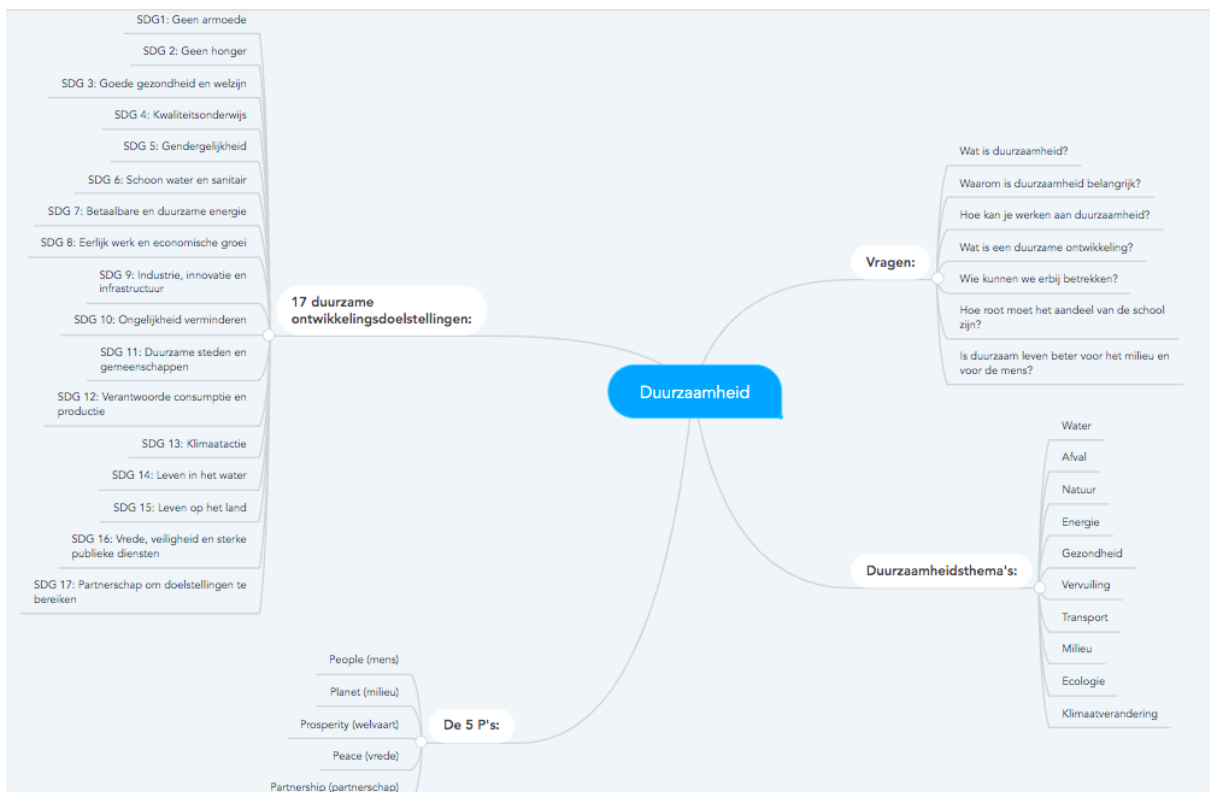
1.1 Aanleiding voor onderzoek

Tijdens de snuffelstage in LKO2 heb ik interessante workshops gevolgd. Welke me het meest is bijgebleven is die van mevrouw Smets. Deze workshop ging over duurzaamheid. Na deze workshop ben ikzelf beginnen na te denken over hoe het met onze planeet gaat. Ikzelf deed al verschillende dingen zoals restjes niet weggooien, een drinkfles en boterhamendoos hergebruiken, met de bus naar school gaan... maar toch zou ik nog graag veel meer dingen doen die onze planeet ten goede komen.

Het is zeer belangrijk dat ieder mens zorg draagt voor onze planeet zowel jong als oud. Daarom wil ik kinderen van jongs af aan hier al bewust van maken zodat ze later de juiste beslissingen gaan nemen. Maar ik vraag me af op welke manier je dit juist het beste kunt doen. Daarom zou ik dit ook graag willen onderzoeken.

1.1.1 De verkennende probleemanalyse

Mindmapping – Brainstorm 'duurzaamheid'

Bij het maken van deze mindmap ben ik vertrokken vanuit 'duurzaamheid'. Ik stelde me verschillende vragen zoals: "Wat is duurzaamheid?", "Waarom is duurzaamheid belangrijk?", "Hoe kan je werken aan duurzaamheid?" ... Dit waren allemaal vragen die ik me stelde en waarop ik op het einde van mijn onderzoek antwoorden kon geven. Ook ben ik gebotst op de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen. Graag wilde ik werken rond 'SDG 12: verantwoorde consumptie en productie'. Ik vind dit een belangrijke duurzame ontwikkelingsdoelstelling om de kleuters mee in contact te brengen.

Informatie uit de praktijk:

Ik heb mijn bachelorproef uitgevoerd op de Vrije Basisschool Wonderwijs Wijshagen bij de oudste kleuters. Ik vind het belangrijk dat de duurzame ontwikkeling al begint te ontwikkelen bij jonge kinderen en dat ze weten waarom het belangrijk is om te zorgen voor de aarde.

Mijn stageschool is een MOS-school. Ze zijn een MOS-school geworden doordat ze afval gesorteerd hebben. Er zijn verschillende vuilbakken (rest, gft, PMD, papier) aanwezig op school. Zo kunnen de leerkrachten en de kinderen het afval juist sorteren. Ze vinden het belangrijk dat kinderen een herbruikbare boterhamendoos, koekendoos, fruitdoos, drinkbus... gebruiken zodat de afvalberg vermindert.

Ook doen ze mee aan verschillende acties zoals: straatnet, wat is er aan de hand in viesvuilland, nestkastjes maken, tuinieren in de schooltuin, voederplankjes maken... Deze acties worden vooral gedaan met de leerlingen van het lager onderwijs.

De kinderen kunnen ook lege batterijen naar school brengen zodat deze gerecycleerd kunnen worden. Door de batterijen te recyclen kunnen de waardevolle materialen ervan terug hergebruikt worden en hoeft er dus geen nieuwe delving in één of andere mijn te gebeuren. Op deze manier kunnen we voorkomen dat de aarde uitgeput geraakt. De school verzameld ook nog kurkenstoppen en dopjes van flessen.

In de gemeente van de school zijn er ook enkele voedingswinkels die aan duurzaamheid doen. Bijvoorbeeld de Delhaize, deze voedingswinkel werkt samen met Too Good To Go, dit is een toepassing die voedselverspilling helpt te bestrijden door de verkoop van overschotten in de winkel of van producten die de vervaldatum bijna bereiken. Ook is er een kringloopwinkel in de gemeente van mijn stageschool. In de kringloopwinkel zamelt men herbruikbare tweedehandsspullen in en worden deze opnieuw te koop aangeboden. Hierdoor wordt de groei van de afvalberg afgeremd en krijgen de spullen een tweede leven.

1.1.2 Het praktijkprobleem beschrijven

Wat is het probleem?

Het probleem is dat er te weinig rond duurzaamheid wordt gewerkt met kleuters. Dit komt vooral omdat leerkrachten niet goed weten hoe ze duurzaamheid moeten aanbrengen in de klas. Mijn stageschool, Vrije Basisschool Wonderwijs Wijshagen, hecht wel belang aan duurzaamheid. Ze zijn een MOS-school en dit komt omdat ze meegedaan hebben aan verschillende acties zoals: afval sorteren, straatnet, wat is er aan de hand in viesvuilland, nestkastjes maken... Het probleem is dat ze niet aan duurzaamheidsthema's werken in de kleuterklas. Dit hangt er ook vanaf hoe jij zelf als leerkracht naar duurzaamheid kijkt en of je je als leerkracht al ooit verdiept hebt in de verschillende duurzaamheidsthema's. Vandaar hieronder even enige toelichting.

Commissie Brundtland heeft in opdracht van de Verenigde Naties duurzame ontwikkeling beschreven als:

Duurzame ontwikkeling leidt ertoe dat alle huidige mensen in hun behoeften kunnen voorzien, zonder het vermogen van toekomstige generaties aan te tasten om datzelfde te doen (de Hamer et al., 2008).

Met deze definitie bedoelen ze dus dat wij de ecologische toekomst van de aarde in handen hebben. Wat wij hier en nu doen heeft gevolgen voor onze toekomstige generaties, voor later. De mensen hebben een grote impact op het ecologische systeem van de aarde.

Volgens Roorda (2010) focust de Brundtland-definitie zich vooral op de tijdsdimensie. Duurzame ontwikkeling leidt ertoe dat er steeds meer mensen een goed leven hebben en dat we dit nog vele generaties lang kunnen volhouden. Er zijn dus twee kanten aan duurzame ontwikkeling. Aan de ene kant is er een goed leven voor een groter deel van de mensen, maar aan de andere kant is er ook een goede samenleving die nog lang in stand blijft. 'Een groter deel van de mensen' gaat over een verspreiding van welvaart van hier naar daar. 'Lang in stand' heeft te maken met de toekomst, de verhouding tussen nu en later. Het ene gaat over 'plaats' en het andere over 'tijd'. Dit zijn de twee verschillende dimensies van duurzame ontwikkeling.

Duurzame ontwikkeling richt zich dus op de verbetering van de leefomstandigheden van mensen overal in de wereld en op de versterking van de natuurlijke leefomgeving zodat er een samenleving ontstaat die langdurig kan worden volgehouden (Roorda, 2010).

Wie heeft met het probleem te kampen?

Heel de aarde heeft te maken met dit probleem, dus zeker ook de mensen. De landbouw produceert genoeg voedsel voor 12 tot 14 miljard mensen. Toch lijdt 1 op 8 mensen wereldwijd aan voortdurende honger. Niet te begrijpen als je weet dat er veel voedsel wereldwijd verloren of verspild geraakt. We spreken dan over 'overconsumptie'. Overconsumptie heeft een grote impact op het milieu en op de gezondheid (Nuyts, 2021).

Als de mensen meer gaan verdienen dan gaan ze ook meer eten. Dit zorgt ervoor dat het milieu- en gezondheidsimpact gaat stijgen. Als onze voedingsconsumptie afhankelijk blijft van het inkomen zullen mensen vaker diabetes type 2, kanker en hartaandoeningen krijgen (Nuyts, 2021).

Er zijn verschillende oorzaken van voedselverspilling. Bijvoorbeeld als mensen te veel eten ingekocht hebben, het eten te lang bewaard wordt, er een te grote hoeveelheid gekookt wordt of ze het eten gewoon niet lekker vinden. Hierdoor gaat alle energie en grondstoffen verloren, ook de energie die nodig was om de etenswaren te telen, te vervoeren, te koelen, te bewerken en te verpakken. Er is hier veel energie voor nodig die vooral van fossiele brandstoffen komt. Deze fossiele brandstoffen veroorzaken die klimaatverandering. Overconsumptie heeft vooral een impact op het milieu en bijgevolg verhoogt dit de risico's voor de volksgezondheid (Milieu Centraal, 2022b).

Zeker 1/3 van het geproduceerde voedsel wordt verspild. Doordat mensen aan voedselverspilling doen wordt de afvalberg vergroot. De milieugevolgen zijn afhankelijk van de manier waarop afval verwerkt wordt. Een deel van het voedselafval gaat bij groente-, fruit- en tuinafval. Dit wordt dan gecomposteerd en is goed voor de landbouw en plantsoenen. Anderen geven etensresten aan huisdieren of kippen, ook dit dient toegejuigd te worden. Toch zijn er ook mensen die hun afval niet sorteren waardoor dit afval verbrand moet worden en dit weer meer energie vraagt (Milieu Centraal, 2022b).

Ook de natuur wordt bedreigd door het produceren van voedsel. Er is een groot risico dat er oppervlaktes ontbost of aangetast worden om goederen te produceren. De Belgen vragen naar cacao, soja en palmolie waarvoor er bossen en zelfs beschermde gebieden worden omgekapt. Palmolie wordt veel gebruikt voor de productie van heel wat producten, bv. van margarine tot lippenstift, van koekjes tot kaarsen, van chocolade tot schoonmaakmiddelen... De productie van palmolie veroorzaakt de vernietiging van tropische wouden en de verdwijning van wilde dieren. Dit komt doordat ze de bossen kappen en de wilde dieren hier niet meer terecht kunnen. Ook heeft overconsumptie een negatieve invloed op de klimaatverandering (WWF, 2021a).

Wie nog met dit probleem te kampen heeft zijn de oceanen en de zeeën. De verpakkingen van de producten zijn zeer aantrekkelijk waardoor de mensen ze gaan kopen. De verpakkingen zijn voor eenmalig gebruik en belanden daarna in de vuilbak. Een groot deel van het afval belandt in de oceanen en zeeën. De oceanen, de zeeën zijn een thuis voor heel wat planten en dieren, het zijn bronnen van leven. Oceanen produceren meer dan de helft van de zuurstof die wij inademen. Daarom moeten we de oceanen, de zeeën en de dieren beschermen (WWF, 2021a).

Ook de scholen, leerkrachten en de kleuters hebben te maken met dit probleem. Educatie speelt een belangrijke rol in onze strijd tegen overconsumptie en overproductie. Het is belangrijk dat je dit al meegeeft aan de kleuters met als doel de volgende generatie te leren onze grondstoffen te waarderen en onze planeet mee te helpen beschermen (Too Good To Go, z.d.).

Wanneer treedt het probleem op?

Het probleem speelt zich op ieder moment af. We worden al vele jaren aan een stuk geconfronteerd met dit probleem. De mensen worden dagdagelijks geconfronteerd met overconsumptie, bv. bij het zien van reclame op tv, naast de weg, in de boekjes... of door opvallende verpakkingen van producten gaan de mensen verleid geraken om deze producten te kopen (Greenpeace, 2020).

Ook bij het kopen van niet-duurzame voeding of kleding treedt het probleem op. Doordat er meer mode beschikbaar is en je deze kleding aan een lage prijs kan krijgen betaalt het milieu hier eigenlijk voor. Mensen gooien kleding heel vaak weg terwijl het nog in goede staat is. Hierdoor ontstaat er een grote afvalberg van kleding. Deze worden zelfs gedumpt in woestijngebieden. Het maken van kleding heeft een grote impact op het milieu. Denk maar aan het landgebruik, watergebruik en gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen voor de gewassen die verwerkt worden tot textiel, de chemicaliën en verven om het textiel verder te bewerken enzoverder (Milieu Centraal, 2022a).

Waarom is het een probleem?

Volgens (WWF) is overconsumptie een probleem omdat we de natuurlijke hulpbronnen van de planeet uitputten. Het heeft een negatieve impact op het milieu, maar bemoeilijkt ook hun natuurlijk herstel. We moeten er iets aan doen want alleen zo kunnen we voldoende voedsel blijven produceren voor de bevolking op onze planeet. Een eerlijke verdeling van voedsel mogelijk maken zal de druk op het milieu verlagen (WWF, 2021b).

Volgens Sleurs (2007) ontstaan er door overconsumptie en overproductie milieuproblemen en worden de natuurlijke hulpbronnen uitgeput. Het gaat hier vooral over de vervuiling van water, bodem en lucht, de uitputting van de natuurlijke grondstoffen, de groeiende afvalberg... Hier moet dringend aandacht aan besteed worden. Het is belangrijk dat we dit probleem oplossen zodat we de aarde niet uitputten en we de toekomstige generaties niet in het gedrang brengen.

Daarom is het belangrijk om de kinderen al wegwijs te maken in de aanpak van het probleem. Educatie voor duurzame ontwikkeling is een van de belangrijkste elementen om een duurzame samenleving te kunnen realiseren. Educatie voor duurzame ontwikkeling moet ervoor zorgen kinderen aan te moedigen om na te denken over hun eigen leven in verband met de problematiek van duurzame ontwikkeling. Zo zijn ze in staat om na te denken over duurzame ontwikkeling en gaan ze later ook beter beslissingen kunnen maken over dagdagelijkse dingen (Sleurs, 2007).

Waar doet het probleem zich voor?

Het probleem doet zich voor in heel de wereld. Onze wereld verandert voortdurend. Het land, de oceanen, de atmosfeer, het klimaat en het leven op aarde. De aarde heeft altijd veranderingen moeten ondergaan. De mens heeft een brein waarmee al heel veel uitvindingen, verbeteringen enzoverder bedacht werden waardoor onze welvaart altijd gestegen is (Bruyninckx, 2021).

Volgens Bruyninckx (2021) zijn ook onze consumptie- en productiesystemen onhoudbaar. Het omzetten van grondstoffen in goederen die worden gebruikt, geconsumeerd en weggegooid leiden niet alleen tot meer vervuiling en afval, maar ook tot wereldwijde concurrentie van natuurlijke hulpbronnen.

Ook op scholen doet het probleem zich voor. Er wordt op scholen ook aan voedselverspilling gedaan. Dit vindt meestal plaats bij de tussendoortjes. Er zijn voedingsdeskundigen die twijfelen of het wel nodig is om de kinderen een tussendoortje mee te geven. Dit tussendoortje volgt te snel op het ontbijt waardoor de kinderen niet veel honger hebben en het voedsel in de vuilnisbak belandt. De voedingsdeskundigen hebben verschillende tips voor de scholen zoals: Bespreek de strijd tegen voedselverspilling met de ouders, geef de voorkeur aan duurzame accessoires voor het tussendoortje, bv. een brooddoos, een koekendoosje, een fruitdoosje, een drinkbus...

Stel voor een collectief klastussendoortje in te voeren, dat biedt de gelegenheid om meer producten aan te kopen die evenwichtiger zijn voor de gezondheid en het milieu.

Kies voor lokale groenten en fruit, in het juiste seizoen, uit de biologische of ecologisch verantwoorde landbouw

(Virginie de I Renaudie, 2010).

Hoe is het probleem ontstaan?

Sinds de industriële revolutie staat in het Westen alles in het teken van onbeheerste ontwikkeling en economische groei. Hierin staat productie en consumptie van materiële goederen centraal. In de jaren 70 begint men zich zorgen te maken over de economische activiteiten. Er werd vastgesteld dat er op economisch en sociaal vlak ongelijkheid was tussen rijke en arme landen. Door deze vaststelling werd het duidelijk dat er een grens is aan de manier waarop onze samenleving zich momenteel ontwikkelt (Class Zero Emission, 2013).

In de jaren 80 worden er wereldwijde abnormale verschijnselen ontdekt en bekend gemaakt bij de mensen. Het gaat hier over het gat in de ozonlaag, zure regen, klimaatverandering en ontbossing (Class Zero Emission, 2013).

In 1972 werd de formule 'lokaal handelen, globaal denken' als eerst gebruikt. Deze formule geeft aan dat de sociale en milieuproblematiek waarmee we vandaag geconfronteerd worden de hele wereld treft. We kunnen dit probleem oplossen door lokaal actie te ondernemen waaraan iedereen bijdraagt (Class Zero Emission, 2013).

Eén van de oorzaken van dit probleem is de economische groei. De economische groei wordt gezien als een motor voor overconsumptie omdat er meer middelen nodig zijn om de groei te ondersteunen. In nieuwe groeilanden als China en India wordt er enkel gedacht aan het verbeteren van de welvaart door economische groei. Beter zouden ze ambitieus zijn en inzetten op een duurzaam economisch beleid om op lange termijn zo weinig mogelijk impact op het ecosysteem te hebben (*Overconsumptie*, 2020).

Een andere oorzaak van overconsumptie is 'veelvuldig consumentisme'. De mensen consumeren zowel diensten als primaire goederen zoals eten en drinken, kleding en schoeisel, huisvesting, energie, transport, onderwijs, gezondheidszorg... In consumentenlanden wordt geproduceerd met de bedoeling na korte tijd het product weer weg te gooien of is de levensduur van een product te kort omwille van frequente lancering van nieuwe types, bv. nieuwste iPhone die velen willen hebben ondanks dat de vorige nog goed functioneert (*Overconsumptie*, 2020).

Wat is er bekend over de oplossing van het probleem?

Wat bekend is over de oplossing van het probleem is dat mensen hun levensstijl moeten aanpassen. De technologie zal ons helpen om oplossingen te vinden voor de klimaat- en voedselcrisis, maar enkel als we onze huidige levensstijl aanpassen om het economische systeem te veranderen (IPS, 2020).

Er zijn ook al enkele initiatieven die aan overconsumptie en overproductie iets willen doen. Als eerste hebben we 'de kringloopwinkel'. Dit is een initiatief dat hard werkt aan een duurzame wereld en wil graag spullen een tweede leven geven. Zo dragen we zorg voor het milieu en creëren we sociale tewerkstelling. Hierdoor zorgen we er ook voor dat de afvalberg niet groter wordt (De kringwinkel, 2022).

In België zitten er 125 kringloopwinkels gevestigd. In Oost-Vlaanderen, Antwerpen, West-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en Limburg vind je kringloopwinkels. De mensen van 'de kringloopwinkel' ontvangen herbruikbare spullen of gaan ze gratis ophalen. Ze repareren de spullen en geven ze een plaatsje in de winkel. Daarna kunnen mensen komen shoppen voor een beperkt budget. Zij zijn blij met kledij en textiel, speelgoed, boeken, meubelen, huisraad, decoratie elektro, fietsen, multimedia, sport- en babyartikelen (De kringwinkel, 2022).

Als tweede initiatief hebben we 'Oxfam-wereldwinkels'. Het wereldwinkelnetwerk bestaat uit zo'n 200 winkels, dus je vindt er vast één in jouw buurt. Zij strijden tegen ongelijkheid en voor economische rechtvaardigheid. Het doel van Oxfam is een wereld creëren waarin alle mensen invloed hebben op de lokale en mondiale beslissingen. Oxfam-wereldwinkels kiezen voor een structurele samenwerking met hun producenten. Ze bieden hun partners allerlei dingen zoals

een afzetmarkt, een eerlijke prijs, voorfinanciering (het vooraf betalen van conracten), fairtradepremie, ontwikkelingssamenwerking en partnerfonds (Oxfam, 2022).

Too Good To Go

Ook zijn er enkele supermarkten die voedselverspilling willen tegenhouden. Als eerste hebben we de 'AD Delhaize-winkels en Proxy Delhaize-winkels'. Zij hebben een initiatief voor voedselverspilling met Too Good To Go. Ze hebben een app ontwikkeld waarmee je gaat strijden tegen voedselverspilling door onverkochte producten te kopen aan een heel aantrekkelijke prijs. Hierdoor wordt er veel minder voedsel weggegooid waardoor de afvalberg ook minder groot wordt (Delhaize, 2022).

Too Good To Go heeft een label ontworpen voor producten met een THT-datum (tenminste houdbaar tot): 'kijk, ruik en proef' en vertrouw op je zintuigen voor het veilig consumeren van dit product (Colruyt Group, 2022b) .

Ook de 'Colruyt en oKay' hebben verschillende initiatieven om iets te doen tegen overconsumptie. Colruyt Group heeft een spel ontworpen 'stap voor stap: het duurzame samenwerkingspel' omdat ze geloven dat de kinderen de motor van verandering zijn. Nog een ander initiatief van Colruyt Group is dat ze op de Boni Selection-producten een Eco-score toegepast hebben. Dit label geeft de ecologische voetafdruk van producten weer. Deze score houdt rekening met veel milieufactoren zoals de ingrediënten, de verpakking en de duurzaamheidslabels... Door bewust te kiezen voor seizoensgebonden voedingswaren of producten met een lage ecoscore dragen we samen bij aan een beter milieu, stap voor stap (Colruyt Group, 2022a)

Dan hebben we ook nog de app 'Vinted: Draag je 't niet? Verkoop 't dan!'. Vinted wil kleding een tweede leven geven. Bij de Vinted-app kan je kleren die je niet meer draagt op de app zetten. Je trekt er een foto van, je geeft een omschrijving en kiest zelf een prijs. Als je artikel verkocht is moet je het binnen 5 dagen naar de koper sturen. De koper betaalt de verzendkosten. Als de koper bevestigt dat hij het artikel ontvangen heeft krijgt de verkoper het geld (Vinted, 2022).

Het initiatief 'MOS' helpt scholen om van hun school een milieuvriendelijke en duurzame leer- en leefomgeving te maken samen met de kinderen, het schoolteam en het netwerk van de school.

Een MOS-school stelt hierbij de volgende uitgangspunten centraal:

Leerlingenparticipatie: elke actie begint met actieve betrokkenheid van leerlingen

Teamwork: MOS betreft het hele schoolteam en de ouders bij haar werking

Netwerk: MOS-scholen werken samen met de schoolbuurt, lokale besturen, (jeugd)verenigingen, ngo's, organisaties uit het middenveld...

Beleving: MOS is een leerproces, met een concreet resultaat voor ogen

Ze bieden ook verschillende thema's aan zoals 'vergroening, buiten leren, biodiversiteit, afval, leerlingenparticipatie, brede schoolbenadering, klimaat, duurzame voeding, energie, mobiliteit en water' (MOS, 2022).

2. Onderzoekstap RICHTEN

2.1 Formuleren van een onderzoeksdoel

Na een gesprek met de directeur, Michel Braeken, van de Vrije Basisschool Wonderwijs Wijnshagen zijn we tot het besluit gekomen dat de kleuters nog niet in contact gekomen zijn met het duurzaamheidsthema: 'SDG 12: verantwoorde consumptie en productie'.

Ook in de enquête die ik afnam bij kleuterleerkrachten zag ik dat er veel kleuterleerkrachten nog niet met het onderwerp overconsumptie en overproductie gewerkt hebben.

Mijn doel is daarom om kleuters meer in contact te brengen met duurzaamheidsthema's zodat ze zich hiervan bewust worden en later de juiste beslissingen gaan maken. Ik wil nieuwe kennis en inzichten bijbrengen bij de kleuters. Daarom zou ik graag willen onderzoeken welke educatieve middelen er zijn om de kleuters hiervan bewust te maken. Nadat ikzelf inzicht gekregen heb in het onderwerp wil ik graag de leerkrachten en ouders inspireren aan de hand van verschillende activiteiten.

2.1.1 Formuleren van een onderzoeksvraag met deelvragen

Onderzoeksvraag:

Hoe kan ik bij de oudste kleuters in de kleuterklas een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?

Deelvragen:

Wat is duurzaamheid?

Wat is Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) en welke vaardigheden zijn er?

Welke educatieve materialen en activiteiten zijn geschikt om te werken rond overconsumptie en overproductie?

Hoe kan je leerkrachten en ouders meer informatie aanreiken rond overconsumptie en overproductie?

Hoofdstuk 2: Plannen

In het hoofdstuk 'plannen' vindt u terug welke onderzoeksactiviteiten ik ondernomen heb om tot een antwoord te komen op de deelvragen van mijn onderzoek.

1. Beschrijving en verantwoording onderzoeksactiviteiten

Bij de deelvragen: 'Wat is duurzaamheid?' en 'Wat is Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) en welke vaardigheden zijn er?' heb ik vooral naar de literatuurstudie gekeken. Ik heb verschillende bronnen geraadpleegd die me meer informatie gaven over deze deelvragen. Ook heb ik tijdens het interview samen met Karel Coenen gehad over Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO). We hebben samen de vaardigheden besproken die zij hanteren als MOS-begeleider, maar ook de vaardigheden die Djapo gebruikt. De vaardigheden die MOS en Djapo hanteren komen met elkaar overeen. Doordat ik deze informatie verkregen had kon ik me verder verdiepen in mijn onderwerp namelijk 'overconsumptie en overproductie'.

Om een antwoord te kunnen formuleren op de deelvraag: 'Welke educatieve materialen en activiteiten zijn geschikt om te werken rond overconsumptie en overproductie?' ben ik naar het Provinciaal Natuurcentrum geweest. Hierbij maakte ik kennis met Karel Coenen. Uit het interview dat ik afnam maakte ik kennis met 'de Ladder van Lansink' en 'de Piraminder'. Dit zijn educatieve middelen die je kan inzetten in de kleuterklas zodat de kleuters een visuele ondersteuning hebben en zich bewust worden van 'afval' en 'consuminderen'. Samen met Karel Coenen heb ik gebrainstormd over welke activiteiten nu geschikt zijn om samen met de kleuters uit te voeren in de klas. Ook liet hij mij verschillende educatieve materialen zien omtrent mijn onderwerp. Zo maakte ik kennis met hun MOS-actiefiches en hun verschillende kaMOShibai. Ook liet hij mij de handpoppen Gloop & Teo zien die de kleuters willen laten inzien om samen te zorgen voor een duurzame wereld.

Graag wilde ik weten hoeveel kleuterleerkrachten al gewerkt hebben rond het onderwerp 'overconsumptie en overproductie'. Hiervoor nam ik een enquête af bij kleuterleerkrachten om hier een beeld van te krijgen. Tijdens het interview met Karel Coenen gaf hij me ook goede tips hoe je het best ouders kunt betrekken bij dit onderwerp.

2. Tijdslijn onderzoeksactiviteiten

Onderzoeksvraag: Hoe kan ik in de kleuterklas, bij de oudste kleuters, een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?					
Deelvraag	Onderzoeksactiviteiten	Februari 2022	Maart 2022	April 2022	Mei 2022
Deelvraag 1: Wat is duurzaamheid?	Bestuderen van bronnen: Publieke bronnen: vakliteratuur, informatie op websites				
Deelvraag 2: Wat is educatie voor duurzame ontwikkeling (EDO) en welke vaardigheden zijn er?	Bestuderen van bronnen: Publieke bronnen: informatie op websites				
	Bevragen: Individueel interview met Karel Coenen				
Deelvraag 3: Welke educatieve materialen en activiteiten zijn geschikt om te werken rond overconsumptie en overproductie?	Bezoeken: Provinciaal natuurcentrum				
	Bestuderen van bronnen: Publieke bronnen: vakliteratuur, onderzoeksrapporten, informatie op websites Interne bronnen: les- en leerlingmateriaal				
	Bevragen: Individueel interview met Karel Coenen				
	Observeren: Observeren van de activiteiten die ik samen met de kleuter uitvoer.				
Deelvraag 4: Hoe kan je leerkrachten en ouders meer informatie aanreiken rond overconsumptie en overproductie?	Bevragen: Enquête afnemen bij kleuterleerkrachten Individueel interview met Karel Coenen				
	Bestuderen van bronnen: Publieke bronnen: vakliteratuur, informatie op websites				

Hoofdstuk 3: Verzamelen en analyseren

In het hoofdstuk ‘verzamelen en analyseren’ kan u informatie terugvinden die een antwoord geeft op mijn gekozen deelvragen. Om op mijn deelvragen een antwoord te kunnen geven heb ik informatie verzameld aan de hand van verschillende onderzoeksactiviteiten.

1. Onderzoekstap VERZAMELEN

Onderzoeksvraag: Hoe kan ik in de kleuterklas, bij de oudste kleuters, een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?		
Deelvragen	Onderzoeksactiviteit	Opgedane informatie
Deelvraag 1: Wat is duurzaamheid?	Onderzoeksactiviteit 1: Bestuderen van bronnen	Uit het bestuderen van verschillende bronnen is me duidelijk gebleken wat duurzaamheid inhoudt. Ook heb ik door het bestuderen van bronnen inzicht gekregen over wat overconsumptie en overproductie is. Dit is informatie die zeker van pas komt bij de beantwoording van de deelvraag. Ook wordt verduidelijkt waarom overconsumptie en overproductie een probleem vormen en wat we eraan moeten en kunnen doen volgens de bestudeerde bronnen.
	Onderzoeksactiviteit 2: Bevragen (interview)	In het interview zal gevraagd worden wat educatie voor duurzame ontwikkeling is. Ook wordt er verduidelijkt hoe zij als MOS-begeleiders hiermee aan de slag gaan en hoe ze dit aanbrengen bij de kinderen.
Deelvraag 2: Wat is educatie voor duurzame ontwikkeling (EDO) en welke vaardigheden zijn er?	Onderzoeksactiviteit 1: Bestuderen van bronnen	Het bestuderen van bronnen geeft aan wat educatie voor duurzame ontwikkeling (EDO) is. Ook wordt het duidelijk welke vaardigheden er zijn om rond educatie voor duurzame ontwikkeling (EDO) te werken in de kleuterklas. Ook is de Ladder van Lansink een educatief middel. Dit maakt het visueel duidelijk aan de kleuters hoe we afval moeten behandelen. Nog een educatief middel is de Piraminder. Deze maakt visueel duidelijk aan de kleuters hoe we aan consuminderen kunnen doen.
	Onderzoeksactiviteit 2: Bevragen (interview)	In het interview zal gevraagd worden wat educatie voor duurzame ontwikkeling is. Ook wordt er verduidelijkt hoe zij als MOS-begeleiders hiermee aan de slag gaan en hoe ze dit aanbrengen bij de kinderen.

		<p>De MOS-begeleider gaf ook aan dat zij werken met 'de ladder van Lansink' om kinderen duidelijk te maken hoe je met afval om moet gaan. Helemaal beneden op de ladder heb je 'afval storten of verbranden'. Hierbij storten ze het afval ergens of verbranden ze het afval zonder dat het gesorteerd wordt. Daarboven heb je sorteren en recycleren. Dit is al een iets betere manier om met afval om te gaan, maar wat het beste zou zijn is om afval te hergebruiken en afval te voorkomen, bv. de boterhammen in een boterhamendoos doen.</p>
<p>Deelvraag 3: Welke educatieve materialen en activiteiten zijn geschikt om te werken rond overconsumptie en overproductie?</p>	<p>Onderzoeksactiviteit 1: Bestuderen van bronnen</p>	<p>Op verschillende sites zoals Djapo, ikdeel.be, MOS... zijn er verschillende activiteiten te vinden rond overconsumptie en overproductie. Het zijn interessante websites waar je veel lesideeën uit kunt halen om te gebruiken in je kleuterklas. Ook zijn dit inspirerende en interessante bronnen om mijn deelvragen te beantwoorden.</p>
	<p>Onderzoeksactiviteit 2: Bevragen (interview)</p>	<p>In het interview wordt er gevraagd welke activiteiten geschikt zijn om bij kleuters een bewustwording rond consuminderen te creëren. De antwoorden die uit het interview voortvloeien kunnen inspirerend zijn voor kleuterleerkrachten.</p>
	<p>Onderzoeksactiviteit 3: Bezoeken (Provinciaal Natuurcentrum)</p>	<p>Een bezoek aan het Provinciaal Natuurcentrum (PNC) in Genk is interessant om te weten te komen welke educatieve materialen en activiteiten ze hebben. Ze hebben verschillende kaMOSHibai-verhalen die gaan over overconsumptie en overproductie. Het zijn mooie verhalen die op kleuterniveau zijn waarbij kleuters de verschillende begrippen delen, ruilen, herstellen... leren ontdekken en gebruiken. Ook hebben ze verschillende MOS-actiefiches waarbij je samen met de kinderen tot actie kunt komen. Ook hebben ze er leuke handpoppen zoals Gloop & Teo die zeker en vast de kinderen zullen aanspreken.</p>
	<p>Onderzoeksactiviteit 4: Observeren van de activiteiten</p>	<p>Door het observeren van de activiteiten kan ik kijken of de activiteiten aansluiten bij de leefwereld van de kinderen. Achteraf kan ik over de activiteit</p>

	Observeren van de kleuters	reflecteren en kijken of ik bij de kinderen een bewustwording heb gecreëerd van consuminderen.
Deelvraag 4: Hoe kan je leerkrachten en ouders meer informatie aanreiken rond overconsumptie en overproductie?	Onderzoeksactiviteit 1: Bestuderen van bronnen	Het bestuderen van bronnen geeft inzicht in hoe je het best de ouders kunt betrekken bij een bepaald onderwerp dat je aan het behandelen bent in de kleuterklas.
	Onderzoeksactiviteit 2: Bevragen (Enquête + interview)	Door het interview met de MOS-begeleider zal het duidelijk worden hoe je het best ouders kunt betrekken en hoe je dit best niet doet. Het is namelijk belangrijk dat via de kinderen de ouders geprikkeld worden om iets te doen aan dit probleem. Ook heb ik een enquête afgelegd bij de kleuterleerkrachten. Uit de enquête zal duidelijk worden hoeveel leerkrachten al gewerkt hebben rond het onderwerp 'overconsumptie en overproductie' en hoe zij erover denken om dit onderwerp aan te brengen in de klas. De meeste leerkrachten hebben dit onderwerp nog niet aangehaald in hun kleuterklas. De meningen zijn ook heel erg verdeeld. Ze weten dat ze aan duurzaamheidsthema's moeten werken, maar sommigen vinden dat we met dit onderwerp de kleuters niet moeten belasten. Ook heb ik een enquête afgelegd bij de ouders van de kleuters. Ik was vooral benieuwd naar hun aankoopgedrag en of ze hier hun kinderen bij betrekken en bewust van maken. Veel ouders zijn zich hier bewust van, maar vinden het moeilijk om hun gedrag aan te passen.

2. Onderzoekstap ANALYSEREN

Om het overzicht te kunnen bewaren heb ik ook de analysering per deelvraag genoteerd. Zo leest u specifiek wat duurzaamheid betekent. Daarna leest u wat Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) is en welke vaardigheden er zijn. Verder verneemt u welke educatieve materialen en activiteiten geschikt zijn om mee te werken aan het thema 'overconsumptie en overproductie'. Tot slot beschrijf ik nog de mogelijkheden om ouders te laten participeren en hoe je leerkrachten kan inspireren omtrent dit thema.

2.1 Duurzaamheid

2.1.1 Duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling wordt vaak omschreven als: 'een ontwikkeling die aansluit op de behoeften van de huidige generaties zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties in gevaar te brengen om in hun eigen behoeften te voorzien'. Uit een kindermond kwam dat duurzame ontwikkeling is: 'genoeg voor altijd en voor iedereen' (Van Poeck & Loones, 2010).

Het begrip 'duurzame ontwikkeling' is gebaseerd op het besef dat we 'nu' doen, gevolgen heeft voor 'later' en dat wat we 'hier' doen, gevolgen heeft voor anderen 'elders' op de wereld (Van Poeck & Loones, 2010).

2.1.2 Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen

In september 2015 werd door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de 17 doelstellingen goedgekeurd. Met de Agenda 2030 voor Duurzame Ontwikkeling beschikken we over een wereldwijd actieplan. Dit actieplan brengt de uitdagingen op vlak van economische- en sociale ontwikkeling, leefmilieu en vrede samen. Ze willen met dit actieplan bereiken dat we tegen 2030 in een duurzamere wereld en maatschappij kunnen leven. De Verenigde Naties hebben de 17 doelstellingen en 169 subdoelstellingen geformuleerd in Agenda 2030. De Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen zijn universeel en gelden voor alle landen in de wereld, noord, oost, zuid en west (Leenknecht et al., 2015; VVSG, 2021b).

De doelstellingen van de duurzame ontwikkeling, ontwikkelingsdoelstellingen:

- Doelstelling 1: Armoede beëindigen
- Doelstelling 2: Honger, voedselveiligheid, duurzame landbouw
- Doelstelling 3: Goede gezondheid en welzijn
- Doelstelling 4: Kwaliteitsonderwijs
- Doelstelling 5: Gendergelijkheid
- Doelstelling 6: Schoon water, sanitair, duurzaam watergebruik

- Doelstelling 7: Betaalbare en duurzame energie
- Doelstelling 8: Eerlijk werk en economische groei
- Doelstelling 9: Industrie, innovatie en infrastructuur
- Doelstelling 10: Ongelijkheid verminderen
- Doelstelling 11: Inclusieve, veilige, duurzame steden
- Doelstelling 12: Verantwoorde consumptie en productie
- Doelstelling 13: Klimaatactie
- Doelstelling 14: Bescherming en duurzaam gebruik zeeën en oceanen
- Doelstelling 15: Duurzame ecosystemen op het land
- Doelstelling 16: Vrede, veiligheid en sterke publieke diensten
- Doelstelling 17: Partnerschap om doelstellingen te bereiken (Leenknegt et al., 2015; VVSG, 2021b)

2.1.3 De 5 P's van duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling houdt rekening met vijf pijlers. Hieronder leest u wat de 5 pijlers inhouden en hoe deze verbonden zijn aan de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (de SDG = Sustainable Development Goals).

Deze Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen kunnen onderverdeeld worden in vijf grote, universele pijlers. De eerste 15 doelstellingen stemmen overeen met de eerste drie pijlers van Duurzame Ontwikkeling namelijk 'people' (mensen, sociaal), 'planet' (planeet, ecologisch) en 'prosperity' (welvaart, economisch). De laatste twee ontwikkelingsdoelstellingen behoren bij 'peace' (vrede) en 'partnership' (samenwerking) (Brown & Rasmussen, 2019; VVSG, 2021b).

Als eerste pijler hebben we 'people' (mensen, sociaal). People staat ervoor dat we armoede en honger in al zijn vormen moeten uitroeien en waardigheid en gelijkheid in een gezonde omgeving kunnen vervullen. Onder deze pijler vinden we de sociale doelstellingen terug zoals

armoede, honger, gezondheid, onderwijs en gender (Brown & Rasmussen, 2019; VVSG, 2021b).

De tweede pijler die de Duurzame Ontwikkeling ondersteunt is 'planet' (planeet, ecologisch). Planet staat voor de natuurlijke hulpbronnen van de planeet, maar ook voor het beschermen van het klimaat voor toekomstige generaties. Bij planet kunnen we de milieu gerelateerde doelstellingen terugvinden zoals water, afval, klimaat, ecosystemen, duurzame consumptie en productie, bv. recycleren, voedselverspilling... (Brown & Rasmussen, 2019; VVSG, 2021b).

Als derde hebben we 'prosperity' (welvaart, economisch). Prosperity is dat we een welgesteld en zinvol bestaan garanderen in eenheid met de natuur. De economische doelstellingen staan bij prosperity centraal. Hier gaat het vooral over energie, werk, industrie, maar ook steden en gemeenschappen, bv. duurzame mobiliteit, woningen, groene ruimtes... (Brown & Rasmussen, 2019; VVSG, 2021b).

De voorlaatste pijler is 'peace' (vrede). We moeten vreedevolle, rechtvaardige en inclusieve gemeenschappen toelaten. Peace is een doelstelling die een belangrijke rol speelt, namelijk het is een basisvoorwaarde om aan alle andere doelstellingen te kunnen werken, bv. als er oorlog in een land is kan je ook niet goed werken aan onderwijs, proper drinkwater... (Brown & Rasmussen, 2019; VVSG, 2021b).

Als laatste pijler hebben we dan nog 'partnership' (samenwerking). Het is zeer belangrijk om de agenda in de praktijk te brengen via een stevig globaal partnerschap. Bij partnership gaat het vooral over elkaar helpen om de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen tegen 2030 te halen. We gaan samenwerken met verschillende actoren, kennisdeling...(Brown & Rasmussen, 2019; VVSG, 2021b).

2.1.4 SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie

Ik wilde me vooral verdiepen in 'SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie' omdat ik me er bewust van ben dat de grondstoffen opgeraken doordat de consumenten zoveel vragen. De meeste mensen beseffen niet dat onze grondstoffen opgeraken als we zo verder blijven doen. Van jongs af aan moeten we jonge kinderen hier al bewust van maken zodat ze later de juiste keuzes gaan maken. Dit is een probleem en daarom wil ik met het duurzaamheidsthema 'afval' en 'consuminderen' aan de slag gaan in de klas en de ouders erbij betrekken.

Telkens als we iets eten, kopen of doen heeft dit effect op onze leefomgeving zowel hier als elders. Wereldwijd moeten mensen warm gemaakt worden voor een duurzame levensstijl. We moeten minder, beter en anders consumeren zodat onze ecologische voetafdruk kleiner wordt. De belangrijkste acties van SDG 12 zijn: een duurzaam en efficiënt gebruik van grondstoffen, verontreiniging tegengaan, voedselverspilling indijken en minder afval produceren via preventie en hergebruik (VVSG, 2021a).

2.2 Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO)

2.2.1 Vaardigheden volgens de vlag en de lading

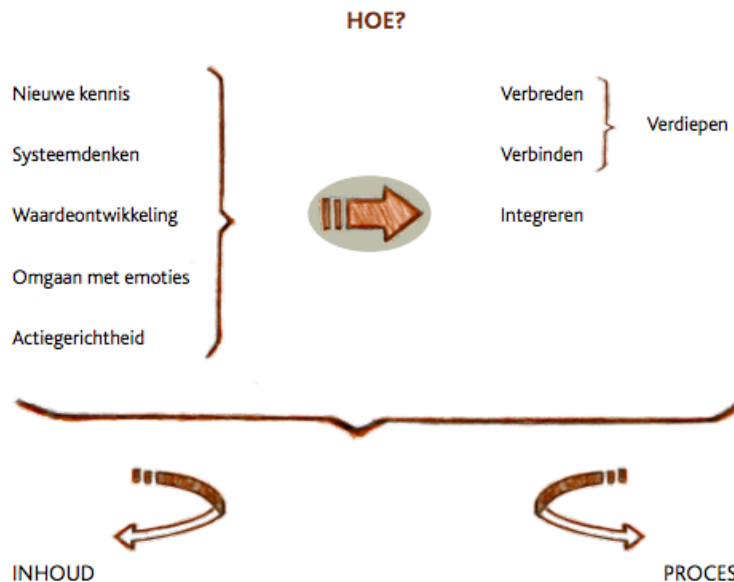
Educatie voor duurzame ontwikkeling of kortweg 'EDO' is het leren denken over en werken aan een leefbare wereld. Zowel nu als in de toekomst, maar ook voor onszelf en voor anderen in de hele wereld. Om deze definitie toe te passen moet EDO aandacht hebben voor:

- Het overbrengen van nieuwe kennis
- Het bevorderen van systeemdenken
- Waardeontwikkeling
- Omgaan met emoties
- Actiegericht

(Van Poeck & Loones, 2010)

Het doel van EDO is mensen leren om bewuste keuzes te maken met oog voor een duurzame leefwereld waarbij men rekening moet houden met deze 5 principes: nieuwe kennis, systeemdenken, waardeontwikkeling, omgaan met emoties en actiegericht (Van Poeck & Loones, 2010).

Op onderstaande foto kan u de werking van EDO zien. De vijf principes: nieuwe kennis, systeemdenken, waardeontwikkeling, omgaan met emoties en actiegericht werken zijn de inhoud die je moet koppelen met 'verbreden, verbinden of integreren' in educatieve praktijken. Deze uitgangspunten krijgen vorm in zowel de inhoudelijke als procesmatige aanpak van EDO (Van Poeck & Loones, 2010).

Nieuwe kennis

Er zijn bepaalde onderwerpen die met EDO te maken hebben. Men heeft kennis nodig over duurzaamheid om te kunnen denken over en handelen naar een duurzame wereld. De sleutelementen voor EDO zijn kennis over en inzicht in:

- de onderlinge afhankelijkheid van ecologische, economische, culturele, historische, ethische, technologische, sociale en politieke fenomenen;
- de tijds- en ruimtedimensie van duurzame ontwikkeling: wat we nu doen, heeft gevolgen voor later en wat wij hier doen, heeft gevolgen voor anderen elders op de wereld;
- de onzekerheid die duurzaamheidskwesties kenmerkt en het daarmee samenhangende voorzorgprincipe;
- de draagkracht van de aarde;
- biologische, culturele, sociale en economische diversiteit (Van Poeck & Loones, 2010).

De kennis over duurzaamheidsproblemen mag niet beperkt blijven tot kennis over de effecten van het probleem. Het is belangrijk dat men weet wat je eraan kan veranderen, wat de effecten ervan zijn en wat andere visies en oplossingen zijn (Van Poeck & Loones, 2010).

(Jensen & Schnack, 1997)

Systeemdenken

Systeemdenken is gericht op het zien en begrijpen van samenhangen tussen onderdelen of elementen. Om systeemdenken binnen in de praktijk te brengen moet je rekening houden met volgende basisprincipes:

- bestudeer liever gehelen dan deelaspecten;
- kijk eerder naar dynamische relaties dan naar lineaire oorzaak-gevolg-ketens;
- schenk meer aandacht aan processen dan aan feiten;
- probeer liever patronen te ontdekken dan naar details te zoeken (Van Poeck & Loones, 2010).

Waardeontwikkeling

Bij duurzame ontwikkeling is het belangrijk om na te denken over wat voor wereld we willen nalaten aan de generaties die na ons komen. We moeten keuzes maken en hierbij spelen waarden en overtuigingen een belangrijke rol.

EDO moet activiteiten omvatten waarmee waarden verduidelijkt en bespreekbaar gemaakt kunnen worden en waarmee nieuwe waarden kunnen ontstaan. Door onze eigen waarden en overtuigingen te confronteren met die van anderen leren we het meest (Van Poeck & Loones, 2010).

Een voorbeeld hiervan is ‘filosoferen’. Doordat we gaan filosoferen met kinderen leren ze kritisch nadenken over de eigen waarden en oordelen. Door te filosoferen leren de kinderen naar elkaar te luisteren, nadenken en antwoorden vormen, ervaringen en meningen uitwisselen, nieuwe ideeën opdoen, onderling respect en verdraagzaamheid tonen, ze schaven hun eigen visie bij en toetsen hun waarden af aan die van een ander, ze worden gestimuleerd om iets op een andere manier te bekijken... In een filosofisch gesprek staat er meestal een vraag centraal. Men kan bijvoorbeeld gaan filosoferen met de kinderen over afval. Een filosofische vraag kan dan zijn: ‘Is compost afval?’ of ‘Kan er ook geen afval zijn?’... (Van Poeck & Loones, 2010).

Omgaan met emoties

Waarden en emoties zijn met elkaar verbonden. EDO moet rekening houden met emotionele aspecten. De emoties van een persoon zijn verbonden met ons denken, reflecteren, waarderen, beslissen en handelen. De emoties van een persoon zorgen ervoor dat iemand gemotiveerd wordt om na te denken over en te werken aan een duurzame leefwereld. EDO streeft naar ‘emotionele competenties’ en schenkt hier graag aandacht aan:

- inzicht hebben in de eigen emoties en gevoelens;
- inzicht hebben in emoties en gevoelens van anderen;
- gevoelens betekenisvol kunnen uiten;
- emoties kunnen reguleren;
- emoties productief kunnen gebruiken, bijvoorbeeld bij het oplossen van problemen (Van Poeck & Loones, 2010).

Actiegerichtheid

Het laatste principe van educatie voor duurzame ontwikkeling (EDO) is actiegerichtheid. Duurzaamheidsproblemen aanpakken leer je vooral door persoonlijke ervaring. EDO moet mensen leren omgaan met gevoelens van angst en bezorgdheid over wat misloopt en hen de moed bijbrengen om zelf tot actie te komen (Van Poeck & Loones, 2010).

We leren veel door zelf in actie te komen. De activiteiten moeten doelbewust gekozen worden waarover nagedacht is en waardoor mensen gericht op zoek gaan naar oplossingen voor een specifiek probleem (Van Poeck & Loones, 2010).

Een voorbeeld hiervan is een brievenactie opzetten:

“De leerlingen van de derde graad van gemeenteschool ‘De Puzzel’ schrijven zelf e en brief naar de schepen van onderwijs met de vraag om voldoende vuilnisbakken te voorzien op de speelplaats” (Van Poeck & Loones, 2010).

Verbreden

Verbreden betekent het blikveld verruimen. We kijken niet alleen naar het ‘hier-en-nu’, maar ook naar het ‘elders-en-later’. Bij EDO heb je oog voor de mensen rondom ons, verafgelegen omgevingen, andere bevolkingsgroepen, de toekomstige generaties, andere soorten, de manier waarop we onze samenleving inrichten, de verschillende aspecten van duurzaamheidsvraagstukken... Dit zorgt voor een groter inlevingsvermogen (Van Poeck & Loones, 2010).

Verbinden

Verbinden gaat over het inzien en begrijpen van verbanden, patronen en invloeden tussen schijnbaar onafhankelijke elementen op alle terreinen van het leven. Dit leidt tot een beter begrip van de werkelijkheid (Van Poeck & Loones, 2010).

Integreren

Integreren is inspelen op het feit dat onze acties consequenties hebben voor ons hele systeem, zowel het ecologische als het maatschappelijke. Het is actief op zoek gaan naar hoe positieve effecten elkaar kunnen versterken. Integrerend handelen doe je vanuit het besef dat het geheel altijd meer is dan de som van de delen. Dit leidt tot meer verantwoordelijkheid (Van Poeck & Loones, 2010).

2.2.2 Vaardigheden volgens Djapo

Volgens Djapo (z.d.) gaan we bij Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) kinderen keuzes leren maken voor een duurzamere wereld. Het houdt in dat je hen op een andere manier leert kijken, denken en doen. Dat doen we door de vaardigheden: systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken te gebruiken. Via onderstaande afbeelding worden de vaardigheden van Educatie voor Duurzame Ontwikkeling volgens Djapo uitgelegd.

Systeemdenken

Als eerste hebben we systeemdenken. De kinderen gaan de wereld onderzoeken en ontwikkelen inzicht in de samenleving. Systeemdenken helpt je om de wereld beter te begrijpen, je zoomt in op thema's en problemen maar bekijkt ze vanop een afstand, je bekijkt ze vanuit verschillende standpunten en je zoekt oorzaken en verbanden (Djapo, z.d.).

'Je kan betere keuzes maken als je inzicht hebt in de situatie en verbanden kan opsporen.'

Creatief denken

Als tweede hebben we creatief denken. Het ondersteunt kinderen in het ontwerpen van de wereld waarin zij willen leven. Ze gaan zelf keuzemogelijkheden ontdekken en creëren. Creatief denken is afwijken van je normale denkgewoonte waardoor je verruimend denkt en kritisch omgaat met info, meningen of ideeën (Djapo, z.d.).

'Je kan beter keuzes maken als je creatief hebt gezocht naar verschillende mogelijkheden.'

Filosoferen

Als derde hebben we dan filosoferen. Dit ondersteunt kinderen in het vullen van de wereld waarin zij willen leven. Bij filosoferen gaan kinderen waarden ontwikkelen. Filosoferen is dat je vanuit de verwondering de wereld anders gaat bekijken, je helpt concepten te verhelderen, je maakt gebruik van vraag en antwoord en je maakt keuzes voor een duurzame samenleving (Djapo, z.d.).

‘Je kan betere keuzes maken als je bewust bent van je eigen waarden en die in vraag stelt.’

Actiegericht werken:

Tot slot hebben we nog actiegericht werken. Hierbij gaan de kinderen werken aan de wereld waarin zij willen leven. Bij actiegericht werken ga je een actie ondernemen, een engagement aangaan en je gaat leren nadenken over mogelijke oplossingen voor een duurzaamheidsprobleem met de focus op het leerproces (Djapo, z.d.).

In mijn ontwerp ga ik de vaardigheden van EDO (systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken) toepassen. In elke activiteit wordt er duidelijk gemaakt aan welke vaardigheden je werkt als je de activiteit samen met de kinderen gaat uitvoeren. Hierdoor leren kinderen keuzes maken voor een duurzamere wereld. Je laat hen hierdoor op een andere manier kijken, denken en doen.

2.3 Educatieve materialen

Hieronder heb je een overzicht van de educatieve materialen. Ik heb me gebaseerd op twee bronnen namelijk ‘de Ladder van Lansink’ en ‘de Piraminder’. Tijdens het interview met Karel Coenen maakte ik hiermee kennis. Vanuit de literatuur ben ik meer te weten gekomen over Djapo en MOS (Milieuzorg Op School). Ook heeft de MOS-begeleider, Karel Coenen, me meer verteld over MOS en hoe zij werken via Educatie voor Duurzame Ontwikkeling.

Samen met Karel Coenen leek het ons interessant om ‘de Piraminder’ en de ‘Ladder van Lansink’ aan te brengen op een speelse manier bij kleuters. Hierdoor worden ze zich ervan bewust en gaan ze meer over afval en consumeren nadenken. Hieronder leest u wat de Ladder van Lansink en de Piraminder inhouden.

2.3.1 De Ladder van Lansink

De Ladder van Lansink staat symbool voor de afvalhiërarchie en geeft de manier weer waarop we afval moeten behandelen. In Vlaanderen produceren we ongeveer 500 kg afval per inwoner per jaar. Het meeste afval wordt hiervan gerecycleerd, maar er wordt ook een deel verbrand. Hier moeten we iets aan doen en daarom geeft 'de Ladder van Lansink' weer hoe we het afval moeten behandelen (Milieubeheer, z.d.).

Voorkomen:

Als eerste laag van de ladder hebben we 'voorkomen van afval'. Dit moeten we proberen waar te maken want als er geen afval is moet het ook niet verwerkt worden. Doordat het afval niet verwerkt moet worden is dit goedkoop en milieuvriendelijk. Het is de enigste oplossing om de afvalberg te verkleinen. Je kan op verschillende manieren afval voorkomen, bv. onverpakte producten kopen, een boodschappentas meenemen in plaats van een plastic zakje, composteren... (Milieubeheer, z.d.).

Hergebruik:

Als tweede laag van de ladder hebben we 'hergebruik'. Indien afval toch onvermijdelijk is moet je het zoveel mogelijk opnieuw gebruiken. Hierdoor wordt het product minder snel afval, bv. gebruik glazen, drankverpakkingen met statiegeld, tweedehandswinkel... (Milieubeheer, z.d.).

Recycleren:

Als derde laag van de Ladder hebben we 'recycleren'. Soms kan het afval niet hergebruikt worden. Daarom moeten we nagaan of afvalstoffen verwerkt kunnen worden tot nieuwe producten. Bij recyclage gaat men dus de grondstoffen hergebruiken, bv. papierrecyclage, hol glas gerecycleerd tot glazen verpakkingen, PET-flessen worden fleecetruien... Hiervoor is het ook belangrijk dat deze grondstoffen gescheiden worden ingezameld (Milieubeheer, z.d.).

Verbranden met energierecuperatie:

Als vierde laag van de Ladder van Lansink hebben we 'verbranden met energierecuperatie'. Bij huishoudelijk afval is verbranding met energierecuperatie de oplossing. Tijdens het verbrandingsproces komt er warmte vrij waardoor er elektriciteit wordt aangemaakt (Milieubeheer, z.d.).

Verbranden zonder energierecuperatie en storten:

Ten slotte hebben we nog de laatste laag van de Ladder van Lansink namelijk 'verbranden zonder energierecuperatie en storten'. Dit is de allerlaatste toepassing die gebeurt als de voorgaande toepassingen niet in aanmerking komen (Milieubeheer, z.d.).

2.3.2 De Piraminder

Netwerk Bewust Verbruiken is ontstaan in 1998 met als doel om mensen te inspireren en te motiveren rond duurzame keuzes in het dagelijks leven. Dit doen ze aan de hand van campagnes, projecten, vormingen die gaan rond eenvoudig leven, hergebruik, delen en repareren. Ook geven ze verschillende activiteiten zoals: workshops, lezingen, bootcamps... Ze gebruiken sociale media en geven de consument tips rond duurzaam aankopen. Hiermee stimuleren ze de communicatie tussen mensen omtrent duurzaamheid (De Transformisten, 2016).

Sinds 2021 heet de vzw 'De Transformisten'. Ze blijven vooral inzetten op bewuster en minder consumeren. Ze blijven verschillende tips en praktische oplossingen aanbieden voor het delen, hergebruiken en repareren van spullen. Het doel van de vzw 'De Transformisten' is een goed leven voor iedereen binnen de grenzen van mens en planeet (De Transformisten, 2016).

Volgens vzw Netwerk Bewust Verbruiken (2019) heeft de burger een belangrijke hefboom in handen om een duurzamere wereld mee vorm te geven. Ze kijken liever naar verbruiken in de brede zin van het woord waardoor ze 'de Piraminder' opgesteld hebben. Je kan gebruiken wat je hebt, delen, lenen, tweedehands kopen, zelf maken... De Piraminder helpt de burger om minder te gaan consumeren in 5 stappen (De Transformisten, 2018).

CC Netwerk Bewust Verbruiken

Gebruik wat je hebt:

De eerste stap van de Piraminder is 'gebruik wat je hebt'. Dit is ook wel de meest belangrijke stap. Bij deze stap ga je eerst thuis zoeken of je het materiaal dat je nodig hebt thuis hebt liggen. Of je kan op zoek gaan naar een ander product dat je voor hetzelfde doel kan gebruiken, bv. als je op je kleren vetvlekken hebt kan je hiervoor afwasmiddel gebruiken in plaats van weer speciale producten te kopen voor vetvlekken te verwijderen (De Transformisten, 2018)

Deel of ruil:

De tweede stap van de Piraminder is 'deel of ruil'. Bij de tweede laag ga je op zoek naar mensen die het materiaal hebben dat je nodig hebt. Er zijn twee alternatieven: het materiaal delen met elkaar of materiaal ruilen met elkaar. Bovendien zijn er ook materialen die zelden gebruikt worden, maar wel bijna iedereen thuis heeft, bv. een boormachine. Daarom kan je het best een boormachine met elkaar delen omdat je het zelden nodig hebt (De Transformisten, 2018).

Tweedehands:

De derde stap van de Piraminder is 'tweedehands'. Hierbij ga je op zoek naar spullen die tweedehands zijn, bv. bij kennissen, op tweedehandssites, rommelmarkten of in de kringloopwinkel (De Transformisten, 2018).

Er zijn verschillende initiatieven die gericht zijn op tweedehandsspullen, bv. de kringloopwinkel. De slogan van de kringloopwinkel is:

De Kringloopwinkel werkt hard aan een duurzame wereld. Door gebruikte spullen een tweede leven te geven, dragen we zorg voor het milieu en creëren we sociale tewerkstelling
(De Kringwinkel, 2022).

De kringloopwinkel is een winkel waar je terecht kan met spullen die nog bruikbaar zijn. Hierdoor redden ze een heleboel spullen van de afvalberg. De mensen van de kringloopwinkel ontvangen herbruikbare spullen of halen ze gratis op, sorteren of repareren ze en ze krijgen daarna een plaats in de kringwinkel (De Kringwinkel, 2022).

Ook zijn er initiatieven waarbij je tweedehandsspullen kunt verkopen met opbrengst zoals ebay.be, 2dehands.be, Vinted... (De Transformisten, 2018).

Als je tweedehandsspullen liever in realiteit ziet kan je terecht op ruil- en tweedehandsbeurzen, bv. rommelmarkten, tweedehandsbeurs... (De Transformisten, 2018).

Maak:

De voorlaatste laag van de Piraminder is 'maak'. Er bestaat heel veel dat je zelf kan maken en dat je niet moet kopen zoals voeding, kleding, speelgoed, schoonmaakmiddelen... Doordat je zelf aan de slag gaat met het maken van deze producten, met duurzame materialen, sta je meer stil bij de waarde van het product (De Transformisten, 2018).

Koop:

Ten slotte hebben we ook nog de laatste laag van de Piraminder namelijk 'koop'. Dit is de minst duurzame laag van de Piraminder. Als je toch iets moet kopen kies je het best voor producten met oog voor duurzaamheid. Je koopt dan best producten die het meest duurzaam en gemaakt zijn uit eerlijke materialen, bv. Fair Trade, lokaal, met een keurmerk, ecologisch of biologisch (De Transformisten, 2018).

2.3.3 Djapo

Djapo is een educatieve organisatie. Ze wil kinderen, jongeren en actoren uit hun omgeving versterken in het aanpakken van complexe duurzaamheidsvraagstukken om samen de transformatie naar een duurzame, sociale en rechtvaardige samenleving te maken. Daarom ondersteunt Djapo leerkrachten door educatief materiaal aan te bieden. Djapo combineert de vaardigheden: systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken met duurzaamheidsthema's (Djapo, 2017f).

Als je met kleuters wil werken rond duurzaamheid en zorgen voor de aarde dan zijn Gloop & Teo de geschikte figuren. Gloop & Teo zijn twee vrienden die kleuters stimuleren om voelsprietten te ontwikkelen voor alle dingen die een invloed hebben op de mens en de natuur. Ze gaan samen met de kleuters op pad naar een duurzame wereld waarin iedereen een fijn leven heeft op een gezonde planeet (Djapo, 2017a).

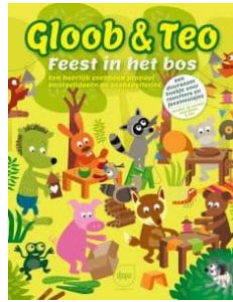
Het educatieve aanbod bestaat uit: liedjes, verhalen, prentenboeken, handpoppen, pictogrammen en vele leuke klasactiviteiten. Dit educatief aanbod prikkelt de kleuters om de wereld te ontdekken, te onderzoeken en in vraag te stellen (Djapo, 2017a).

Gloop & Teo zijn de bovenste-beste vriendjes die liefst van al samen met de kleuters de wereld duurzamer maken. Ze zijn helemaal fair trade en van 100% duurzame katoen gemaakt bij LaPachamama in Sri Lanka. De handpoppen zitten samen in een zakje uit Sri Lankaans krantenpapier (Djapo, 2017d). Dit sluit mooi aan bij 'SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie'.

Er is een verhalenboek dat barst van de knutsgekke uitvindingen voor een gezonde planeet: van knuffelen tot je het warm krijgt tot wc-bloempotten voor meer bio-diversiteit. Deze knappe uitvindingen zijn stuk voor stuk bedacht door kleuters en zijn daardoor herkenbaar en inspirerend tegelijk voor groot en klein (Djapo, 2017b).

Ook zijn er verschillende prentenboeken, leesboeken, boeken om te zoeken en te ontdekken. Dit zijn allemaal verhalen over hoe Gloob & Teo zorgen voor de aarde en vaak bijzondere oplossingen vinden om de wereld een beetje duurzamer te maken (Djapo, 2017g).

De verschillende verhalen zijn:

- Heerlijke bananentaart
- Bloem
- In de wolken
- Het zeemonster
- Gloob & Teo en de wondere bijenwereld
- Feest in het bos

Ook zijn er verschillende pictogrammen van Gloob & Teo. Door deze set pictogrammen kan je samen met je kleuters actie ondernemen en werken aan duurzaamheid in de klas, bijvoorbeeld: 'Doe het licht uit als je weggaat. Zo verspil je geen energie.' of 'Houd je broodresten apart. De kippen smullen er hun buikje mee rond en er gaat geen eten verloren.' (Djapo, 2017h).

Gloob & Teo maken samen met kleuters de wereld duurzamer. Naast de handpoppen, de verhalen en de pictogrammen zijn er klasactiviteiten om met jonge kinderen te werken aan een fijn leven op een gezonde planeet: een lotto, poppenkast, een feestdag vieren, speelgoed herstellen, kleurplaten, puzzels, een activiteit rond goede voornemens... (Djapo, 2017c).

In elke activiteit wordt er ook gewerkt aan de vaardigheden van Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) namelijk systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken. Het activiteitenaanbod van Djapo:

- Starten met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Sinterklaas met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Fiets in de kijker met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Zorgen voor de aarde (oudste kleuters)
- Samen spelen voor minder afval met Gloop & Teo (oudste kleuters)
- Goede voornemens met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Fruit vol vuile rook met Gloop & Teo (oudste kleuters)
- Thuis met Gloop & Teo (oudste kleuters)
- Grote kuis met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Kinderrechten met Gloop & Teo (oudste kleuters)
- Mei plasticvrij met Gloop & Teo (oudste kleuters)
- Op zoek naar voedsel met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Verkleeden met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Water! Met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Bloempot gezocht met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Over bloemen en bijtjes met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)
- Over bomen en zuivere lucht met Gloop & Teo (oudste kleuters)
- Te koud om te spelen met Gloop & Teo (jongste en oudste kleuters)

Ook hebben Gloop & Teo samen met de Piepkes een paar liedjes gemaakt. Het 'Op z'n kop lied' is voor de jongste kleuters. Dit lied gaat over een bril op je kont, Gloop die niet kan blijven staan en Teo die de dingen aanwijst. 'Het Snuffellied' is voor de oudste kleuters. Dit lied gaat over nieuwe dingen ruiken, de lucht vasthouden en een goed idee (Djapo, 2017e).

2.3.4 MOS

Een duurzame toekomst voor onze planeet begint met bewuste keuzes maken. MOS (= Milieuzorg Op School). MOS helpt van je school een milieuvriendelijke en duurzame leer- en leefomgeving te maken samen met de kinderen, het schoolteam en het netwerk van de school. MOS zorgt voor begeleiding op maat, informatie en inspiratie en vormingen en netwerkmomenten. Ook zetten ze heel erg in op leerlingenparticipatie. Elke activiteit begint met actieve betrokkenheid van de leerlingen (MOS, z.d.-d).

MOS voorziet educatieve materialen in verschillende duurzaamheidsthema's zoals: vergroening, biodiversiteit, afval, water, klimaat, duurzame voeding, energie, mobiliteit... De educatieve materialen zijn:

- MOS-bundels
- Liedjes
- KaMOShibais
- Actiefiches

De oude MOS-bundels staan op KlasCement. Ze bevatten nog heel wat nuttig en bruikbaar materiaal om in de klas te gebruiken. De MOS-bundels bevatten de thema's: energie, afval, water en mobiliteit (MOS, z.d.-a).

Je kan ook gebruik maken van de verschillende kaMOShibais. Deze kleurrijke verhalen brengen telkens een ander thema rond duurzaamheid aan. De verhalen bevatten ook didactische wenken en werden vertaald. De kaMOShibai-verhalen zijn geschikt voor kleuters en lagereschoolkinderen, maar ook om voor te lezen aan kleuters of lagereschoolkinderen uit een andere taalomgeving. Bij elk kaMOShibai-verhaal is er ook een kaMOShiwijzer waarbij je inspiratie krijgt om het aan te brengen in de klas. Er zijn verschillende kaMOShibai-verhalen waarbij er een duurzaamheidsthema aan gekoppeld is namelijk:

- Terra is ziek (klimaatopwarming)
 - Reus Gommaar is boos (energieverspilling, windmolens)
 - Mier heeft een probleem (delen)
 - Mier ontmoet Worm (bodempvervuiling)
 - De ananasboot (voedselkilometers)
 - Dylan deelt (delen)
 - Alida (water, vluchtelingen)
 - Het kleine kamertje van de koning (toilet, zuinig zijn met water)
 - Zack gaat op reis (afval, zwerfvuil, plastic soep)
 - Red de brooddoos (gezonde voeding, afvalpreventie)
 - Boom zoekt school (natuur op school, speelplaatsvergroening)
 - Leon (elektriciteit, energie)
 - Soly en Bie (bijen, hommels, wespen, zweefvliegen)
- (MOS, z.d.-b)

Ook zijn er verschillende MOS-actiefiches die je als leerkracht kunt raadplegen. MOS legt het accent op het aanscherpen van de onderzoekcompetenties van de leerlingen zodat ze gewapend met de competenties duurzame keuzes kunnen maken. Ze worden geprikkeld om op onderzoek uit te gaan naar nieuwe kennis, de systemen zien en verbanden leggen, hun emoties en waarden in doelgerichte acties omzetten.

Elke MOS-actiefiche is zo opgesteld dat ze een probleem duidt, de leerlingen uitnodigt om het onderwerp/probleem te onderzoeken en de leerlingen uitdaagt om actie te ondernemen. Daarnaast vertrekt elke MOS-actiefiche vanuit de vier MOS-uitgangspunten:

- Participatie
 - Teamwerk
 - Netwerken
 - Resultaten nastreven en vieren
- (MOS, z.d.-c)

2.3.5 Activiteiten

Uit het interview met Karel Coenen zijn we samen tot verschillende activiteiten gekomen die geschikt zijn voor de kleuters. Doordat we deze activiteiten gaan doen worden de kleuters zich bewust van overconsumptie en overproductie en wat voor afvalberg dit met zich mee kan brengen.

We kunnen de kleuters al kennis laten maken met de Piraminder door het praktisch te maken, bijvoorbeeld: door te spelen in een tweedehandswinkeltje of ruilwinkel waarbij ze spullen goedkoop kunnen kopen of spullen kunnen ruilen... (K. Coenen, persoonlijke communicatie, 10 maart 2022).

We hebben allemaal spullen en eerst verbruikt men de grondstoffen hiervoor en daarna komt afval. De kleuters bewust maken wat grondstoffen zijn. Een kringgesprek voeren met de kleuters over hoe speelgoed gemaakt wordt. Hiervoor heb je dus grondstoffen nodig, bijvoorbeeld: bomen kappen, maar als alle bomen weg zijn is dit niet goed voor de aarde (K. Coenen, persoonlijke communicatie, 10 maart 2022).

De meeste kinderen weten wat afval is, maar om dat concreet te maken kan je samen met de kleuters een zwerfvuilactie doen. Hierbij worden de kinderen geconfronteerd met het afval dat in de natuur ligt. Na de zwerfvuilactie kan je ook een gesprekje voeren met de kleuters of met de kleuters filosoferen over hoe de wereld eruit zou zien als we geen afval op de grond gooien of waarom je best geen afval op de straat gooit (K. Coenen, persoonlijke communicatie, 10 maart 2022).

Je kan kleine proefjes doen met de kleuters. Namelijk het proefje 'afval begraven'. Je gaat bijvoorbeeld organisch afval VS anorganisch afval begraven. Na een aantal weken ga je het terug opgraven en dan vinden ze bv. het klokkenhuis van de appel niet meer, maar het blikje wel nog (K. Coenen, persoonlijke communicatie, 10 maart 2022).

De kleuters leren sorteren en vertellen waarom sorteren belangrijk is. We kunnen dit namelijk opnieuw gebruiken als grondstof, bijvoorbeeld glas. Daarna kan je er verder op in gaan door bijvoorbeeld hen uit te dagen met een knutselopdracht. Misschien kan je ook een knutselopdracht doen met de kleuters om ze uit te dagen. Een knutselwerkje maken waarbij je alle onderdelen weer uit elkaar kunt halen en de oorspronkelijke onderdelen terug apart kunt hebben. Hierover moeten ze dan nadenken om niet zo maar alles aan elkaar te gaan plakken of alles te gaan verven... (K. Coenen, persoonlijke communicatie, 10 maart 2022).

Om de kleuters bewust te maken om geen afval weg te gooien kan je de kleuters eraan toe zetten om samen met de ouders in de frigo te gaan kijken naar restjes. Deze restjes kunnen ze mee naar school nemen en er samen soep van maken (K. Coenen, persoonlijke communicatie, 10 maart 2022).

2.4 Informatie aanreiken aan leerkrachten en ouders

Uit de enquête die ik afgenomen heb bij kleuterleerkrachten blijkt dat de 90% van de leerkrachten nog nooit gewerkt hebben met het duurzaamheidsthema 'overconsumptie en overproductie' in de kleuterklas. Dit komt vooral omdat ze niet weten hoe ze het moeten aanpakken of dat ze de kleuters er niet mee willen belasten. (De resultaten van deze enquête kan u terugvinden in de bijlage).

Hierdoor wil ik graag leerkrachten inspireren door een handleiding te maken waarbij de duurzaamheidsthema's 'afval' en 'consuminderen' aan bod komen. Ook zorg ik ervoor dat er in verschillende activiteiten de ouders betrokken worden omdat de kans groter is dat ze thuis hierover met de kinderen spreken. De kleuters kunnen voor zichzelf nog geen keuzes maken en daarom is het belangrijk dat de ouders erbij betrokken worden.

Vanuit het interview met Karel Coenen leerde ik dat het het best is dat je ouders bij dit thema betreft via de kinderen. Om de ouders te betrekken kan je aan de kinderen vragen om een restje uit de koelkast mee te nemen om er samen soep van te maken of tegen de kinderen bij een bepaalde activiteit vertellen dat ze er thuis ook op moeten letten om het afval goed te sorteren... (K. Coenen, persoonlijke communicatie, 10 maart 2022).

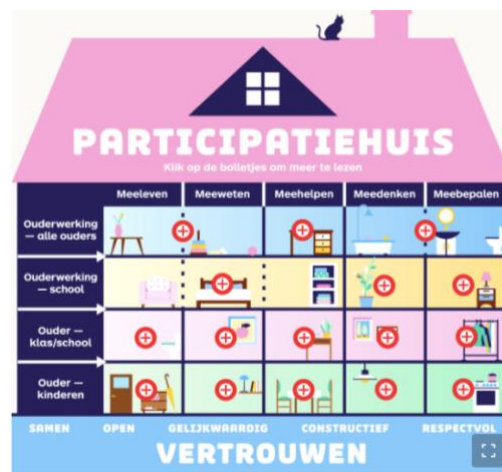
Er zijn verschillende initiatieven om de ouders te betrekken bij het thema, bijvoorbeeld een ruilbeurs op school organiseren. Je geeft een briefje mee aan de ouders waarop staat dat ze spullen die ze niet meer gebruiken kunnen inleveren op school. Ook kan je een ruilkast maken waarin de ouders spullen kunnen leggen en iets anders eruit kunnen nemen. Zo worden de spullen geruild en krijgen ze een tweede leven (K. Coenen, persoonlijke communicatie, 10 maart 2022).

Uit de enquête die ik afnam bij de ouders bleek dat 56,3% van de ouders niet zou deelnemen aan een ruilbeurs/rommelmarkt op school. (De resultaten kan u terugvinden in de bijlage). Toch heb ik in mijn ontwerp deze activiteit uitgeschreven en uitgevoerd op mijn stageschool. Doordat de school het jaarlijks schoolfeest had ingericht als rommelmarkt greep ik deze kans om ook een ruilbeurs te organiseren met de kleuters. Uiteindelijk hebben de ouders van de kleuters goed meegewerkt hieraan en kwamen ook andere leerkrachten en ouders langs op onze ruilbeurs. Hierdoor konden we ook hen informeren over de Piraminder.

2.4.1 Het participatiehuis

Uit de enquête die ik afgenomen heb bij de ouders van mijn stageklas blijkt dat 7 van de 16 ouders niet bezig is om samen met hun kind over consuminderen te spreken. (De resultaten van deze enquête kan u terugvinden in bijlage). Ik vind dat ik hier iets aan moet doen en daarom kan ik via het participatiehuis de ouders op de juiste manier betrekken bij het onderwerp zonder dat ik bevelend over kom.

Het participatiehuis is de ideale kijkwijze voor ouderbetrokkenheid. Er zijn 16 verschillende manieren om ouders te betrekken bij de school (Creten, 2019). Hieronder zie je het participatiehuis. In dit huis kan je alle vormen van participatie van je school gaan plaatsen. Aan het fundament van het huis kan je zien dat vertrouwen de basis is voor ouderbetrokkenheid. Ouderbetrokkenheid zal dan alleen kunnen evolueren als de ouders en de school dit vertrouwen in elkaar voelen en zichtbaar maken (Vyverman, z.d.).

Ouderwerking – alle ouders / meeleven – meeweten

Een ouderwerking is belangrijk om aan te voelen welke noden, vragen of verwachtingen leven bij een brede groep van ouders. Ze helpt de school ook info te verstrekken of te sensibiliseren.

Ouderwerking – school / meeweten

Een straffe ouderwerking leeft mee met de activiteiten van de school, weet waar de school naar streeft, is een partner in veranderingsprocessen en helpt waar het kan.

Ouder – klas – school / meeleven:

Door ouders te betrekken in de school leven ze mee met de dynamiek van een school, bv. hang foto's van leerlingen met hun gezin in de inkomhal

Ouder – klas – school / meeweten

Zorg dat je als school een positieve connotatie krijgt bij ouders. Nodig ze bijvoorbeeld uit bij evenementen en bel ze op. Hoe beter ouders de school kennen, hoe meer interesse ze tonen. Op die manier weten ouders hoe de school werkt.

Ouder – kinderen / meeleven

Zorg voor ouderprikkelers en dat ze meeleven met de ervaringen van hun kind op school.

Ouder – kinderen / meeweten

Organiseer een oudermuur, speelgoedmarkt of infoavond. Zo weten ouders op die manier waar hun kind mee bezig is.

Ouderwerking – alle ouders / meehelpen

De ouderwerking helpt op die manier andere ouders bij schoolse aangelegenheden.

Ouder – klas – school / meehelpen

Helpende handen zijn meer dan welkom op school. Maak bijvoorbeeld een hulpcheque waarbij de ouders aanduiden of ze goed kunnen voorlezen, timmeren, koken... Zo weet de school meteen wie graag tijd maakt om te helpen.

Ouder – kinderen / meehelpen

Bekijk samen met de ouders welke afspraken ze het best kunnen maken en hoe ze hun kind motiveren. Zo helpen ouders hun kind vooruit.

Ouderwerking – alle ouders / meedenken – meebepalen

Laat de ouders meedenken met de school en laat ze samen met de school beslissingen nemen die ze samen uitvoeren.

Ouderwerking – school / meedenken

Laat de ouderwerking meedenken met de school, bijvoorbeeld een moestuin op het dak en een oudercomité dat workshops geeft over tuinieren aan alle klassen.

Ouder – klas – school / meedenken

Laat ouders mee doen aan het schoolgebeuren bijvoorbeeld koken in de klas. Door het informele contact denken ouders ook mee en laten ze hun stem horen.

Ouder – kinderen / meedenken

Gooi de deuren van je klassenraad open voor ouders en leerlingen. Ouders denken mee over het schoolleven van hun kind.

Ouderwerking – school / meebepalen

Laat de schoolraad een werkgroep zijn voor al wie graag meedenkt over de school. Echt luisteren naar elkaar zorgt voor betrokken ouders. Zo bepaalt de ouderwerking mee het leven op school.

Ouder – klas – school / meebepalen

Vis in je ouderpool naar interessante beroepen. Breng het potentieel in en rond je school in kaart. Zo laat je ouders mee beslissen over onderwerpen waar ze meer expertise in hebben.

Ouder – kinderen / meebepalen

Laat ouders mee beslissen over de schoolcarrière, begeleiding of zorg.

2.4.2 Actualiteit

Door de oorlog in Oekraïne worden we met onze neus op de feiten gedrukt hoeveel we eigenlijk consumeren en welke ecologische voetafdruk dit heeft. Door onze welvaart vinden we het vanzelfsprekend dat alles wat we willen te verkrijgen is in de winkel. We stellen ons niet eens meer de vraag waarvan ons voedsel komt. Het is jammer dat er een oorlog in Oekraïne nodig is om ons aankoopgedrag aan te passen doordat graanproducten en oliën slechts beperkt voorradig zijn in onze winkels. Bewustwording van het belang van lokaal handelen komt opnieuw in de aandacht (VRT, 2022).

De drang van rijkere landen naar nieuwe spullen en elektronische snufjes is zeer hoog. Spijtig genoeg betekent dit uitputting van grondstoffen op vele plaatsen elders in de wereld. Minder welvarende landen worden te weinig gehoord en overstemd door de macht van geld en politiek waardoor de bevolking en dus ook de kinderen uiteindelijk de dupe worden. We zijn ten slotte aan onszelf en aan toekomstige generaties verplicht om een leefbare wereld aan hen over te laten (VRT, 2022).

Hoofdstuk 4: Ontwerpen

In het hoofdstuk 'ontwerpen' gaat u kennismaken met welke ontwerpeisen ik opgesteld heb om een goed ontwerp te kunnen maken. Deze ontwerpeisen zijn opgesteld vanuit de literatuur en onderzoeksactiviteiten vanuit hoofdstuk 'verzamelen en analyseren'.

1. Ontwerpeisen

Ik verzamelde in de voorgaande hoofdstukken informatie over wat duurzaamheid is inclusief SDG 12: verantwoorde consumptie en productie. Ook ontdekte ik wat Educatie voor Duurzame Ontwikkeling nu precies inhoudt. De educatieve materialen zoals: 'de Ladder van Lansink' en 'de Piraminder' laten kinderen zien hoe we moeten consuminderen. Deze informatie zal me helpen om richtlijnen te vormen om een mooi ontwerp te kunnen ontwerpen.

Ontwerpeisen		
<i>Eisen waaraan de handleiding moet voldoen om aan bewustwording van overconsumptie en overproductie te werken in de kleuterklas bij de oudste kleuters.</i>		
Plaats	Infrastructuur	Zorgen dat er voldoende plaats is om de activiteiten uit te voeren in de klas, tijdens een uitstap...
Vormgeving	Visualiseren	Symbolen gebruiken of afbeeldingen om op een simpele manier informatie over te brengen.
	Rode draad	Doordat ik een rode draad ga gebruiken, bv. personages Gloop en Teo en hun vrienden wordt het voor de kleuters duidelijker.
	Speelse en duurzame materialen	Door duurzame materialen te gebruiken worden de kleuters geprikkeld en blijft hun aandacht bij de activiteiten er beter bij.
	Duidelijke opbouw	Het ontwerp moet ook een duidelijke opbouw hebben en overzichtelijk zijn zodat de leerkracht het makkelijk kan gebruiken.
Inhoudelijk	Doelen bij elke activiteit	Zorgen voor doelen in het ontwerp die de kleuters kunnen nastreven.
	Duidelijke en eenvoudige omschrijving	Zorg ervoor dat de inhoud van de activiteit een duidelijke en eenvoudige omschrijving heeft zodat de leerkracht snel weet wat de activiteit inhoudt en weet hoe hij/zij deze moet toepassen.
	Vaardigheden	Bij elke activiteit de vaardigheden zetten zodat

		de leerkrachten weten rond welke vaardigheden er gewerkt wordt in die activiteit.
	Piraminder	Ervoor zorgen dat er in sommige activiteiten de Piraminder aan bod komt zodat de kleuters zich hier van bewust worden.
	Ouders betrekken	Zorgen voor activiteiten waarbij de ouders betrokken worden.
Kenmerken van de doelgroep (leerkracht + kleuters)	Begrijpelijk	Het ontwerp (de activiteiten) moet begrijpelijk zijn voor de leerkracht. Naar de kleuters toe hiervoor best eenvoudig taalgebruik gebruiken.
	De leefwereld	Ervoor zorgen dat het ontwerp aansluit bij de leefwereld van de kleuters, bv. speelgoed, eten, afval...

2. Ontwerp

Het ontwerp dat ik gemaakt heb is een handleiding voor kleuterleerkrachten. Met deze handleiding kunnen ze aan de slag gaan met duurzaamheidsthema's namelijk 'afval' en 'consuminderen'. De kleuterleerkrachten vinden er informatie in terug onderverdeeld volgens onderstaande categorieën:

- Theoretische achtergrondinformatie
- Concrete activiteiten
- Tips
- MOS-actiefiches
- Prentenboeken/kaMOShibai

Deze handleiding is educatief en speels opgebouwd doordat in elke activiteit de handpoppen Gloop & Teo en hun dierenvrienden een belangrijke rol spelen. Samen gaan ze met de kinderen op onderzoek naar de juiste mentaliteit om een duurzamere wereld te garanderen.

De Ladder van Lansink is verwerkt in het duurzaamheidsthema 'afval'. Doordat je deze visueel maakt aan de kinderen worden ze zich ervan bewust hoe we met afval moeten omgaan. De Piraminder wordt verwerkt in het duurzaamheidsthema 'overconsumptie en overproductie'. Doordat er aan elke laag van de Piraminder een dierenvriend van Gloop & Teo gekoppeld is herkennen ze makkelijker de lagen van de Piraminder. Hierdoor creëren we een bewust zijn van consuminderen.

2.1 Handleiding

AFVAL

OVERCONSUMPTIE EN OVERPRODUCTIE

Handleiding voor leerkrachten

Janne Creemers

INHOUDS- OPGAVE

INLEIDING	1
THEMA: AFVAL	3
THEORETISCHE ACHTERGROND	3
<i>De vaardigheden van EDO</i>	3
<i>De Ladder van Lansink</i>	4
ACTIVITEITEN	6
<i>Activiteit 1: Gloop & Teo voorstellen.....</i>	6
<i>Activiteit 2: Afval opruimen met Gloop & Teo</i>	10
<i>Activiteit 3: Boterhammenwrap maken met Gloop & Teo.....</i>	14
<i>Activiteit 4: Wat zit er in de compostbak? Op ontdekking met Gloop & Teo</i>	19
<i>Activiteit 5: Filosoferen over afval met Gloop & Teo.....</i>	23
MOS-ACTIEFICHE	27
<i>MOS-actiefiche – Red de brooddoos</i>	28
<i>MOS-actiefiche – Composteren op school.....</i>	32
.....	32
PLENTENBOEKEN/KAMOSHIBAI.....	35
THEMA: OVERCONSUMPTIE EN OVERPRODUCTIE.....	38
THEORETISCHE ACHTERGRONDIRFORMATIE	38
<i>De Piraminder</i>	38
ACTIVITEITEN	40
<i>Activiteit 1: Poppenspel met Gloop en zijn dierenvrienden.....</i>	40
<i>Activiteit 2: Gezelschapsspel met de dierenvrienden van Gloop & Teo</i>	48
<i>Activiteit 3: Filosoferen met Gloop over cadeautjes</i>	54
<i>Activiteit 4: Naar de kringloopwinkel + kringloopwinkel maken in de klas..</i>	58
<i>Activiteit 5: Rullbeurs organiseren</i>	62
<i>Activiteit 6: Zelf soep maken voor Teo's verjaardagsfeest</i>	66

<i>MOS-Actiefiche – Cadeautjes anders bekijken.....</i>	<i>85</i>
<i>MOS-actiefiche – Geef schoolgerief een langer leven</i>	<i>90</i>
<i>PRENTENBOEKEN/KAMOSHIBAI.....</i>	<i>95</i>
BRONNEN	97

INLEIDING

Wat leuk dat jullie in de klas aan de slag gaan met de handleiding 'afval/overconsumptie en overproductie'. Overconsumptie en overproductie brengt een grote afvalberg met zich mee. Dit is een wereldwijd probleem waar wij als mensen iets aan moeten doen zodat we duurzame burgers worden. Daarom is het belangrijk om van jongs af aan de kinderen hiervan bewust te maken.

In deze handleiding werken we rond duurzaamheid, concreet behandelen we de thema's overconsumptie en overproductie en afval. Je vindt er twee vriendjes 'Gloob & Teo' samen met hun 'dierenvrienden'. Zij brengen kleine of grote ontdekkingen, onderzoekjes of vragen aan in de klas. Zo helpen Gloob & Teo samen met hun dierenvrienden jou om kleuters bewuster te maken en hen aan te leren hoe ze nog beter voor de natuur, de aarde kunnen zorgen.

In deze handleiding vind je als leerkracht theoretische achtergrond zodat je je er zelf ook meer bewust van wordt. Je vindt informatie over wat de Piraminder en de Ladder van Lansink inhouden. Deze worden op een speelse manier verwerkt in de activiteiten (De Transformisten, 2018; Milieubeheer, z.d.).

Je vindt dus ook verschillende activiteiten waarbij de kleuters Gloob & Teo leren kennen. De kleuters komen ook meteen te weten dat Gloob & Teo niet van afval houden. Door de handleiding te gebruiken in je klas leren jouw kleuters over afval, hoe we afval moeten sorteren, hoe we afval recycleren, hoe we afval kunnen voorkomen... De kleuters worden zich ook bewust van overconsumptie en overproductie aan de hand van de activiteiten die je vindt in deze handleiding.

Bij elke activiteit staan ook de ZILL-doelen beschreven en aan welke vaardigheid van EDO (systeemdenken, filosoferen, creatief denken of actiegericht werken) er gewerkt wordt (Djapo, 2017).

In de handleiding vind je ook verschillende MOS-actiefiches (MOS = Milieuzorg Op School). Deze fiches zorgen ervoor dat je samen met de kleuters acties gaat ondernemen. Je vindt ook verschillende prentenboeken en kaMOShibai-verhalen die binnen het thema afval,

delen, ruilen, consuminderen... passen. De kaMOSHibai zijn gemaakt door MOS. Als laatste zijn er ook enkele tips die je helpen bij het uitvoeren van de activiteiten zowel in de klas als buiten de klas.

Ikzelf heb deze handleiding uitgetest in de praktijk. De kleuters vonden de activiteiten zeer fijn en hebben er veel van bijgeleerd. De activiteiten spraken hen heel erg aan omdat ik met verschillende handpoppen 'Gloob & Teo en zijn dierenvrienden' gewerkt heb. Ze hebben via de verschillende handpoppen heel wat bijgeleerd. Door de verschillende uitstapjes zoals: naar de glasbak gaan, rommelmarkt op school, kringloopwinkelbezoek... konden de kleuters veel indrukken opdoen waardoor het thema nog meer in de klas leefde.

Na elke activiteit heb ik reflecties geschreven over hoe de activiteiten gingen. Ook noteerde ik nog enkele verbeterpunten.

Het is zeker een aanrader om deze verschillende activiteiten in je eigen klas aan te brengen omdat:

- De kleuters veel leren over de twee duurzaamheidsthema's namelijk 'afval' en 'overconsumptie en overproductie'.
- Er in elke activiteit gewerkt wordt aan de vaardigheden van EDO (systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken).
- Er leergebiedoverschrijdend gewerkt kan worden in de verschillende activiteiten die je terugvindt in deze handleiding.
- Je zelf kan kiezen of je deze volgorde van activiteiten wilt aanhouden of dat je de activiteiten liever door elkaar gebruikt.

THEMA: AFVAL

THEORETISCHE ACHTERGROND

De vaardigheden van EDO

Bij educatie voor duurzame ontwikkeling leren kinderen keuzes maken voor een duurzamere wereld. Het houdt in dat je hen op een andere manier leert kijken, denken en doen. Dat doen we door de werkvormen: systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken te gebruiken.

Als eerste vaardigheid hebben we 'systeemdenken'. Systeemdenken helpt je om de wereld beter te begrijpen. Je gaat inzoomen op thema's en problemen, maar je bekijkt deze vanop een afstand. Je bekijkt ze vanuit verschillende standpunten waarbij je oorzaken en verbanden zoekt.

De tweede vaardigheid van EDO is 'creatief denken'. Creatief denken is het afwijken van je normale denkgewoonte waardoor je nieuwe verbanden kunt ontdekken. Je gaat verruimend denken en kritisch omgaan met informatie, meningen of ideeën.

De voorlaatste vaardigheid is 'filosoferen'. Door te filosoferen ga je vanuit je eigen verwondering de wereld anders bekijken. De kinderen gaan luisteren en spreken over ideeën, concepten en waarden. Je maakt gebruik van vraag en antwoord en je maakt keuzes voor een duurzame samenleving.

Ten slotte hebben we nog 'actiegericht werken'. Bij actiegericht werken ga je een actie ondernemen waarbij je gaat leren nadenken over mogelijke oplossingen voor een duurzaamheidsprobleem. De focus ligt hier vooral op het leerproces.

3

De Ladder van Lansink

Uit het interview dat ik afgenomen heb van de MOS-begeleider, heb ik de Ladder van Lansink ontdekt. Door de Ladder van Lansink te gebruiken kan je beter visualiseren aan de kinderen hoe je afval moet behandelen.

Bij het thema 'afval' hoort er natuurlijk de Ladder van Lansink. Je kan de ladder afdrukken en foto's van de kinderen naast elke trede hangen. Bijvoorbeeld bij 'afval voorkomen' kan je een foto trekken van een kind die de boterhammen in een brooddoos heeft zitten.

Via onderstaande afbeelding wordt de Ladder van Lansink uitgelegd.

In de bovenste laag op de Ladder van Lansink zie je 'voorkomen van afval'. Dit is de belangrijkste laag want als er geen afval is moet het ook niet verwerkt worden. Doordat het afval niet verwerkt moet worden is dit goedkoop en milieuvriendelijk. Dit is de enigste

oplossing om de afvalberg te verkleinen. Je kan afval voorkomen door bijvoorbeeld onverpakte producten te kopen, een herbruikbare boodschappentas mee te nemen, te composteren...

Als tweede laag op de ladder hebben we 'hergebruik'. Indien afval toch onvermijdelijk is moet je het zoveel mogelijk opnieuw gebruiken. Hierdoor wordt het product minder snel afval bijvoorbeeld: gebruik glazen, drankverpakkingen met statiegeld, tweedehandswinkel...

Als derde laag op de Ladder hebben we 'recycleren'. Soms kan het afval niet hergebruikt worden. Daarom moeten we nagaan of afvalstoffen verwerkt kunnen worden tot nieuwe producten. Bij recycling gaat men dus de grondstoffen hergebruiken bijvoorbeeld: papierrecyclage, hol glas gerecycleerd tot glazen verpakkingen, PET-flessen worden fleecetruien... Hierdoor is het ook belangrijk dat deze grondstoffen gescheiden worden ingezameld.

Als vierde laag op de Ladder van Lansink hebben we 'verbranden met energierecuperatie'. Bij huishoudelijk afval is verbranding met energierecuperatie de oplossing. Tijdens het verbrandingsproces komt er warmte vrij waardoor er elektriciteit wordt aangemaakt.

Ten slotte hebben we nog de onderste laag op de Ladder van Lansink namelijk 'verbranden zonder energierecuperatie en storten'. Dit is de allerlaatste toepassing die men doet als de voorgaande toepassingen niet in aanmerking komen.

ACTIVITEITEN

Activiteit 1: Gloop & Teo voorstellen

ZILL - leerplandoelen:

Wetenschappen en techniek:

- OWna7: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en illustreren hoe mensen de natuur en het milieu zowel op een positieve als negatieve wijze beïnvloeden
 - Afval sorteren aan de hand van eenvoudige criteria: papier, glas, PMD...

Nederlands:

- TOMn3: Actief deelnemen aan een gesprek
 - In spelsituaties of naar aanleiding van spel- en klassituaties gesprekken voeren met klasgenoten en bekende volwassenen:
 - o Meedoen in het gesprek (verbaal of non-verbaal), reageren op een korte vraag, iets vertellen over zichzelf, iets beschrijven
 - o Oefenen in beurten afwisselen, leren luisteren naar elkaar...

Zintuiglijke ontwikkeling:

- MZzo1: Gericht en intens waarnemen met de zintuigen
 - Uitdrukken wat men waarneemt

Concrete doelen:

- De kleuters sorteren het afval aan de hand van de pictogrammen die op de vuilnisbakken hangen. Hang de pictogrammen op ooghoogte in de klas.
- De kleuters durven actief deel te nemen aan het gesprek met Gloop & Teo.
- De kleuters ontdekken wat het gevolg is als we geen afval sorteren.
- De kleuters luisteren naar elkaar als iemand iets aan het vertellen is tijdens het klasgesprek.

6

- De kleuters drukken uit wat ze waargenomen hebben aan de hand van hun zintuigen: voelen, ruiken, horen en kijken.

Vaardigheden van EDO:

- Systeemdenken
- Actiegericht werken

Materiaal:

- De handpoppen Gloob & Teo
- De pictogrammen: restafval, PMD, gft, papier & karton, gebruik een brooddoos
 - <https://djapo.be/wp-content/uploads/2019/04/Pictogrammen-Gloob-en-Teo-keur-2019.pdf>
- Vuilnisbakken: restafval, blauwe PMD-zak, groen gft-bakje, kartonnen doos
- Afval: plastic, PET-flessen, aluminiumfolie, karton, papier, fruitschillen, glas...
- Filmpje: Hoe wordt glas gerecycleerd?:
 - <https://limburg.net/school/lesmateriaal>

Verloop:**Organisatie:**

De kleuters zitten allemaal op de banken in de kring. Zo zien ze allemaal de grote berg afval liggen en kunnen ze de handpoppen Gloob & Teo goed zien.

Inleiding:

In het midden van de kring staat er een hele grote doos met afval. Om de kleuters nieuwsgierig te maken laat je ze eerst raden wat ze denken dat erin zit. Daarna kan je ze ook eens laten komen voelen, ruiken, luisteren en kijken. Dan draai je de doos om zodat er een grote berg afval ontstaat.

Kern:

Vraag aan de kleuters wat je allemaal kunt doen met het afval. Speel in op de antwoorden die de kleuters geven.

7

Mogelijke vragen:

- Wat weten jullie over afval?
- Hoe kijken jullie naar afval?
- Zijn jullie al eens naar het containerpark geweest? Zo ja, wat heb je daar gezien?
- Sorteren jullie afval thuis? Zo ja, hoe sorteren jullie het afval?

Introduceer de handpoppen Gloop & Teo. Laat Gloop en Teo zich voorstellen aan de kleuters.

Voorstelling Gloop:

Ik ben Gloop, Teo's beste kameraad. Ik help waar ik kan, sta voor iedereen paraat. Met een hamer en een schroef, knutsel, frutsel, klop en zoef! Het lijkt op een rommeltje, zomaar wat gedaan, maar plots heb ik daar een uitvinding staan. Het resultaat is altijd onverwacht, iets dat je nooit op voorhand had bedacht. Met een lach en veel gezwier los ik het op voor mens, plant of dier. Geloof me maar, het is echt waar: op mij kan je rekenen, ik speel het altijd klaar!

Voorstelling Teo:

Ik ben Teo, Gloops beste maat, een slimmerd, een echte ideeënacrobaat. Ik denk en denk, ga dan pas aan het werk. Mijn plannen zijn picobello en altijd ijzersterk. Ik kies het materiaal, één voor één. En steek dan, hop, iets moois ineen. Met de plannen die ik teken met pen en papier, maak ik van een probleem een oplossing voor mens, plant of dier. Op mij kan je rekenen, daar kun je van op aan. Roep me maar en kijk, daar zie je me al staan!

Vraag aan Gloop & Teo wat we moeten doen met al dat afval. Gloop & Teo spelen deze vraag terug naar de kleuters. Na enkele antwoorden van de kleuters vragen Gloop & Teo aan de kleuters wat er zou gebeuren als we afval op de grond laten liggen. Daarna

8

maak je de kleuters duidelijk dat als je afval op de grond gooit de aarde bijgevolg vervuild wordt (systeemdenken).

Laat daarna de kleuters samen met Gloop & Teo het afval sorteren in de juiste vuilnisbak. De kleuters komen tot de ontdekking dat het glas nog niet gesorteerd is. Laat Gloop & Teo vragen of de kleuters weten waar het glas naartoe gebracht kan worden. Indien er een glasbak in de buurt is kan je zelfs een uitstapje maken naar de glasbak (actiegericht werken). Laat ook onderstaand filmpje in de klas zien zodat de kleuters weten hoe glas gerecycleerd wordt.

Filmpje:

- <https://limburg.net/school/lesmateriaal>

Slot:

Vertel aan de kleuters dat Gloop & Teo ons gaan helpen om samen op onderzoek te gaan, samen op ontdekking gaan, samen op zoek naar een betere wereld...

Tips

- Op de site van [Djapo](https://www.djapo.nl/) vind je verschillende pictogrammen die duidelijk zijn voor de kleuters, bv. doe het licht uit als je de klas verlaat, doe de kraan uit als je je handen inzeept, doe de deur achter je dicht, geef je broodresten aan de kippen...
- Breng de pictogrammen niet allemaal tegelijkertijd aan bij de kleuters.
- Hang de pictogrammen op ooghoogte van de kleuters zodat ze deze goed kunnen zien. Hang ook de pictogrammen van Gloop & Teo op de vuilbak zodat de kleuters weten waarin het afval gesorteerd moet worden.

Link met de onderzoeksvraag:

Deze activiteit heeft een link met mijn onderzoeksvraag 'hoe kan ik in de kleuterklas, bij de oudste kleuters, een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?'. Afval is een gevolg van overconsumptie en overproductie. Dit wil ik de kleuters duidelijk maken doordat we samen afval gaan sorteren met Gloop & Teo. De kleuters ontdekken dat, nadat je afval gesorteerd hebt, dit wordt opgehaald om te gaan recyclen. Hierbij wordt ook de Ladder van Lansink toegepast. In deze activiteit wordt vooral 'recyclen' aangebracht bij de kleuters. De kleuters ontdekken dat als je afval sorteert en het afval gerecycleerd wordt dat de grondstoffen hergebruikt worden.

De eerste vaardigheid van EDO die toegepast wordt in deze activiteit is 'systeemdenken'. De kleuters zien een grote berg afval liggen. Je gaat samen met Gloop & Teo inzoomen op het probleem dat er een grote berg afval is. Je gaat samen op zoek naar oorzaken en verbanden.

De tweede vaardigheid van EDO die voorkomt in deze activiteit is 'actiegericht werken'. Je gaat samen met de handpoppen en kleuters nadenken over oplossingen en acties die we kunnen doen om de afvalberg weg te krijgen, bv. het afval sorteren, het afval hergebruiken, met afval knutselen...

Reflectie:

De kleuters waren heel erg nieuwsgierig doordat ze met de verschillende zintuigen: horen, zien, voelen en ruiken de doos konden ontdekken. Sommige kleuters durfden hun hand niet in de doos te steken, maar als ze met twee mochten komen durfden ze het wel allemaal. Ook de andere zintuigen werden geprikkeld zoals horen, ruiken en kijken. Ze hoorden helemaal niets in de doos, maar ze vonden wel dat de doos stonk. We draaiden de doos om en de kleuters schrokken hoeveel afval er uit de doos kwam.

Ik vroeg aan de kleuters wat we nu allemaal moeten doen met het afval. Sommige kleuters kwamen wel al met leuke ideeën zoals met het afval knutselen of dit zakje kunnen we gebruiken in de winkelhoek om ons eten in te doen... Daarna zei ik dat ik twee vrienden ken die samen met ons op onderzoek willen gaan. De kleuters waren heel erg nieuwsgierig en betrokken. Ik nam de handpoppen Gloop & Teo erbij. Ze stelden zich allebei voor. De kleuters reageerden heel positief op de handpoppen. Gloop & Teo zagen de troep liggen en vroegen aan de kleuters wat we daarmee moeten doen. Ze vroegen ook aan de kleuters wat er zou gebeuren als we al dat afval op de grond laten liggen. Ze zeiden dat het niet goed is om afval op de grond te laten liggen want de natuur wordt dan vervuild.

Daarna hebben we samen met Gloop & Teo het afval gesorteerd. Ze mochten allemaal een stuk afval kiezen uit de grote berg afval. Het viel me op hoeveel moeilijkheden de kleuters hadden om het afval in de juiste vuilbak te gooien.

De kleuters ontdekten zelf dat er geen vuilnisbak was om het glas in te gooien. Gloop & Teo vertelden dat ze glas niet komen ophalen aan de straat. Maar waar zouden we dan glas naartoe moeten brengen? Verschillende kleuters kwamen met het idee om naar de glascontainer te gaan. In de buurt van de school staat er een glascontainer. Ik ben samen met de kleuters naar daar gewandeld. Die dag hadden de mensen ook afval aan straat gezet. Daarom heb ik deze leerkans genomen en aan de kleuters gevraagd wie dat afval komt ophalen en waar dat naartoe gaat. Sommige kleuters hadden hier het besef van, maar andere kleuters wisten niet waar het naartoe gebracht werd en dat het afval kan gerecycleerd worden wisten ook maar enkele kleuters. Daarom wil ik de kleuters er bewust van maken dat afval sorteren zeer belangrijk is. Hoe beter wij sorteren hoe makkelijker de recyclage en hergebruik zullen verlopen.

Bij het plein met de glascontainers staat er een groene en een witte glascontainer. Met de handpop Gloop vroeg ik aan de kleuters waarom er twee verschillende kleuren glascontainers staan. Sommige kleuters wisten dat er groen en wit glas is. Ze konden ook de link leggen dat donkere flessen in de groene glascontainer moeten en witte flessen in de witte container. De kleuters vonden het zeer fijn om de flessen te sorteren en in de glasbak te gooien.

Eventuele bijsturing:

Als we het afval gaan sorteren moet ik dit klassikaal doen en niet iedereen één stuk afval laten kiezen en in de vuilbak laten gooien. De meeste kleuters wisten niet hoe ze het afval moesten sorteren. Hieruit kon ik opmaken dat ze thuis geen afval sorteren of niet betrokken worden hierbij. Vanuit de school kunnen we de kleuters hier toch al bewust van maken.

Ook had ik beter wat materialen meegenomen die je niet in de glasbak mag gooien, bv. porselein. Dan had ik nog meer duidelijk kunnen maken aan de kleuters welke materialen er wel en niet in mogen gegooid worden.

Activiteit 2: Afval opruimen met Gloop & Teo**ZILL - leerplandoelen:****Wetenschappen & techniek:**

- OWna1: De natuur actief opzoeken en waarderen
 - Waardering tonen voor de aanwezigheid van organismen in de omgeving - afkeuring tonen ten aanzien van negatief gedrag tegenover de natuur
- OWna7: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en illustreren hoe mensen de natuur en het milieu zowel op een positieve als negatieve wijze beïnvloeden
 - Afval sorteren aan de hand van eenvoudige criteria: papier, glas, PMD...
- OWte3: Eenvoudige bestaande technische systemen uit de omgeving hanteren, begrijpen, vergelijken, (de)monteren, evalueren en onderhouden
 - Een eenvoudig technisch systeem hanteren en (de)monteren of bereiden met behulp van een stappenplan of werktekening

Nederlands:

- TOmn2: Een mondelinge boodschap overbrengen
 - Zich begrijpelijk uitdrukken, eventueel met ondersteuning

Lichamelijke opvoeding:

- MZlb6: De voorkeurslichaamszijde, -bewegingsrichting en -bewegingsrotatie aanvoelen en deze efficiënt gebruiken
 - Een duidelijke voorkeur tonen voor links of rechts bij eenhandige klein-motorische en groot-motorische taken

Concrete lesdoelen:

- De kleuters ontwerpen een grijptang aan de hand van hun eigen ontwerptekening.
- De kleuters verwoorden hoe ze de grijptang gemaakt hebben door hun eigen grijptang te laten zien.
- De kleuters sorteren het afval door het in de juiste vuilnisbak te gooien als ze afval gevonden hebben.

- De kleuters waarderen de natuur door op straat of op de speelplaats afval op te rapen.
- De kleuters tonen hun voorkeurshand bij het oprapen van het afval met de grijptang.

Vaardigheden van EDO:

- Creatief denken
- Actiegericht werken

Materiaal:

- De handpoppen Gloop & Teo
- De takken
- Het touw
- Het plakband
- Rolkettingen: leider (leeuw), vragensteller (vraagteken) en materiaalmeester (een kind met materialen)
- De grijptangen
- De vuilzakken

Verloop:**Organisatie:**

De kleuters zitten allemaal op de bank zodat ze allemaal naar het filmpje kunnen kijken.

Filmpje:

<https://www.youtube.com/watch?v=IxX6QVA1K9I>

Inleiding:

Doordat de kleuters naar het filmpje kijken zien ze hoeveel afval er op straat wordt gegooid. Ze worden zich ervan bewust dat ze er iets aan moeten doen. Neem Gloop & Teo erbij. Laat Gloop & Teo de vragen stellen en speel in op de antwoorden die de kleuters geven.

Mogelijke vragen:

- Wat hebben jullie allemaal gezien in het filmpje?
- Hoe voelen jullie zich erbij als je afval op de grond gooit?
Waarom voel je je zo?

- Wat zouden wij kunnen doen om dit probleem aan te pakken?
- Wat moeten we met al dat afval doen?
- Hoe kunnen wij helpen om minder afval op de speelplaats/straat te zien?
- Hoe zouden we dat afval oprapen dat op de grond ligt? (creatief denken)

Kern:

Laat Gloop & Teo vertellen dat ze samen met hen een uitvinding willen maken, namelijk een zelfgemaakte grijptang om afval sneller op te kunnen rapen.

Verdeel de klas in kleine groepjes. Leg op voorhand de materialen op een grote tafel klaar namelijk takken, touw, plakband, papier en kleurpotloden. Geef de kleuters allemaal een rolketting zodat ze weten welke rol zij hebben in het groepje. Laat Gloop & Teo uitleggen wat de verschillende rollen inhouden.

Rollen:

Leeuw is de leider → als de grijptangen gemaakt zijn gaat hij/zij vertellen hoe ze dat gedaan hebben.

Materiaalmeester → hij/zij gaat al het materiaal halen dat ze nodig hebben om hun grijptang te maken

Vraagteken is de vragensteller → hij/zij gaat naar Gloop & Teo of de leerkracht als ze een vraag hebben in verband met hun grijptang

Laat de kleuters eerst een ontwerptekening maken. Zeg hierbij dat de grijptang open en dicht moet kunnen gaan om het afval te kunnen oprapen. Laat ze daarna de grijptang ontwerpen.

Laat Gloop & Teo vertellen dat ze heel benieuwd zijn hoe ze de grijptangen gemaakt hebben. Laat er een klein gesprekje ontstaan tussen de kleuters en Gloop & Teo.

Slot:

Ga samen met Gloop & Teo en de kleuters afval oprapen op straat of op de speelplaats. Zorg ervoor dat je ook niet-zelfgemaakte grijptangen hebt zodat iedere kleuter mee afval kan oprapen (actiegericht werken).

Tips

- Als je groepjes van vier wil maken bij het ontwerpen van de grijptang dan kan je twee kleuters dezelfde rol geven, bv. de vragensteller
- Om de Ladder van Lansink aan te brengen in de klas kan je deze ophangen in de klas. Naast elke trede kan je deze verduidelijken voor de kleuters met foto's, bv. bij 'afval voorkomen' kan je een foto van een kind dat een boterhammendoos bij heeft ophangen, bv. bij 'recycleren' afval sorteren zodat dit gerecycleerd kan worden...

Link met de onderzoeksvraag:

Deze activiteit heeft met mijn onderzoeksvraag te maken omdat de kleuters zich ervan bewust worden dat door overconsumptie en overproductie er een grote berg afval ontstaat. Ik wil hen er ook van bewust maken dat mensen veel spullen kopen en veel weggooien waardoor er ook afval ontstaat.

De vaardigheid 'creatief denken' van EDO sluit aan bij deze activiteit. We gaan samen met Gloop & Teo een uitvinding maken waardoor we het afval kunnen oprapen. Daarna gooien we het in de juiste vuilbak zodat het afval kan gerecycleerd worden. Hierdoor zijn we aan de derde laag van de Ladder van Lansink aan het werken.

Ook de vaardigheid 'actiegericht werken' van EDO komt voor in deze activiteit. De kleuters gaan actie ondernemen. Met zelfgemaakte grijptangen en niet-zelfgemaakte grijptangen gaan ze op zoek naar afval op straat en op de speelplaats. Ze leren nadenken over mogelijke oplossingen voor een duurzaamheidsprobleem.

Reflectie:

Om de kleuters een indruk op te laten doen hoeveel afval er op straat wordt gegooid laten Gloop & Teo een filmpje zien. De kleuters zijn zich bewust geworden dat er veel afval op straat gegooid wordt en willen er iets aan doen. Samen met Gloop & Teo hebben de kleuters creatief nagedacht wat ze zouden kunnen doen om minder afval te zien op straat.

De kleuters werden in groepjes van vier verdeeld. Samen moesten ze eerst een ontwerp maken over hoe ze afval zouden kunnen oprapen. Gloop & Teo hadden verteld tegen de kleuters dat er één ontwerpeis was namelijk de uitvinding moest open en toe kunnen gaan. Sommige groepjes hadden al meteen een idee, maar andere groepjes hadden heel veel bijsturing nodig. Ik vond het zeer moeilijk om mijn aandacht te verdelen over de verschillende groepjes omdat er heel veel kleuters naar me toe kwamen met vragen.

Toen ieder groepje zijn uitvinding klaar was gingen we actie ondernemen. Ik heb gezorgd voor grijptangen zodat iedere kleuter een grijptang heeft en afval kon oprapen. Zo konden de kleuters ook ontdekken of het makkelijker was om afval op te rapen met een zelfgemaakte grijptang of met een niet-zelfgemaakte grijptang. De kleuters vonden het zeer fijn om op zoek te gaan naar afval en dit met de grijptang op te rapen. Ze waren heel erg betrokken en enthousiast. Het was zeker een geslaagde activiteit! Sommige kleuters gingen tijdens de speeltijd op zoek naar afval op de speelplaats om dit in de vuilbak te gooien. Ze kwamen dit dan ook tonen aan mij als ze iets gevonden hadden en zeiden: "Afval op de grond gooien is niet goed voor de natuur!". Het was zeer leuk om te horen dat ik de kleuters er toch van bewust heb gemaakt dat we afval moeten opruimen en niet laten rondslingeren.

Eventuele bijsturing:

In de groepjes ervoor zorgen dat elke kleuter een rol op zich krijgt, bv. een leider, een materiaalmeester en een vragensteller. Een leider is de persoon die verslag gaat uitbrengen. Een materiaalmeester gaat het materiaal halen wat ze nodig hebben. Een vragensteller gaat alleen naar de leerkracht toe als ze een vraag hebben. Zo weet iedere kleuter welke rol hij op zich moet nemen en ontstaat er meer rust tijdens de activiteit. Hierdoor ga ik de activiteit beter kunnen begeleiden.

Activiteit 3: Boterhammenwrap maken met Gloop & Teo**ZILL - leerplandoelen:****Wetenschappen en techniek:**

- OWna1: De natuur actief opzoeken en waarderen
 - Via exploreren meer te weten te komen over de natuur en het milieu

Muzische vorming: Beeld:

- MUge2: De muzische bouwstenen beleven, herkennen, onderzoeken en hanteren
 - Speels en onder begeleiding beleven van:
 - o Gebruik van lijnen en punten in de eigen omgeving
 - o Verschillende soorten punten en lijnen

Nederlands:

- TOMn3: Actief deelnemen aan een gesprek
 - In spelsituaties of naar aanleiding van spel- en klassituaties gesprekken voeren met klasgenoten en bekende volwassenen:
 - o Meedoen in het gesprek (verbaal of non-verbaal), reageren op een korte vraag, iets vertellen over zichzelf, iets beschrijven...
 - o Oefenen in beurten afwisselen, leren luisteren naar elkaar...

Concrete doelen:

- De kleuters nemen actief deel aan het gesprek met Gloop.
- De kleuters ontdekken waarom het goed is voor het milieu om boterhammen in een boterhammendoos/boterhammenwrap te steken.
- De kleuters maken een eigen creatie geïnspireerd door het filmpje van de boterhammenwrap.
- De kleuters ontdekken dat je met papierplakband verschillende soorten punten en lijnen kunt maken op het stof.

Vaardigheden van EDO:

- Systeemdenken
- Actiegericht werken

Materiaal:

- De handpoppen Gloop & Teo
- Het verhaal 'de uitvinders'
 - <https://djapo.be/wp-content/uploads/2019/02/Verhaal-Uitvinders-GloopTeo.pdf>
- Prent die bij het verhaal hoort
 - <https://djapo.be/wp-content/uploads/2017/09/Afbeelding-verhaal-GloopTeo-uitvinders.pdf>
- Pictogram van Gloop & Teo dat kinderen aanzet om een brooddoos te gebruiken
 - <https://djapo.be/wp-content/uploads/2019/04/Pictogrammen-Gloop-en-Teo-keur-2019.pdf>
- Materiaal boterhammenwrap:
 - Een lap stof voor elk kind
 - Gele bijenwas
 - Vetvrij papier, bv. bakpapier
 - Strijkijzer
- Eén klaargemaakte boterhammenwrap
 - Filmpje: <https://djapo.be/boterhammenwrap/>

Verloop:**Organisatie:**

De kleuters zitten allemaal in de kring op de banken. Gloop & Teo liggen kort bij de leerkracht zodat de leerkracht de handpoppen er snel bij kan nemen.

Inleiding:

Neem het verhaal 'de uitvinders' erbij en lees het voor. Bespreek achteraf het verhaal met de kleuters.

Inhoud van het verhaal:

Achmed wil graag een boterhammendoos die groot genoeg is om zijn boterhammen in de doen en die klein is als zijn boterhammen op zijn. Teo is een uitvinder en ze gaan samen op zoek naar een uitvinding. Teo houdt van brooddozen want brooddozen zorgen voor de natuur. Teo vraagt aan Achmed of het goed is als Gloop mee de uitvinding maakt. Ze maken allemaal kennis met elkaar en gaan samen de uitvinding maken.

Mogelijke vragen:

- Wat doet Achmed?
- Wie zit er in zijn haar?
- Wat wil Achmed uitvinden?
- Hebben jullie al eens een brooddoos gezien die groter en kleiner kan worden?
- Wie zal Achmed en Teo helpen?

Kern:

Verzamel alle brooddozen van de kinderen in de kring. Bekijk ze en bespreek de gelijkenissen en de verschillen. Laat daarna de kleuters de brooddozen opdelen in categorieën: grote dozen, kleine dozen, meisjesdozen, jongensdozen... Dan vraag je aan de kinderen hoe zij een brooddoos zouden maken.

Laat daarna Gloop & Teo met de volgende boodschap komen:

Wij zijn hier omdat wij graag spelen en omdat wij houden van slimme koppen die goede uitvindingen kunnen maken. Vooral uitvindingen om te zorgen voor de mensen en de natuur, daar houden wij het meest van. We hoorden jullie bezig over brooddozen, en dat vinden wij fijn. Want brooddozen, koekjesdozen, drinkbussen... zorgen ervoor dat je geen afval maakt. Zonder afval is de natuur veel gezonder. Kijk, wij hebben ook onze brooddoos mee. Het is een brooddoos die geen brooddoos is eigenlijk. Teo maakte dezelfde samen met Achmed!

Laat Teo jouw boterhammenwrap bij de andere brooddozen van de kleuters leggen. Laat de kinderen zien hoe de boterhammenwrap

16

werkt (systeemdenken). Laat Teo voorstellen om zijn speciale brooddoos samen te maken.

Laat daarna ook het filmpje zien hoe de boterhammenwrap gemaakt wordt. Filmpje: <https://djapo.be/boterhammenwrap/>

Maak de boterhammenwrap in kleine groep. Zo kan je de kleuters beter begeleiden en het nog eens hebben over oorzaak-gevolg.

Boterhammenwrap maken in kleine groep:

Organisatie:

Zorg ervoor dat de lappen stof, de verf, de verfrollers en de papierplakband klaarligt. Laat iedere kleuter een verfschort aandoen.

Neem de handpop Teo erbij. Vraag aan de kinderen of ze nog weten welke uitvinding we gaan maken. Laat Teo zeggen: 'als we een brooddoos gebruiken in plaats van een plastic zakje, dan ...' Laat de kleuters dit zelf aanvullen.

Daarna laat je nog eens het filmpje van de boterhammenwrap zien. Overloop stap voor stap de stappen die ze gezien hebben in het filmpje. Ga aan de slag met het maken van de boterhammenwrap (actiegericht werken).

Als de kleuters papierplakband en verf op het stuk stof gedaan hebben laat het dan drogen. Als het droog is dan zet je de kleuters op een veilige afstand en doe jij als leerkracht de verdere stappen.

De verdere stappen zijn:

- Leg een oude keukenhanddoek op de tafel.
- Leg er een vel vetvrij bakpapier bovenop.
- Leg hier je stuk stof op.
- Besprenkel met bijenwas, zorg ervoor dat het gelijk verdeeld is.
- Bedek met nog een laag vetvrij bakpapier.
- Ga er met het strijkijzer over, stand 'wol'.

- Kijk na of alle was gesmolten en ingedrongen is.
- Haal de wrap van het papier en laat het drogen.

Slot:

Laat Gloop & Teo het pictogram geven dat stimuleert om een brooddoos te gebruiken. Laat ze het volgende vertellen:

Wij vinden het hier heel leuk en we zijn verbaasd welke leuke brooddozen die geen brooddozen zijn jullie gemaakt hebben. Hier bij jullie in de klas geen vuile plastic zakjes meer in de vuilbak! Geweldig! Ik zou het zeer leuk vinden als we samen nog meer uitvindingen maken! Doen jullie mee?

Tips

- Als je de boterhammenwrap met de kinderen mee naar huis geeft kan je best een papiertje meegeven waarin staat waarvoor de boterhammenwrap dient. Zo worden de ouders betrokken en gaan ze dit vragen aan hun kind.
- Zorg dat je voldoende plaats hebt om de activiteiten uit te voeren.
- Je kan ook stilstaan bij de oplossingen die de kleuters geven en deze verschillende oplossingen uitproberen.

Link met de onderzoeksvraag:

Deze activiteit sluit aan bij mijn onderzoeksvraag omdat kleuters zich er nu van bewust worden waarom ze eigenlijk een boterhammendoos meenemen naar school. Ze weten nu dat ze een boterhammendoos kunnen hergebruiken en er dan daardoor minder afval ontstaat. Deze activiteit sluit ook aan bij de bovenste laag van de Ladder van Lansink. De kleuters maken een eigen boterhammenwrap waardoor we afval voorkomen.

Ook worden de ouders tijdens deze activiteit betrokken. De kleuters krijgen hun eigen boterhammenwrap mee naar huis. Ik heb er een briefje aan gemaakt zodat de ouders weten waarvoor de boterhammenwrap dient. Ze kunnen dit ook aan de kleuters vragen en zo komen de gesprekken op gang en het bezig zijn over hoe afval voorkomen.

Deze activiteit sluit aan bij de vaardigheid 'systeemdenken'. We hebben met de boterhammenwrap aan de kleuters duidelijk gemaakt dat er bepaalde gevolgen zijn als je steeds een zakje gebruikt om je boterhammen in te doen. Elke kleuter heeft een boterhammendoos mee naar school, maar sommige kleuters wisten niet waarom ze een boterhammendoos meenamen. Doordat de handpoppen Gloop & Teo de oorzaken en gevolgen in kaart gebracht hebben weten de kleuters nu waarom ze een boterhammendoos meenemen naar school. Het hergebruiken van spullen werd duidelijk voor iedere kleuter.

Ook de vaardigheid 'actiegericht werken' komt voor in deze activiteit. We gaan samen een boterhammenwrap maken om afval te voorkomen. Deze foto hangen we dan helemaal bovenaan op de Ladder van Lansink.

Reflectie:

Gloop & Teo hebben een verhaal 'de uitvinders' geschreven dat ik voorgelezen heb aan de kleuters. Nadat ik het voorgelezen heb hebben we het verhaal kort samengevat zodat iedere kleuter weet waarover het verhaal ging. De kleuters waren heel betrokken aan het luisteren en hebben het verhaal goed begrepen omdat ze op de vragen konden antwoorden.

Daarna hadden Gloop & Teo aan de kinderen gevraagd om hun boterhammendoos te gaan nemen. De kleuters waren zo enthousiast dat ze meteen opstonden om hun boterhammendoos te gaan nemen. Het was fijn om te zien dat ze zo enthousiast waren, maar volgende keer moet ik dit toch rustiger aanpakken. Daarna vroegen Gloop & Teo of de kleuters verschillen zagen tussen de boterhammendozen. Als de kleuters een verschil zagen, bv. jongensboterhammendozen en meisjesboterhammendozen dan mocht deze kleuter groepjes maken. Dit ging heel erg goed; de kleuters hadden meerdere verschillen tussen de boterhammendozen gezien.

Daarna kwamen Gloop & Teo met de boodschap dat ze de kinderen bezig hoorden over boterhammendozen. Ze vonden dit zeer fijn want boterhammendozen zorgen er natuurlijk voor dat je geen afval maakt. Gloop & Teo namen hun uitvinding erbij. De kleuters waren heel erg nieuwsgierig naar hun uitvinding en waren heel erg betrokken. Ze stelden ook enkele vragen aan de Gloop & Teo zoals: 'Hoe hebben jullie dat gemaakt?', 'Is dat echt een boterhammendoos die groot en klein kan worden?', 'Hoe werkt dat?' ... Gloop en Teo gingen in op de vragen van de kleuters en lieten zien hoe de uitvinding werkte. Ze lieten ook het filmpje zien van de boterhammenwrap.

Tijdens het maken van de boterhammenwrap was het voor sommige kleuters moeilijk om de papierplakband te scheuren. Daarom had ik bij het tweede groepje dunnere papierplakband genomen en ging het veel beter met scheuren. Het verven over de papierplakband ging ook heel goed. Het jammere was wel dat het even duurde voordat de boterhammenwrap droog

was. Daarom heb ik de volgende dag samen met de kleuters in grote groep laten zien hoe we de boterhammenwrap verder moesten afmaken. Ik heb dit zelf gedaan omdat dit met een strijkijzer gedaan moest worden. Hier laat ik liever de kleuters niet mee werken. Ze waren wel allemaal heel erg betrokken en verwonderd hoe je een boterhammenwrap kon maken.

Om de activiteit af te sluiten nam ik er de handpoppen Gloop & Teo bij. Ze kwamen met een boodschap dat ze het super vonden dat elk kind een boterhammenwrap gemaakt heeft. Zo vinden ze het super dat er nu geen vuile plastic zakjes meer te vinden zijn in hun vuilnisbak. Gloop & Teo gaven ook het pictogram van de boterhammendoos aan de kleuter van de dag en zeiden tegen de kleuter dat ze deze in de eetzaal moesten ophangen. Dit hebben we dan ook gedaan. De kleuters vertelden tegen de leerkracht die de eetzaalbewaking had waarom ze dat hier gehangen hebben. Ze waren allemaal heel enthousiast dat ze dit tegen andere leerkrachten en kinderen konden zeggen die in de eetzaal waren.

Eventuele bijsturing:

Als de kleuters hun brooddoos gaan halen duidelijke afspraken maken zoals: we nemen alleen de brooddoos uit de boekentas, we gaan in groepjes van vier naar de boekentassen, we gaan dit in stilte doen, als je de brooddoos uit je boekentas genomen hebt leg je ze op het tafeltje en ga je terug op je plaats zitten. Zo blijft er rustige sfeer in de klas en kan je direct weer verder met je activiteit.

Activiteit 4: Wat zit er in de compostbak? Op ontdekking met Gloop & Teo

ZILL - leerplandoelen:

Wetenschappen en techniek:

- OWna1: De natuur actief opzoeken en waarderen
 - Waardering tonen voor de aanwezigheid van organismen in de omgeving - afkeuring tonen ten aanzien van negatief gedrag tegenover de natuur

Ontwikkeling van initiatief en verantwoordelijkheid:

- IVoc1: Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren
 - (Aangeboden) kansen om te exploreren en te experimenteren aangrijpen

Taal:

- TOmn3: Actief deelnemen aan een gesprek
 - In spelsituaties of naar aanleiding van spel- en klassituaties gesprekken voeren met klasgenoten en bekende volwassenen:
 - o Meedoen in het gesprek (verbaal of non-verbaal), reageren op een korte vraag, iets vertellen over zichzelf, iets beschrijven...
 - o Oefenen in beurten afwisselen, leren luisteren naar elkaar...

Concrete doelen:

- De kleuters nemen actief deel aan het gesprek met Gloop & Teo.
- De kleuters luisteren en kijken naar elkaar als iemand iets wil vertellen tijdens het klasgesprek.
- De kleuters krijgen de kans om nieuwsgierig te zijn en te ontdekken wat er in de compostbak zit.
- De kleuters tonen waardering voor de natuur en kriebeldieren die zich in de compostbak bevinden.

Vaardigheden van EDO:

- Creatief denken
- Actiegericht werken

Materiaal:

- Compostbak
- Kruiwagen met compost
- De schepjes
- De fruit- en groenteschillen (van de kleuters)

- Als je op zoek wil gaan naar kriebeldieren:
 - Potjes voor de kriebeldieren in te doen
 - Vergrootglazen
 - Eventueel: camera, tablet

Verloop:**Organisatie:**

De kleuters zitten in de kring en zijn hun fruit of groenten aan het eten. Leg de handpoppen Gloop & Teo kort bij je in de buurt zodat je er snel naar kunt grijpen.

Inleiding:

Neem de handpoppen Gloop & Teo erbij. Laat hen vertellen dat de kleuters zo goed hun fruit en groenten opgegeten hebben, maar dat ze zich afvragen wat we met de fruit- en groenteschillen gaan doen (creatief denken). Speel met de handpoppen Gloop & Teo in op de antwoorden die de kleuters geven.

Mogelijke vragen:

- Kunnen we de fruit- en groenteschillen ook ergens anders gooien dan in het groene afvalbakje? Waar dan?
- Waarom zouden we die fruit- en groenteschillen buiten in de compostbak gooien?
- Weten jullie wat compost is? Wat is compost?
- Waarvoor kunnen we compost gebruiken?
- Hebben wij een compostbak op school? Zo nee, hoe zouden we de compostbak kunnen maken?

20

Maak de kleuters duidelijk in het gesprek dat door composteren er minder afval is en dat dit goed is voor de natuur. Door te composteren helpen we de natuur een handje. De schillen die we in de compostbak doen zullen door verrotting en kriebelbeestjes verteerd worden. Bij regelmatig omscheppen zal er uiteindelijk een hoopje overblijven dat op aarde lijkt. Deze aarde bevat veel voedingsstoffen die voor bloemen, planten en groenten nuttig zijn.

Laat Gloop & Teo vertellen dat ze een goed idee hebben. Ze willen samen met de kleuters een compostbak maken zodat er minder afval wordt weggegooid op school.

Midden:

Zorg ervoor dat je op voorhand de compostbak al op school geplaatst hebt. Zet naast de compostbak een kruiwagen met compost in. Laat de kleuters de compost in de compostbak gooien. Daarna kunnen de kinderen hun eigen fruit- en groenteschillen in de compostbak gooien (actiegericht werken).

Om goede compost te krijgen moet je regelmatig de inhoud van de ene bak in de andere doen. Je moet dus eigenlijk best 3 bakken hebben: 1 voor nieuw materiaal, 1 voor materiaal dat aan het verteren is, 1 voor compost dat al kan gebruikt worden.

Slot:

Reflecteer even over hoe ze het vonden om de compostbak te maken en wat ze eruit geleerd hebben. Laat Gloop & Teo de vragen stellen aan de kleuters

Mogelijke vragen:

- Weten jullie nog wat we gemaakt hebben? Wat hebben we samen gemaakt?
- Waarom hebben we deze compostbak samen gemaakt?

- Hebben jullie thuis ook een compostbak? Wat gooien jullie allemaal in de compostbak?
- Vonden jullie het leuk om samen een compostbak met mij en Teo te maken? Waarom wel of niet?

Tips

- Je kan het best je laten begeleiden door iemand die weet hoe je moet composteren, bv. kennissen, een gemeentelijke compostmeester, een (groot)ouder...
- Zorg ervoor dat de compostbak groot genoeg is en niet te hoog. Dan kan iedere kleuter aan de compostbak. Als de compostbak langer staat kan je samen met de kleuters op zoek gaan naar kriebeldieren.
- Je kan ook de kinderen foto's laten trekken van de kriebeldieren die ze gevonden hebben. Zo betrek je 'media' erbij.

Link met de onderzoeksvraag:

Deze activiteit sluit zeer mooi aan bij mijn onderzoeksvraag 'hoe kan ik in de kleuterklas, bij de oudste kleuters, een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?' Tijdens het fruitmoment kwamen er heel veel kleuters aan me vragen waar ze de fruitschillen moeten gooien. Er is geen compostbak op school dus gooien ze de schillen altijd in het groene bakje en daarna mee met de gft-container, maar eigenlijk is dit zonde. Daar wilde ik de kleuters bewust van maken met deze activiteit. Door te composteren is Gft-afval nuttig voor de natuur.

'Creatief denken' is de vaardigheid van EDO waaraan gewerkt wordt tijdens deze activiteit. Doordat Gloop & Teo de vraag stellen 'wat we eigenlijk met onze fruit- en groenteschillen moeten doen' gaan de kleuters creatief nadenken. Ze gaan nieuwe verbanden ontdekken en gaan hier kritisch over nadenken.

Uiteindelijk gaan de kleuters tot actie komen. Daarom wordt er aan de vaardigheid 'actiegericht werken' van EDO gewerkt. De kleuters gaan zelf tot actie komen om samen een compostbak te maken zodat ze hier hun fruit- en groenteschillen in kunnen gooien. Doordat ze dit doen en in de compostbak gaan kijken kunnen ze nog veel meer ontdekken zoals kriebeldiertjes.

Ook de Ladder van Lansink kwam in deze activiteit naar voren. Je gooit het afval, de fruit- en groenteschillen, in de compostbak. Daarna ga je het hergebruiken om compost tussen de planten te gooien waardoor je de aarde opnieuw kan voeden hiermee.

Reflectie:

Ik ben deze activiteit spontaan gestart na hun fruitmoment. Elke dag komt er een kleuter naar me toe om te vragen waar het groene bakje is om zijn fruit- of groenteschillen in te gooien. Ik heb toen de handpoppen Gloop & Teo erbij genomen. De kleuters waren allemaal meteen stil en waren benieuwd naar wat de handpoppen Gloop & Teo wilden vertellen. Ze kwamen met de vraag: "Wat zouden we met deze fruit- of groenteschillen moeten doen?". De kleuters begonnen na te denken en zeiden weggooiden in het groene bakje. Gloop & Teo speelden hier verder op in door te zeggen dat je nog iets anders kunt doen dan fruit- en groenteschillen weg te gooien. Het gesprek kwam heel erg moeizaam op gang tussen de kleuters en de handpoppen Gloop & Teo. Maar doordat de handpoppen de juiste vragen aan de kleuters gesteld hadden zijn ze er zelf toch achter gekomen wat je kan doen met fruit- en groenteschillen en waarom we deze best in een compostbak gooien. Gloop & Teo hebben het gesprek afgerond door te vragen aan de kleuters of ze zelf een compostbak wilden maken op school. De kleuters waren heel erg enthousiast en wilden graag samen een compostbak maken zodat ze hier elke dag hun fruit- en groenteschillen in kunnen gooien.

Voor het maken van de compostbak heb ik mijn nonkel met groene vingers gevraagd om de activiteit mee te begeleiden. Hij kent namelijk veel van composteren en kon me helpen om dit in kleutertaal te verwoorden naar de kleuters toe.

Mijn nonkel en ik hadden op voorhand de compostbak al op school gezet, maar de kleuters mochten deze vullen met compost. Ze kwamen al verschillende kriebelbeestjes tegen en vonden dit zeer fijn. Ook mochten ze hun eigen fruit- en groenteschillen erin gooien. Daarna werd uitgelegd waarom composteren heel erg goed is voor de natuur. De kleuters bleven de hele activiteit zeer betrokken.

Nadat we de compostbak gemaakt hadden op school hebben we nog samen over de activiteit gereflecteerd. Het was leuk om te horen hoeveel de kleuters geleerd en onthouden hebben van deze activiteit. Het was zeker een geslaagde activiteit die de kleuters heel erg fijn vonden om te doen.

Eventuele bijsturing:

De kleuter kwam met de vraag waar hij zijn fruitschillen moest gooien en ik ben hier meteen op ingegaan. Ik zag dit als een leerkans, maar doordat er nog verschillende kinderen aan het eten waren had ik niet iedere kleuter zijn aandacht. Ik zou de volgende keer deze leerkans zeker opnieuw grijpen, maar mijn activiteit pas verder doen als iedere kleuter opgeruimd heeft. Zo heb ik iedere kleuter zijn aandacht en kunnen ze veel beter mee creatief nadenken.

Activiteit 5: Filosoferen over afval met Gloop & Teo**ZILL - leerplandoelen:****Nederlands:**

- TOMn3: Actief deelnemen aan een gesprek
 - Klasgesprek:
 - o In spelsituaties of naar aanleiding van spel- en klassituaties gesprekken voeren met klasgenoten en bekende volwassenen:
 - Meedoen in het gesprek (verbaal of non-verbaal), reageren op een korte vraag, iets vertellen over zichzelf, iets beschrijven...
 - Oefenen in beurten afwisselen, leren luisteren naar elkaar...

Ontwikkeling van een initiatief en verantwoordelijkheid:

- IVoc3: Onderzoeksvragen formuleren, naar een antwoord zoeken en bevindingen formuleren

Concrete doelen:

- De kleuters doen mee met de stellingen en verwoorden hun gedachten/mening aan de hand van het gekleurde papiertje (rood is niet akkoord, groen is akkoord).
- De kleuters leren naar elkaar luisteren en beurt afwisselen tijdens het klasgesprek.
- De kleuters filosoferen samen en zoeken een antwoord op de vraag 'Wat is afval?'.

Vaardigheden van EDO:

- Filosoferen

Materiaal:

- Handpoppen Gloop & Teo
- Filmpje:
<https://www.ketnet.be/themas/karrewiet/wereld/het-huis-van-luiz-uit-brazilie-is-volledig-gemaakt-van-afval0>
- Een rood papiertje en groen papiertje voor elk kind

- De stellingen:
 - Het afval van een ander moet je niet opruimen.
 - Je kan niet leven zonder afval te maken.
 - Al het afval is met opzet op de grond gegooid.
 - Iedereen is te lui om afval in de vuilbak te gooien.

Verloop:**Organisatie:**

De kinderen zitten allemaal op de bank in de kring. Zorg ervoor dat iedere kleuter naar de TV kan kijken voor het filmpje.

Inleiding:

Laat Gloop vertellen dat hij een filmpje meegebracht heeft over afval. Laat het filmpje zien aan de kinderen.

Filmpje:

<https://www.ketnet.be/themas/karrewiet/wereld/het-huis-van-luiz-uit-brazilie-is-volledig-gemaakt-van-afval0>

Na het filmpje laat je Gloop enkele vragen stellen.

Mogelijke vragen:

- Wie heb je in het filmpje gezien?
- Wat heb je in het filmpje gezien?
- Waarover ging het in het filmpje?
- Waarom zou afval niet goed zijn voor de aarde?

Laat Gloop vertellen dat de kleuters twee kleuren papier krijgen. Een rood papiertje en een groen papiertje. Het rode papiertje is dat de kleuters niet eens zijn met de stelling en het groene papiertje is dat ze wel eens zijn met de stelling. Laat Gloop de stellingen aan de kleuters vragen en laat hem inspelen op de antwoorden van de kleuters.

Mogelijke stellingen:

- Het afval van een ander moet je niet opruimen.
- Je kan niet leven zonder afval te maken.
- Al het afval is met opzet op de grond gegooid.

Tip: Laat de kleuters de rode en groene papiertjes op de grond leggen. Zo zijn ze niet afgeleid en kunnen ze samen met Gloop & Teo aan het filosofische gesprek over afval beginnen.

Midden:

Start het filosofische gesprek met Gloop & Teo en de kinderen. Laat de handpoppen de volgende vraag stellen: "Wat is afval?". Dit is de startvraag voor het filosofische gesprek.

Mogelijke vragen:

- Bestaat afval?
- Is compost ook afval?
- Wanneer is iets afval?
- Is afval dat je recycleert nog steeds afval?
- Is afval nodig?
- Kan er ooit geen afval zijn?
(filosoferen)

Slot:

Rond het gesprek af met een antwoord waar de kinderen zich in kunnen vinden. Mogelijk heb je geen één antwoord, maar meerdere antwoorden. Vertel de kinderen dat op sommige vragen meerdere antwoorden bestaan dan één.

Reflecteer samen met Gloop & Teo en met de kinderen over het filosofisch gesprek.

Mogelijke vragen:

- Hoe verliep het gesprek?
- Wat ging wel/niet vlot?
- Vind je filosoferen leuk? Waarom wel of niet?
- Wat vind je van het antwoord op de filosofische vraag?

Tips

- Blijf neutraal tijdens het gesprek. Vermijd elk eigen oordeel in een vraag of reactie.
- Vat tussendoor samen en paraphraseer zodat alle kinderen het gesprek kunnen volgen.
- Vraag door en stel bijkomende vragen: 'Waarom denk je dat?', 'Ken je een voorbeeld?', 'Is dit altijd zo?'

Link met de onderzoeksvraag:

Ik wil de kleuters ervan bewust maken dat de mensen steeds weer nieuwe dingen kopen en dat er dan dingen weggegooid wordt zodat er afval ontstaat. Dit sluit aan bij mijn onderzoeksvraag. Om de kleuters hiervan bewust te maken ben ik gaan filosoferen met de kleuters over 'wat is afval?'.

De vaardigheid van EDO die ik gebruik heb tijdens deze activiteit is 'filosoferen'. De kleuters zijn zich ervan bewust geworden dat compost bijvoorbeeld geen afval is. Ze zien dit nu als iets nuttigs omdat dit goed is voor de natuur. Ook hebben we samen gefilosofeerd over hoe mooi het zou zijn als er geen afvalberg meer is.

Reflectie:

Om de kleuters al wat warm te maken voor het filosofisch gesprek hebben we eerst naar een filmpje over afval gekeken. Er was een man die een eigen huis gemaakt heeft van afval. Ze waren heel erg betrokken en vonden het zeer mooi dat de man een huis van afval heeft. Daarna hebben we het filmpje kort besproken en al eens nagedacht over hoe mooi het wel niet zou zijn als je geen afval meer ziet op straat, in rivieren...

Ik had op voorhand al bij iedere kleuter twee kleuren papier, rood en groen, onder hun bank gelegd zodat ik geen tijd ging verliezen met het uitdelen van de papieren. De kleuters begrepen heel goed wat de bedoeling was van de twee kleuren papieren omdat ze dit vaker doen. Ik zeg een stelling en de kleuters moeten het rode of groene papiertje in de lucht steken. Het groene papiertje is akkoord en het rode papiertje is niet akkoord. Ik merkte wel dat sommige kleuters het moeilijk vonden om hun mening over de stelling te uiten. Dit kwam omdat sommige stellingen te moeilijk waren en het waren er ook te veel waardoor de aandacht snel weg ging.

Daarna nam ik de handpoppen Gloop & Teo erbij. We hebben samen een filosofisch gesprek gehad over wat afval nu eigenlijk is. Ze moesten niet lang nadenken. De kleuters konden meteen een antwoord erop geven. Ze zeiden dat afval: papiertjes, flessen... zijn die op straat liggen. Gloop & Teo speelden in op de antwoorden die de kleuters gaven. Door het filosofische gesprek zijn we samen tot de conclusie gekomen dat afval bestaat en dat dit komt omdat de mensen te veel kopen. Volgens de kleuters is compost geen afval want compost is goed voor de natuur.

Het was een zeer leuk filosofisch gesprek met de kleuters. Soms was het wel moeilijk om de aandacht van iedere kleuter erbij te houden omdat ze naar elkaar moeten luisteren als iemand iets aan het vertellen is.

Eventuele bijsturing:

Sommige stellingen waren iets te moeilijk voor de kleuters en sommige kleuters vonden het ook moeilijk om te zeggen waarom ze een groen of rood kaartje in de lucht gestoken hebben. Daarom moet ik de stellingen een beetje aanpassen zodat ze een mening over de stelling kunnen vormen.

Ik moet erop letten dat ik ook de kleuters die niet spontaan iets zeggen erbij betrek door een vraag aan hen te stellen met de handpoppen Gloop & Teo.

MOS-ACTIEFICHE

Inleiding:

Deze MOS-actiefiches zetten je op weg om actie te ondernemen samen met de kinderen. De MOS-actiefiches zijn opgebouwd volgens 'onderzoekend leren': probleem verkennen, oplossingen bedenken en uitvoeren, evalueren, vieren en tonen.

Ikzelf heb deze MOS-actiefiches gekozen omdat ze mooi aansluiten bij het thema 'afval'. Mijn ervaringen met deze MOS-actiefiches zijn heel erg goed. Ze zijn duidelijk en makkelijk te hanteren. Ze zetten je echt aan tot actie.

MOS-actiefiche – Red de brooddoos

ACTIEFICHE - BASIS

ACTIE KLIMAAT:
Red de (brood)doos

Wat is er aan de hand?

Waar is de tijd dat MOS scholen begeleidde bij het opstarten van brooddozenacties? De in aluminiumfolie verpakte lunchpakketjes zijn ondertussen zo goed als volledig uit het schoolbeeld verdwenen. En gelukkig maar, want de productie van aluminiumfolie, afkomstig van het mineraal bauxiet, vret massa's energie en zorgt voor afval dat zeer moeilijk te vernietigen is.

Probleem netjes opgelost, denk je dan? Jammer genoeg niet. Want waar begin 2000 het thema bij afvalpreventie lag, verplaatst het zich vandaag naar voeding. Uit onderzoek blijkt dat 15 à 20% van de lagareschoolkinderen worstelt met overgewicht. Gewiekste reclamecampagnes, het verleidelijke aanbod van snacks, fastfood en frisdranken en laat ons eerlijk wezen, een opvoedingsprobleem, zijn daarbij grote boosdoeners.

Bovendien komt niet zelden het spook van de kansarmoede om de hoek piepen. In België groeien gemiddeld 25% van de kinderen en jongeren op in een kansarm gezin. Deze gezinnen beschikken soms simpelweg niet over de (financiële) middelen om hun kinderen een fatsoenlijke lunch mee naar school te geven. Hallucinant, niet?

Hoe zit het in elkaar?

De leerlingen onderzoeken (volgens niveau) de inhoud van hun brooddozen. Onderstaande vragen (niet limitatief) kunnen de leerlingen prikkelen om de inhoud van hun brooddozen te onderzoeken.

- Wat breng je meestal mee als lunch? Waarom?
- Mag je zelf de inhoud van je lunch kiezen? Waarom wel/niet?
- Wie maakt je lunchpakket? Als je het niet zelf maakt, zou je het ook zelf kunnen maken?
- Waar komen de ingrediënten van je lunch vandaan (winkel, tuin...)?
- Uit welke landen komen de ingrediënten?
- Wanneer werd brood, couscous... uitgevonden? Door wie?
- Waarvóór worden bepaalde ingrediënten (bv. brood, couscous, humus, kaas, charcuterie...) gemaakt?
- Wat betekenen de E-nummers op sommige etiketten van verpakkingen?
- Kunnen we achterhalen hoeveel vetten, suikers, zout in je lunch, hamburgers, broodje verwerkt werden?
- Wat is de gemiddelde kostprijs van je lunch? Vind je dat veel/weinig/gemiddeld?
- Wat is de (gemiddelde) kostprijs van bv. een hamburger? Een broodje uit de broodjezaak?
- Welke soorten broodjes vinden we? → hier kunnen ze tevens hun brooddoos met elkaar vergelijken.
- Zijn de brooddozen zoals wij die kennen overal in de wereld hetzelfde? Hoe dan wel? Kunnen we dat achterhalen?
- Wat betekent 'brooddoos' in een andere taal? → anderstalige leerlingen kanspreken/eten opschrijven.
- Wat is een 'gezonde' lunch? Uit welke ingrediënten bestaat die dan? Hoe komen we dat te weten?
- ...

Wat gaan WIJ eraan doen?

De school onderneemt acties om de brooddozen leuker te maken en in beeld te brengen. Volgende acties kunnen hierbij inspireren:

- Laat de kinderen hun brooddoos personaliseren door ze bv. een gezichtje te geven, een naam die ze zelf mogen kiezen, ... Geef de brooddoos van de kinderen regelmatig een forum in de klas (bv. tijdens een kringgesprek/praatrondel). Prikkel de fantasie van de kinderen en laat ze zelf verhalen verzinnen over de avonturen van hun brooddoos en het voedsel dat zij dagelijks vervoert. Bewaak dat de kinderen de door hen gegeven naam van hun brooddoos gebruiken. Zo kweken ze een relatie met hun brooddoos.
- Delen is het nieuwe hebben. Gooi open die brooddozen en organiseer een brooddozenpotluck! Spreek dit vooraf wel goed af met de ouders en collega's. Maak duidelijke afspraken met ouders en kinderen wat er wel/niet in de brooddozen mag (bv. snoep, koek, ...). Laat je leiden door de omgevende **voedingsrichtlijn**. De brooddozenpotluck is een leuke manier om elkaars voedselcultuur en andere smaken te ontdekken. Herhaal deze actie regelmatig (bv. met de seizoens).
- Doe mee met de **brooddozenactie** en daag de kinderen uit om de gezondste, duurzaamste, kleurrijkste, lekkerste, ... gevulde brooddoos mee naar school te brengen.
- Zin om soep met de kinderen te maken? Doe het eens anders en ga aan de slag met de **MOS-actierolme Soep met ballen**.
- Maak van het jaarlijkse schoolontbijt een gezond feest. Laat charcuterie en zoet broodbeleg achterwege en trek voluit de kaart van groente en fruit. Ambitieuw? Ga dan voor een duurzaam ontbijt met weinig voedselkilometers en kies voor lokale en seizoensgebonden producten.

Wie doet mee? Wie kan helpen?

- Onderschat je voorbeeldfunctie als leerkracht/opvoeder niet! Leerlingen kijken niet alleen (veelal) letterlijk, maar ook figuurlijk naar je op. Als de school een gezondheidsbeleid voert, dan hou je je er evengoed als leerkracht ook aan. Het knabbelen op een wortel inspireert jouw leerlingen op een positieve manier om je voorbeeld te volgen.
- **grootOuders** zijn een belangrijke schakel om van de vooropgestelde acties een succes te maken. Betrek hen van bij het begin bij de plannen. Geef hen inspraak, laat hen mee de doelen bepalen.
- Mogelijke MOS-schakels: een dokter, voedingsdeskundige, natuurvoeding- en/of diëetwinkler, plaatselijke (bio-)groenteboerderij, de plaatselijke **Veit-afdeling** (bij de aanleg van een schoolmoestuin), ...

Iedereen mag het weten!

- Organiseer een proefmoment met je klas/school waarbij leerlingen (en leerkrachten) blind proeven van verschillende soorten groenten, fruit, noten, brood, ... en proberen te raden wat ze proeven. Pret gegarandeerd! Nodig zeker de ouders en de pers uit.
- Maak met de leerlingen een receptenboekje met leuke voorbeelden en foto's van gezonde (en duurzame) brooddozen. Verkoop of deel uit op oudercontacten, schoolfeest, open deur, ...
- Geef het thema regelmatig een plek op de schoolwebsite, het krantje, de sociale media, ...
- Deel je ervaringen binnen de scholengemeenschap en/of andere scholen waarmee je contact hebt. Bvb. op het gemeentelijk Lokaal OverlegPlatform.

Gouden tip!

Het kaMOShaal-verhaal 'Red de brooddoos' gaat over de avonturen van Red en haar vriendjes Worteltje Oranje, Paprikaatje Geel, Tomaatje Rood, Peertje Groen, en Broodje Bruin. Het verhaal is geschikt vanaf de kleinste kleuters en is een ideaal infomoment om rond de brooddoos en gezonde voeding te werken. 'Red de brooddoos' is gratis te downloaden via www.mosvlaanderen.be en www.vlaamsmilieu.be/mos

Let op!

Elke school kent het wet het fenomeen van de lege brooddoos. Kinderarmoede blijft ook in Vlaanderen hardnekkig aanwezig, waardoor sommige ouders hun kinderen zelfs geen fatsoenlijke middaglunch mee naar school kunnen geven. Armoede is echter een thema dat met de nodige voorzichtigheid moet worden aangekaart of bespreekbaar gemaakt. Kinderen kunnen en mogen hiervan niet (nog meer) het slachtoffer worden. Iedereen verdient respect, zeker en vast ook een kind dat noodgedwongen in armoede opgroeit.

Aanknopingen met ODET

Kleuteronderwijs

- Mens en maatschappij: 2.5
- Natuur: 1.1
- Gezondheid: 1.10, 1.11, 1.12
- Milieu: 1.13

Basisonderwijs

- Maatschappij: 2.4, 2.5, 2.7, 2.8
- Ruimte: 4.11
- Gezondheid: 1.17
- Milieu: 1.24, 1.26

Interessante links

- unicef.be: kinderen die in België opgroeien in armoede
- vlaamse.be: 12 brillen om naar kinderarmoede te kijken
- gezondleven.be: bevraging over het eetgedrag van Belgische kleuters
- gezondleven.be: info over gezondheidsbeleid op school
- gezondleven.be: uitleg over de voedingsdriehoek
- gezondleven.be: wat eten de Vlaamse kinderen
- onderwijsvlaanderen.be: tips over gezond eten op school
- voedselverlies.be: wat kan je doen tegen voedselverlies?
- fimoja.be: over een jongste die geen brood in zijn lunchbox heeft.

MOS-actiefiche – Composteren op school

Wat is er aan de hand?

Neem er even je afvalfactuur bij en je zal merken dat GFT (Groente-, Fruit- en Tuinafval) een grote hap uit het totale afvalbudget wegneemt. Toch kiezen nogal wat Vlaamse scholen ervoor om deze fractie te laten ophalen. Dit zorgt niet alleen voor een beduidend hogere afvalfactuur, maar ook voor meer CO₂- en fijnstofuitstoot (van de vrachtwagens die het afval ophalen en wegbrengen) én een gemiste leerkans om de natuur van zeer nabij te leren kennen en onderzoeken. Natuur?! Wat heeft dat met compost te maken?

▼ Hoe zit het in elkaar?

De leerlingen onderzoeken (volgens niveau) het proces van composteren. Onderstaande niet-limitatieve vragenlijst kan helpen bij het opzetten van het onderzoek.

Op uitstap naar het bos, park, ... (ergens waar (grote) bomen staan)

- Hoe komt het dat deze boom zo groot geworden is? Wat heeft hij daarvoor (o.a.) nodig?
- Of meer algemeen: wat hebben bomen nodig om te kunnen groeien?
- Waar haakt de boom zijn voedsel vandaan?
- Wat gebeurt er met de blaadjes, twijgjes, en planten in de winter?
- Wie helpt om de blaadjes en afgevalen twijgen en takken op te ruimen? Boven de grond? Onder de grond? → Hier kan je verwijzen naar de Bodemhelden (zie bij interessante links).
- Kunnen we dit natuurlijke proces op school nabootsen? En waarom zouden we dat dan doen (nut, meerwaarde)?

In de school

- Wat is compost? Waarmee is het te vergelijken?
- Waar komt het woord composteren vandaan (Latijn)?
- Waarvoor kunnen we compost gebruiken?
- Waarin kunnen we compost maken? → Compostvat/bakken
- Welke materialen hebben we nodig om van composteren een succes te maken?
- Is er voldoende composteerbaar materiaal op onze school aanwezig?
- Vraagt composteren 'onderhoud'?
- Hoe weten de Bodemhelden waar ons compostvat/bak zich bevindt?
- Waar staat het vat of de bak het beste om het composteren te doen slagen?

Joepie!!! We hebben compost! En wat nu?

- Hoe 'ogsten' we compost? Uit een compostvat? Uit een compostbak?
- Waarvoor gaan we de compost op school gebruiken?
- Hoeveel compost hebben we nodig? Voor onze moestuin? Voor fruitbomen? Siertuin?
- Kunnen we de compost zelf wegen? Hoe pakken we dat het beste aan?

Als het composteringsproces niet lukt

- Waar loopt het fout?
- Zit de verhouding 'natte' (fruit/groenteresten) en 'droge' (twijgjes, stro, hooi, karton, ...) massa goed?
- Staat de/het compostbak/vat op de juiste plaats (zon/schaduw...)?
- Zijn er andere mogelijke oorzaken? Welke kunnen dat zijn?

✓ Wat gaan WIJ eraan doen?

Jippie! We starten met composteren en verwerken daarmee een groot deel van ons afval binnen de school. We kiezen, afhankelijk van onze mogelijkheden en draagvlak, voor een compostvat of -bakken.

We verdelen de taken zodat composteren een succes wordt en blijft. Eén klas krijgt elk jaar een opleiding tot compostmeester junior. Deze klas bewaakt de goede werking van het composteren.

Het vat of de bakken voldoen aan de volgende voorwaarden:

- ze zijn voldoende stevig om composteerbaar materiaal en (uiteraard!) de bodemhuiden op te vangen;
- ze staan op de juiste plaats en zijn goed georiënteerd (zon- schaduw);
- ze zijn enkel bestemd voor GFT. Drink- of koekjesverpakkingen, maar ook ander afval horen hier niet in thuis!

Tip voor diehards

Laat je leerlingen zelf compostbakken ontwerpen, het nodige hout ervoor berekenen en ze construeren. Met gratis paletten kom je trouwens al een heel eind. STEM in de praktijk!

✓ Wie doet mee? Wie kan helpen?

- Starten met composteren is niet voor iedereen evident. Tenzij de school de expertise reeds in huis heeft, laat je je best begeleiden door een gemeentelijke compostmeester en kringloopkracht, een (groot)ouder of buur die hierin thuis is. Vraag of hij/zij regelmatig mee een oogje in het zeil houdt op het goede verloop ervan.
- Het omzetten en oogsten van compost in bakken vereist meer lichaamskracht dan bij een compostvat. Kiest de school voor compostbakken? Richt dan best een pool van vrijwilligers op die bereid zijn om het materiaal van de ene compostbak naar de andere over te scheppen.
- Sommige gemeenten stellen gratis compostvaten ter beschikking. Leg je plannen voor aan de gemeentelijke milieudienst en informeer op welke manier zij de school kunnen ondersteunen.
- Breng het composteren regelmatig op de leerlingen- of MOJ-raad. Signaleer problemen wanneer het ergens fout dreigt te lopen (bv. afval dat er niet thuishoort).
- Laat composteren op school niet enkel de verantwoordelijkheid van één klas zijn, maar grijp de kans om hier een verticale leerlijn rond uit te werken.

▼ Iedereen mag het weten!

- Breng Jerom de compostworm tot leven! Een klaspop en/of toneeltje is altijd handig om het thema op een leuke manier aan te brengen. Laat Jerom regelmatig terugkomen zodat het thema in de school blijft leven.
- Maak de plannen binnen de scholengroep (en/of andere scholen waarmee je contact hebt) kenbaar. Wissel compostervaringen uit.
- Huldig het compostvat/bak met veel bombarie in. Nodig (groot)ouders, notabelen en de pers uit. Maak er een MOS-compostfeest van!

▼ Wat ik niet wist

Jerom de Compostworm (*Eisenia Fetida*) is de superbodemheid van elke composthoop. Een compostworm is echter niet hetzelfde als een regenworm. Op het Europese vasteland vind je ook de regenworm of dauwpier (*Lumbricus Terrestris*) en de grauwe worm of aardworm (*Aporrectodea Cailliginosa*). Compostwormen zijn strooiselwormen. Als de omstandigheden goed zijn, eten ze dagelijks bijna hun eigen gewicht aan GFT-afval op!

▼ Let op!

Composteren vraagt opvolging. Zo moet het composteerbaar materiaal regelmatig worden verlucht of omgezet. Alles op een hoopje gooien en er maar het beste van hopen is dus zeker niet voldoende!

▼ Interessante links

- ylaco.be de website voor composteren. Hieronder vind je enkele interessante linken op deze website. Maar ga gerust zelf op onderzoek!
- ylaco.be/thuiskringlopen/thuiscomposteren ben je een compostgroentje? Bekijk dan zeker de twee filmpjes.
- ylaco.be/thuiskringlopen/thuiscomposteren/composteren-met-kinderen-handleiding-voor-de-leerkracht het ondertussen klassieke lessenkakket 'Composteren met kinderen' vind je hier in digitale vorm terug.
- ylaco.be/thuiskringlopen/thuiscomposteren/wat-is-composteerbaar een overzicht van wat wel of niet composteerbaar is.
- ylaco.be/thuiskringlopen/kringleoottuinieren interessante link voor wie een stapje verder wil gaan.
- omgevingvlaanderen.be/bodemheiden de vriendjes van Jerom samen op een leuke website. Download zeker het gratis lesmateriaal en determineerapp. Geef met je klas of school jullie zoekresultaten door.

PRENTENBOEKEN/KAMOSHIBAI

Inleiding:

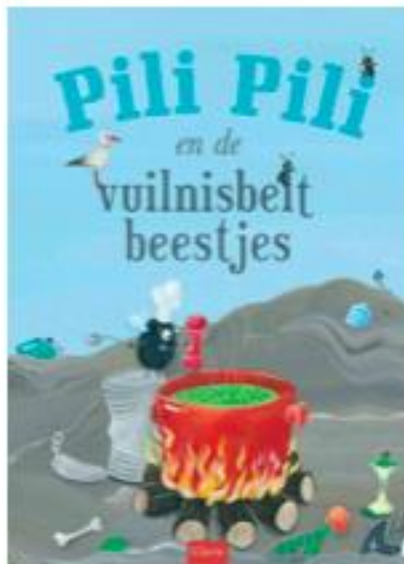
Ik heb een selectie gemaakt waarbij je verschillende prentenboeken en kaMOSHibai kan terugvinden. De prentenboeken en kaMOSHibai zijn zeker een meerwaarde om het thema 'afval' duidelijker te maken aan de oudste kleuters. Aan de hand van de prentenboeken en kaMOSHibai leren ze dat afval slecht is voor de aarde en wat je eraan kan doen. Ze sluiten ook heel erg goed aan bij de leefwereld van de kleuters.

Prentenboeken:

Afval in de bak:

Het is zomer! Egel werkt in haar atelier. De vriendjes besluiten op bezoek te gaan. Ze leren in het atelier niet alleen schilderen, maar vooral waarom het belangrijk is om je afval goed te sorteren (Koppens, 2021).

Pili Pili en de vuilnisbeltbeestjes:

Hallo! Ik ben Pili Pili en ik woon op de vuilnisbelt. Ik verzamel groenafval. Daarvan maak ik heerlijke soepjes voor de andere beestjes die hier leven. Ook zij verzamelen en recycleren afval. Kom je mee? Dan stel ik je aan hen voor (Vanderheyden, 2017).

Lotta ruimt het op

Lotta gaat met de kuikens van tante Cato naar hun lievelingsplekje bij de vijver. Als ze daar aankomen schrikken ze erg: de plek ligt vol met afval! De kuikens bedenken van alles om van de troep af te komen, maar geen van hun oplossingen deugt. Tot Lotta een geweldige ingeving krijgt (Put, 2016)

KaMOSHibai:**Red de brooddoos:**

Red is verdrietig en ook wel een beetje boos. Zij mag niet mee naar school vandaag. Brecht koos voor zijn verjaardag voor andere lunch. Gelukkig zijn daar Paprikaatje Geel, Tomaatje Rood, Peertje Groen, Worteltje Oranje en Broodje Bruin.

Link:

<https://www.mosvlaanderen.be/red-de-brooddoos-kamoshibai-rond-het-gebruik-van-de-brooddoos>

Zack gaat op reis:

Zack, een ondeugend plastic zakje, glipt uit de handen van oma en vliegt mee met de wind. Het is het begin van een spannende reis. Maar dan komt hij in een rivier terecht en drijft hij helemaal naar de zee.

Link:

<https://mosvlaanderen.be/aan-de-slag/kamoshibais/kamoshiwijzer-bij-zack-gaat-op-reis>

THEMA: OVERCONSUMPTIE EN OVERPRODUCTIE

THEORETISCHE ACHTERGRONDINFORMATIE

De Piraminder

Om bij de kleuters een bewustwording te creëren van overconsumptie en overproductie zijn in de activiteiten 'de Piraminder' verwerkt aan de hand van de dierenvrienden van Gloop & Teo. Doordat de kleuters op een speelse manier kennis maken met de lagen van de Piraminder worden ze zich ervan bewust dat je eerst naar spullen moet zoeken, delen, ruilen, tweedehands kopen of maken en niet meteen nieuw moet kopen.

De Piraminder bestaat uit 5 verschillende stappen die de consument aanzet om te gaan consuminderen.

De eerste stap is 'gebruik wat je hebt'. Dit is de meest belangrijke stap. Bij deze stap ga je eerst in de klas of thuis het materiaal dat je nodig hebt zoeken. Je kan ook op zoek gaan naar een ander product dat je voor hetzelfde doel kan gebruiken. Aan deze laag is het Varken Zoë Zoek gekoppeld.

De tweede stap van de Piraminder is 'deel of ruil'. Bij deze laag van de Piraminder ga je op zoek naar mensen die het materiaal hebben dat je nodig hebt. Er zijn twee alternatieven: het materiaal delen met elkaar of materiaal ruilen met elkaar. Aan deze laag is Koe Dora Deel & Ruil gekoppeld.

Daarna hebben we de derde stap van de Piraminder namelijk 'tweedehands'. Hierbij ga je op zoek naar spullen die tweedehands zijn, bv. bij kennissen, op tweedehandssites, rommelmarkten, kringloopwinkel... Bij deze laag hoort Konijn Tijd Tweedehands.

De voorlaatste stap van de Piraminder is 'maak'. Bij deze laag van de Piraminder ga je zelf de producten maken met duurzame materialen, bv. kleding, speelgoed, schoonmaakmiddelen... Hierdoor sta je meer stil bij de waarde van het product. Bij de voorlaatste laag hoort het dierenvriendje Schaap Maya Maak.

Ten slotte hebben we nog de laatste stap van de Piraminder namelijk 'koop'. Als je toch iets moet kopen kies je best voor producten met oog voor duurzaamheid. Je koopt het best producten die gemaakt zijn uit eerlijke materialen en die het meest duurzaam zijn, bv. Fair Trade, lokaal, met een keurmerk... Muis Klara Koop is aan de laatste laag van de Piraminder gekoppeld.

Bij elke laag is er een dierenvriend van Gloop & Teo gekoppeld zodat de Piraminder op een speelse manier aangebracht kan worden bij de kinderen (De Transforminsten, z.d.).

ACTIVITEITEN

Activiteit 1: Poppenspel met Gloop en zijn dierenvrienden

ZILL - leerplandoelen:

Mens en maatschappij:

- OWsa3: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen goederen en diensten produceren, verhandelen en consumeren en hoe dit hun leven beïnvloedt
 - Ervaren, vaststellen en verwoorden hoe leeftijdsgenoten en andere mensen in hun omgeving betalen en daarbij gebruik maken tussen verschillende betaalwijzen, ruilen, lenen, kopen en verkopen

Muzische Vorming – Drama:

- MUgr5: Inspelen op de muzische beleving van anderen: de uitvoerder of het publiek
 - Een persoonlijk gevoel beleven bij het werk van een uitvoerder – ervaren dat muzische expressie (verschillend) effect heeft bij anderen

Taal:

- TOMn1: Een mondelinge boodschap verwerken
 - Verwerken van informatie uit eenvoudige verhalen met (audio)visuele ondersteuning door:
 - o Het hoofdpersonage en zijn handelingen te ontdekken
 - o De hoofdgedachte te ontdekken

Concrete doelen:

- De kleuters verwoorden na het poppenspel waarover het verhaal ging en wie de personages zijn.
- De kleuters verwoorden en begrijpen waar elk personage voor staat.
- De kleuters ervaren aan de hand van het poppenspel hoe Gloop en zijn dierenvrienden delen, ruilen, tweedehands kopen...

- De kleuters beleven plezier aan het poppenspel en gaan er volledig in op.

Vaardigheden van EDO:

- Nieuwe kennis
- Systeemdenken

Materiaal:

- Handpop Gloop
- Handpop: varken, schaap, koe, konijn en muis
- Een kleine bal, fles melk, fiets en muts
- De Piraminder
- Foto's van de dieren
- Symbolen: zoeken, delen en ruilen, tweedehands, maken en kopen

Verloop:**Organisatie:**

De kleuters zitten allemaal op de grond voor de poppenkast. Zorg ervoor dat iedere kleuter goed naar het poppenspel kan kijken. Speel eventueel een liedje af zodat de kleuters weten dat de poppenkast gaat beginnen.

Inleiding:

Vraag aan de kleuters of er nog dingen zijn die ze nog niet hebben en toch heel graag zouden krijgen. Speel in op de antwoorden die de kleuters geven. Doe als leerkracht heel geheimzinnig en zeg dat je iemand kent die ook graag iets wil hebben. Vertel er ook bij dat de kleuters hem ook kennen. Ga achter de poppenkast zitten en begin met het poppenspel.

Gloob: Hallo lieve vriendjes, weten jullie nog wie ik ben? (ja, dag Gloob) Vandaag is het een heel speciale dag. Mijn beste vriend Teo is vrijdag jarig en ik weet ook wat hij graag zou willen hebben. Weten jullie het? (nee) Ik zal het vertellen, maar tegen niemand anders zeggen. Teo is dol op eten en speelgoed en daarom wil hij graag eten en speelgoed voor zijn verjaardag krijgen, maar daar zijn heel veel grondstoffen voor nodig. Om steeds nieuwe cadeautjes te kunnen maken moeten mensen graven naar grondstoffen en dat is niet altijd goed voor de natuur. Om te kunnen graven naar grondstoffen worden bomen omgehakt en dan hebben de apen geen bomen meer om in te klimmen. Omdat we zoveel nieuwe spullen willen moet er telkens meer gegraven worden waardoor de aarde en de natuur stuk gaan. Meer dan de helft van alle speelgoed verdwijnt in de vuilnisbak waardoor er een berg afval ontstaat. Hier wordt de natuur ziek van. Daarom heb ik een heel goed plan bedacht, maar daar heb ik de hulp van anderen voor nodig. Ik heb verschillende dieren die me kunnen helpen zonder dat we nieuwe cadeaus moeten kopen voor Teo. Willen jullie samen met mij op bezoek gaan bij mijn dierenvrienden? (jaaa)

Midden:

Gloob: Kom we gaan naar het bos. In het bos staat er een schuur waar veel vrienden van mij samen iets drinken, kom maar mee. Misschien willen zij samen het feest mee organiseren.

Gloob gaat naar de schuur.

Gesprek Gloob en Varken Zoë Zoek:

Gloob: Ooh kijk daar heb je het Varken Zoë Zoek. Dag Zoë, Teo is vrijdag jarig en ik wil voor hem een verrassingsfeestje organiseren waarbij we cadeautjes geven zonder deze nieuw te kopen. Help je mee?

Varken Zoë Zoek: Knorknor.... Ja natuurlijk! Ben je op zoek naar iets kijk dan eerst eens even tussen alle spullen die je al hebt. Ik zeg altijd: "ZOEK ZOEK ZOEK EN JE ZULT ZIEN DAT JE HET MET MINDER DOET EN JE MINDER KOPEN MOET."

Varken Zoë Zoek: Welk cadeau zou hij graag willen hebben?

Gloob: Teo heeft geen bal en hij zou zo graag willen voetballen. Een bal zodat hij samen met ons kan voetballen dat zou een leuk cadeau zijn.

Varken Zoë Zoek: Knorknor... Ik zal eens kijken in mijn speelgoedkast want ik weet zeker dat ik nog een bal heb voor Teo zodat we samen kunnen voetballen.

Gloob: Dat is een heel goed idee! Dan moet je zeker geen nieuwe voetbal kopen als je er meer dan één in je speelgoedkast hebt liggen. Het feest gaat in deze schuur door dus je moet hier zeker om 15u zijn.

Varken Zoë Zoek: Knorknor... Dat komt in orde. Ik ga meteen op zoek naar de voetbal die ik cadeau ga doen aan Teo.

Gesprek Gloob en Koe Dora Deel:

Koe Dora Deel: Moeemoe...

Gloob: Ooh wie hoor ik daar? Het is Koe Dora Deel. Hmm... Ik hoor Dora Deel wel, maar ik zie haar niet. Waar is ze? (achter je, daar...) Ooh daar ben je Dora Deel.

Koe Dora Deel: Moeemoe dag Gloob. Wat kan ik voor je doen?

Gloob: Ik zou graag een feestje organiseren voor Teo omdat hij bijna jarig is. Zou je graag meedoen?

Koe Dora Deel: Moeemoe, maar natuurlijk! Wat wil Teo graag voor zijn verjaardag?

Gloob: Teo is heel erg dol op speelgoed en eten.

Koe Dora Deel: Speelgoed? Maar dat is vaak zo duur. Lust hij graag melk?

Gloob: Teo drinkt elke morgen een tas melk en is dol op pudding.

Koe Dora Deel: Ooh maar dan heb ik een goed idee! Ik kan een beetje van mijn melk met hem delen. Ik zeg altijd: DELEN DELEN

DELEN NEEN DAT GAAT ME NOOIT VERVELEN. DEEL WAT JE HEBT DAN DOE JE GOED EN ZAL JE ZIEN DAT JE MINDER KOPEN MOET.

Gloob: Oohja heel erg leuk! Dankjewel Dora Deel. Vrijdag om 15u begint het feest in de schuur.

Koe Dora Deel: Prima! Ik zal er zeker zijn!

Gesprek Gloob en Konijn Tijl Tweedehands:

Konijn Tijl Tweedehands: Hallo hallo dag allemaal dag Gloob!

Gloob: Dag Konijn Tijl Tweedehands. Jij hebt toch een winkel waar je spullen kunt kopen die van iemand anders waren? Een tweedehandswinkel of kringloopwinkel heet dat. Weten jullie wat een tweedehandswinkel is? (ja of nee)

Een tweedehandswinkel of kringloopwinkel is een winkel waar je spullen naartoe kunt brengen als je ze niet meer wil gebruiken. Ze willen deze spullen nog niet weggooien omdat andere dieren hier in het bos deze spullen nog kunnen gebruiken. In de tweedehandswinkel kun je de spullen voor minder geld kopen dan dat je ze nieuw in een andere winkel koopt.

Konijn Tijl Tweedehands: Helemaal juist Gloob! Ik zeg altijd: BEN JE IETS BEU MAAR IS HET NOG GOED MAAK VAN JE SPULLEN TWEDEHANDS, DAT IS GOED. VOOR EEN ANDER IS HET BETERKOOP EN FIJN EN DE AFVALBERG WORDT HIERDOOR KLEIN

Gloob: Konijn Tijl Tweedehands, mag ik je iets vragen?

Konijn Tijl Tweedehands: Ja natuurlijk Gloob!

Gloob: Teo is vrijdag jarig en ik wil graag een verrassingsfeestje organiseren, maar ik ben nog op zoek naar een mooie fiets. Kan ik bij jou een tweedehands fiets kopen? Die fiets is toch beterkoop dan een nieuwe he?

Konijn Tijl Tweedehands: Ja natuurlijk Gloob! Ik zal eens gaan kijken. Ik heb nog een hele mooie fiets in mijn tweedehandswinkel staan.

Gloob: Ooh wow zo prachtig! Hier gaat Teo heel erg blij mee zijn. Dankjewel! Jij bent ook van harte uitgenodigd op Teo's verrassingsfeestje. Het feestje begint om 15u.

Konijn Tijl Tweedehands: Oké prima! Ik zal er zijn!

Gloob: Tot dan!

Gesprek Gloob en Schaap Maya Maak:

Schaap Maya Maak: Méeéh, dag Gloob je hebt het precies druk?

Gloob: Ja, Teo is vrijdag jarig en ik wil een verjaardagsfeestje organiseren. We zouden het fijn vinden als ook jij wil meevieren met ons.

Schaap Maya Maak: Méeéh, ja heel graag! Ik weet zelfs al een schitterend cadeau voor Teo, hij gaat er helemaal gek van zijn. Ik kan van stukjes stof en wol een mooie muts maken.

Gloob: Ooh wow! Wat een goed idee Maya Maak. Dan moet hij geen muts meer gaan kopen in de winkel. De natuur zal heel erg blij zijn dat je een eigen muts maakt en Teo natuurlijk ook. Het feest is vrijdag en begint om 15u.

Schaap Maya Maak: Méeéh, super! Ik heb er al heel erg veel zin in! Ik ga meteen de muts maken. Tot vrijdag! Kinderen luister goed: IK BEN MAYA MAAK EN ALTIJD IN DE WEER. RESTJES WEGGOOIEN DAT DOET MIJ ZEER. RESTJES VERWERKEN DAARIN BEN IK STERK. JE KOOPT HIERDOOR MINDER, JE WORDT HET NIET BEU EN BOVENDIEN IS HET GOED VOOR HET MILIEU.

Gesprek Gloob en Muis Klara Koop:

Gloob: Hé jij daar Muis Klara Koop. Wat zit je daar klein en verlegen in een hoekje te doen?

Muis Klara Koop: Zou ik ook op Teo's feestje mogen zijn?

Gloob: Natuurlijk, het verjaardagsfeestje is vrijdag en begint om 15u. Jij bent ook van harte uitgenodigd.

Muis Klara Koop: Ooh dankjewel Gloob. Ik hoorde dat **Varken Zoë Zoek** tussen al zijn spullen een voetbal voor Teo zoekt. **Koe**

Dora Deel, dat goede beest, deelt haar melk voor Teo's feest. Dan komt **Konijn Tijl Tweedehands** met een supermooie fiets ook al is die niet meer nieuw. En **Schaap Maya Maak** die maakt zelf een muts.

Gloob: Inderdaad Muis Klara Koop zo is het.

Muis Klara Koop: Knap van jou Gloob dat je dit zo doet. Ik zeg altijd: KOPEN MAG JE ALLEEN DAN ALS ZOEKEN, DELEN, TWEEDEHANDS OF MAKEN NIET MEER KAN. MAAR DENK GOED NA VOORALEER JE HET DOET. HET KAN ECHT MET MINDER, JE LEERT MAKKELIJK HOE HET MOET. MINDER VOOR MIJ DAN DOE JE HET GOED EN DAT IS VOOR DE NATUUR, VOOR JOU EN IEDEREEN GOED!

Gloob: Muis Klara je brengt me op een nieuw idee. Ik vraag de kleuters om te leren over de PIRAMINDER zodat ook zij weten hoe het kan met minder. WANT MINDER IS HOE HET MOET EN DAT IS VOOR DE AARDE GOED. DOE JE HET GOED DAN WORDT DE AFVALBERG KLEIN. EN DAT IS VOOR JOU, VOOR MIJ EN IEDEREEN FIJN.

Maar nu moet ik echt doorgaan om het verjaardagsfeestje van Teo verder te organiseren. Tot vrijdag Klara Koop.

Gloob gaat van het poppenspel af.

Muis Klara Koop: Tot vrijdag Gloob!

Gloob komt terug het poppenspel op.

Gloob: Ohja lieve kinderen. Niets vertellen tegen Teo dat we een verjaardagsfeestje voor hem aan het organiseren zijn.

Gloob gaat terug van het poppenspel af.

Slot:

Een kort gesprekje over het poppenspel van Gloop en zijn dierenvrienden.

Mogelijke vragen:

- Over wie ging het verhaal? (Teo)
- Wat wilde Teo voor zijn verjaardag? (nieuwe spullen)
- Waarom wil Gloop geen nieuwe spullen kopen? (omdat we daar grondstoffen voor nodig hebben, dat maakt de natuur stuk...)
- Wie is Gloop als eerste tegengekomen? (Varken Zoë Zoek)
- Waar is Zoë goed in? (om spullen te zoeken)
- Naar welk dier ging Gloop als tweede? (Koe Dora Deel)
- Waar is Dora Deel goed in? (in delen en ruilen)
- Welk dier hebben we als derde gezien? (Konijn Tijl Tweedehands)
- Wat heeft Tijl? (een tweedehandswinkel)
- Wat is een tweedehandswinkel? (Daar kan je spullen kopen die eerst van iemand anders waren)
- Welk dier hadden we als voorlaatste gezien? (Schaap Maya Maak)
- Wat doet Maya Maak? (zij maakt verschillende dingen, zij heeft een muts gemaakt van stof en wol)
- Wie zagen we als laatste? (Muis Klara Koop)
- Wat vertelde Klara Koop ons? (dat je pas iets mag kopen als je eerst bij de andere dieren vrienden op bezoek bent gegaan)

Tips

- Als het poppenspel gedaan is neem er dan de Piraminder, Gloop en de dierenvrienden met de symbolen erbij. Aan de hand van de symbolen en de dierenvrienden van Gloop weten de kleuters beter welke functie de dierenvrienden hebben.

Link onderzoeksvraag:

De activiteit 'het poppenspel met Gloop en zijn dierenvrienden' sluit aan bij de onderzoeksvraag 'Hoe kan ik in de kleuterklas, bij de oudste kleuters, een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?'. Bij deze activiteit maken de kleuters kennis met de Piraminder die te maken heeft met overconsumptie en overproductie.

Bij deze activiteit heb ik de vaardigheid van EDO 'nieuwe kennis' gekoppeld. De kleuters leren op een speelse manier kennismaken met de Piraminder. Ze leren dat de Piraminder uit verschillende lagen staat. Aan elke laag is er een dier gekoppeld. Het dier vertelt wat hij/zij doet. Zo leren de kleuters de betekenis kennen van de verschillende lagen. Ook begrijpen de kleuters de boodschap die tijdens het poppenspel meegegeven wordt. Je moet niet alles kopen wat je wil, dit is pas de laatste stap. Bij Muis Klara Koop koop je pas als je eerst bij de andere dieren op bezoek bent geweest.

Aan deze activiteit heb ik ook nog een tweede vaardigheid van EDO gekoppeld namelijk 'systeemdenken'. Doordat de kleuters luisteren naar het poppenspel weten ze dat Teo nieuw speelgoed voor zijn verjaardag wil. Om speelgoed te maken heb je veel grondstoffen nodig met het gevolg dat de grondstoffen opgeraken. Door het verhaal komen er ook bepaalde emoties los bij de kinderen over overconsumptie en overproductie.

Reflectie:

Toen het poppenspel begon en Gloop kwam tevoorschijn waren de kleuters al heel erg enthousiast. Ze begonnen al meteen vragen te stellen aan Gloop. Hierop ben ik ingegaan met de handpop Gloop en heb ik een klein gesprekje gevoerd met de kinderen. Ik heb het gesprek afgerond door te zeggen dat Gloop hen iets heel belangrijks moet vertellen. Het poppenspel duurde redelijk lang, maar toch bleven ze heel erg betrokken. Ze antwoordden ook op de vragen die Gloop en zijn dierenvrienden aan de kleuters stelden.

Na het poppenspel wilde ik kijken of de kleuters wisten waarover het poppenspel ging en wat elk dier doet. Hieruit kon ik opmerken dat het poppenspel voor de meeste kleuters duidelijk was. In het begin was het wel moeilijk om te zeggen wat elk dier doet. Daarom nam ik er de Piraminder bij waarop de kleuters via symbolen en dierenkoppen konden zien. Doordat ze de symbolen zagen konden de kleuters veel beter verwoorden wat elke laag inhoudt en wat elk dier doet. Ze wisten ook heel goed welke boodschap Gloop duidelijk wilde maken bij hen.

Toen we het hadden over Konijn Tijn Tweedehands vertelde er een kleuter dat hij ook al in een kringloopwinkel geweest is. Hierop heb ik ingespeeld met Gloop en heb ik nog eens gevraagd wat een tweedehandswinkel is. Ik vroeg aan de kleuters wie er al allemaal eens in een kringloopwinkel geweest is. Hieruit bleek dat meer als de helft van de klas er nog nooit was geweest. Daarom heb ik een kringloopwinkelbezoek gepland zodat de kleuters zich er een beter beeld bij kunnen vormen.

Na het verhaal mochten de kleuters in de verschillende hoeken gaan spelen. Sommige kleuters gingen naar de poppenkast en probeerden het verhaal na te spelen met de handpoppen. Ook keken ze soms naar de Piraminder waar de dierenkoppen en symbolen op staan om te weten wat elk dier doet.

Eventuele bijsturing:

Toen ik het poppenspel met de kleuters ging bespreken had ik beter meteen de Piraminder met de verschillende dierenkoppen en symbolen erbij gepakt. De kleuters herkennen en kunnen beter verwoorden wat de dieren doen aan de hand van de symbolen. Zo kunnen ze ook beter antwoorden op de vragen die Gloop stelt.

Activiteit 2: Gezelschapsspel met de dierenvrienden van Gloop & Teo

ZILL - leerplandoelen:

Mens en maatschappij:

- OWsa3: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen goederen en diensten produceren, verhandelen en consumeren en hoe dit hun leven beïnvloedt
 - Ervaren, vaststellen en verwoorden hoe leeftijdsgenoten en andere mensen in hun omgeving betalen en daarbij gebruik maken tussen verschillende betaalwijzen, ruilen, lenen, kopen en verkopen
- SErv4: Bewust sociale rollen opnemen die zowel het individueel als het groepsbelang ten goede komen in diverse situaties en contexten
 - Zich decreet opstellen
 - o Een ander kind naast zich laten meespelen - een beurt kunnen afwachten - dingen bijhouden, verzamelen

Wiskunde:

- WDgk2: Inzicht verwerven in tellen
- WDIw6: Inzicht verwerven in de wiskundige gelijkheid en de basisbewerkingen
 - In eenvoudige situaties rekenhandelingen uitvoeren daarbij woorden gebruiken zoals evenveel maken, **bijdoen**, **wegdoen**, vermeerderen, verminderen, aantal keer iets nemen, **samentellen**, verdelen, de helft nemen, het dubbele nemen

Taal:

- TOsn1: Een schriftelijke boodschap verwerken
 - Frequente pictogrammen in de klasomgeving 'lezen' - ervaren en inzien dat bepaalde symbolen een boodschap overdragen

Ontwikkeling van innerlijk kompas:

- IVds5: Bewust omgaan met consumeren
 - Ervaren hoe men met anderen kan delen en wat dit betekent voor zichzelf en de anderen

Concrete doelen:

- De kleuters verzamelen de verschillende kaarten die ze ook zien op hun bingokaart.
- De kleuters tellen het aantal kaarten dat ze al verzameld hebben op hun bingokaart.
- De kleuters stellen vast welke betaalwijzen er zijn tijdens het gezelschapsspel (ruilen, delen, tweedehands kopen, kopen)
- De kleuters ontdekken dat tweedehandsspullen goedkoper zijn dan dat je ze nieuw in de winkel koopt.
- De kleuters begrijpen de pictogrammen op de draaischijf en linken deze aan de dieren vrienden van Gloop & Teo.

Vaardigheden van EDO:

- Nieuwe kennis
- Systeemdenken

Materiaal:

- De draaischijf met de pictogrammen: de dierenkoppen, beurt overslaan, nog eens draaien en een muntje
- De Piraminder met de dierenkoppen en de symbolen (zoeken, ruilen, delen, tweedehands, maken en kopen)
- De bingokaarten
- De kaartjes voor op de bingokaart
- De muntjes

Verloop:

Organisatie:

Speel dit gezelschapsspel rond de Piraminder in kleine groep. Dit gezelschapsspel kan je met vier kleuters spelen. Begeleid het spel in het begin. Als

49

ze weten hoe het spel werkt kunnen ze verder spelen zonder begeleiding.

Inleiding:

Neem de handpop Gloop erbij en vertel dat hij samen met zijn dierenvrienden een gezelschapsspel uitgevonden hebben. Laat Gloop vragen aan de kleuters of ze nog weten hoe zijn dierenvrienden heten en wat ze doen.

Leg het spel uit met de handpop Gloop.

Elke kleuter krijgt een bingokaart, vier groene, drie bruine kaartjes en twee muntjes. De gele, blauwe en rode kaartjes worden omgedraaid en naast de Piraminder gelegd. Aan de hand van de kleurrand op de kaartjes weten de kleuters naast welk dier ze de kaartjes moeten leggen.

Blauwe kaartjes → Konijn Tijl Tweedehands

Gele kaartjes → Schaap Maya Maak

Rode kaartjes → Muis Klara Koop

De overgebleven muntjes worden in het midden van de tafel gelegd. De kleuter die als eerste zijn bingokaart vol heeft is gewonnen.

Midden:

Speel het spel samen met de kleuters en Gloop. Laat een kleuter aan het rad draaien en het spel is begonnen. Laat Gloop uitleggen wat zijn dierenvrienden doen.

Functies dierenvrienden Gloop:

Als een kleuter op Varken Zoë Zoek komt dan mogen ze in hun groene kaartjes kijken. Hebben ze een kaartje dat op hun bingokaart staat dan mogen ze één kaartje op de bingokaart leggen.

Als een kleuter op Koe Dora Deel komt dan zijn er twee opties mogelijk.

Delen: De kleuter die de Koe Dora Deel gedraaid heeft mag aan een andere kleuter vragen of hij/zij een kaartje heeft dat op zijn bingokaart staat.

Ruilen: De kleuter die de Koe Dora Deel gedraaid heeft mag aan een andere kleuter vragen of hij/zij een kaartje heeft dat op zijn bingokaart staat. Ze ruilen allebei een kaartje met elkaar.

Als een kleuter op Konijn Tijn Tweedehands komt dan moet hij/zij één muntje aan de bank geven. Daarna mogen ze kijken in de blauwe kaartjes en dit kaartje op hun bingokaart leggen.

Als een kleuter op Schaaap Maya Maak komt moet hij/zij in de kleine gele kaartjes kijken. Ze moeten een combinatie maken, bv. schaar met papier worden verjaardagvlaggetjes. Als ze de combinatie goed gemaakt hebben krijgen ze het grote gele kaartje met de verjaardagvlaggetjes op en mogen ze dit op hun bingokaart leggen.

Als een kleuter op Muis Klara Koop komt dan moet hij/zij twee muntjes geven voordat hij/zij in de rode kaartjes mag kijken. Hierbij maak je de kleuters ervan bewust dat tweedehandsspullen beterkoop zijn dan nieuwe spullen.

Als een kleuter dit pictogram draait dan moet hij/zij een beurt overslaan. De volgende speler is aan de beurt.

Als een kleuter dit pictogram draait dan mag hij/zij een muntje erbij nemen.

Als een kleuter dit pictogram draait dan mag hij/zij nog een keer aan het rad draaien.

Begeleid het spel en laat Gloop enkele vragen aan de kleuters stellen.

Mogelijke vragen:

- Welk dierenvriend van Gloop heb je gedraaid?
- Wat moet je bij dit dierenvriend doen?
- Hoeveel kaartjes heb je al op je bingokaart liggen?
- Hoeveel kaartjes moet je nog verzamelen tot jouw bingokaart vol is?
(nieuwe kennis)

Slot:

De kleuter die zijn bingokaart als eerste vol heeft is gewonnen. Laat Gloop hem feliciteren met zijn winst. Voer achteraf nog een kort reflectiegesprekje met de kleuters.

Mogelijke vragen:

- Wat moest je doen?
- Hoe moest je al het materiaal verzamelen?
- Wat moest je bij Varken Zoë Zoek doen?
→ Overloop de verschillende dierenvrienden zodat je kan kijken of ze begrijpen wat elk dier doet.
- Waarom denk je dat je bij Konijn Tijl Tweedehands één muntje moest geven en bij Muis Klara Koop twee muntjes?
→ Maak de kleuters duidelijk dat kopen pas de laatste stap is die je doet. Maak ook duidelijk dat als je steeds nieuw speelgoed koopt hier grondstoffen voor nodig zijn. Het gevolg is dan dat de grondstoffen opgeraken en er een grote afvalberg ontstaat. (systeemdenken)
- Vond je het een leuk spel dat Gloop uitgevonden heeft met zijn dierenvrienden? Waarom wel of niet?

Tips

- Als Gloop vraagt aan de kleuters of ze nog weten hoe zijn dierenvrienden heten en wat ze doen neem er dan de Piraminder bij met de dierenkoppen en de symbolen. Zo hebben de kleuters een visueel beeld waardoor ze kunnen antwoorden op de vragen van Gloop.
- Laat Gloop de kleuters helpen als ze niet meer weten wat Gloops dierenvriend doet.

Link met onderzoeksvraag:

Deze activiteit sluit aan bij mijn onderzoeksvraag omdat de kleuters door het gezelschapsspel te spelen zich nog meer ervan bewust worden dat je best eerst gebruikt wat je hebt. Daarna ga je best delen en ruilen met mensen. Dan koop je het best spullen bij een tweedehandswinkel. Als je het materiaal daar ook niet vindt dat kan je het misschien maken. En de allerlaatste stap is kopen. Door dit spel maakten de kleuters op een speelse en leuke manier kennis met de verschillende lagen van de Piraminder. Ze leerden namelijk meer over de werking van de Piraminder. Dit sluit aan bij de vaardigheid 'nieuwe kennis' van EDO.

Ook de vaardigheid 'systeemdenken' van EDO kwam aan bod in deze activiteit. Doordat we op het einde van het spel samen met Gloop reflecteerden over het spel ontdekten ze dat er verschillende grondstoffen nodig zijn om speelgoed te maken. Ze zeiden zelf al dat we kopen zoveel mogelijk moeten vermijden omdat dit beter is voor de natuur.

Reflectie:

Gloop had eerst aan de kleuters gevraagd wat zijn dierenvrienden doen. Hierbij heb ik de Piraminder genomen zodat de kleuters visueel beeld hadden en konden antwoorden op de vragen van Gloop. Dit ging zeer vlot. Daarna vertelde Gloop wat ze moesten doen als ze een dierenvriend van hem hadden gedraaid. Nadat alle kaarten uitgedeeld waren en ze hun muntje gekregen hadden konden we beginnen aan het spel.

In het begin liep het niet zo vlot omdat sommige kleuters niet goed wisten wat ze moesten doen bij het gedraaide dier. Daarom liet ik ze naar de Piraminder kijken waar de symbolen en dierenkoppen op stonden. Na een paar rondes verder liep het vlot en konden de kleuters het spel alleen spelen. Het spel duurde redelijk lang, maar de kleuters bleven zeer enthousiast en vonden het een fijn spel. Zeker omdat Gloop tussendoor enkele vragen aan hen stelde zoals: 'Wat moet je doen?', 'Welke dierenvriend heb je gedraaid?', 'Welke laag van de Piraminder moeten we proberen te vermijden?' ...

Tijdens het reflecteren over het spel stelde Gloop verschillende vragen aan de kleuters. Gloop vroeg of de kleuters ook graag met speelgoed spelen. Natuurlijk zeiden ze allemaal 'ja'. Toen vroeg Gloop of ze dan altijd nieuw speelgoed van de winkel moeten krijgen. Toen zei er een kleuter dat hij soms met zijn mama speelgoed ging halen in de kringloopwinkel. Dit vond ik een leuk kans en die heb ik ook zeker gegrepen. Daarom heb ik Gloop laten vertellen dat dit zeer goed was want als je steeds nieuw speelgoed koopt dan hebben ze grondstoffen nodig. Deze grondstoffen kunnen opgeraken en dat is ook helemaal niet goed voor de natuur. Hierdoor begonnen ze na te denken en begrepen ze dat we eerst vanboven moeten beginnen bij de Piraminder en dat kopen de laatste stap is.

Het was zeer fijn om te zien hoe de kleuters genoten van het spel te spelen. Ook hebben ze er veel van bijgeleerd. Ze begrijpen nu waarom 'koop' de laatste stap is die we moeten doen. Dit is namelijk veel beter voor de natuur en de grondstoffen geraken minder snel op.

Eventuele bijsturing:

Ik had de kleuters in het begin van het spel één muntje gegeven, maar ik kwam erachter dat dit veel te weinig was. Als ze op Konijn Tijl Tweedehands kwamen moesten ze één muntje geven om speelgoed te kopen, maar als ze op Muis Klara Koop kwamen moesten ze twee muntjes geven. Hierbij legden de kleuters wel de link dat als je in een tweedehandswinkel iets koopt dit goedkoper is dan in een winkel. Het duurde ook lang voordat de kleuters een muntje draaiden dus daarom kan ik volgende keer beter meer muntjes op het rad plakken zodat ze sneller muntjes kunnen verzamelen.

Elk dier van de Piraminder heeft zijn eigen kleur, bv. het Varken Zoë Zoek heeft de groene laag. Daarom heb ik de kaartjes en het Varken Zoë Zoek een groen randje gegeven zodat de kleuters wisten in welke kaartjes ze moesten kijken. Op de bingokaart heb ik niet met kleuren gewerkt, maar dit kan ik aanpassen zodat de kleuters snel vinden waar ze op de bingokaart moeten kijken.

Activiteit 3: Filosoferen met Gloop over cadeautjes**ZILL - leerplandoelen:****Nederlands:**

- TOMn3: Actief deelnemen aan een gesprek
 - Klasgesprek:
 - o In spelsituaties of naar aanleiding van spel- en klassituaties gesprekken voeren met klasgenoten en bekende volwassenen:
 - Meedoen in het gesprek (verbaal of non-verbaal), reageren op een korte vraag, iets vertellen over zichzelf, iets beschrijven...
 - Oefenen in beurten afwisselen, leren luisteren naar elkaar...

Ontwikkeling van een initiatief en verantwoordelijkheid:

- IVoc3: Onderzoeksvragen formuleren, naar een antwoord zoeken en bevindingen formuleren

Concrete doelen:

- De kleuters doen mee met het klasgesprek en verwoorden hun gedachten/mening.
- De kleuters leren naar elkaar luisteren en beurt afwisselen tijdens het klasgesprek.
- De kleuters filosoferen samen en zoeken een antwoord op de vraag 'Wat is een cadeau?'.

Vaardigheden van EDO:

- Filosoferen

Materiaal:

- Verschillende cadeaus:
 - Cadeau 1: Mooi ingepakt mini-cadeautje, bv. een stukje touw
 - Cadeau 2: Groot stuk speelgoed, ingepakt met een verfrommelde krant
 - Cadeau 3: Mooi stuk speelgoed dat niet ingepakt is
 - Cadeau 4: Zelfgemaakt cadeau, ingepakt in doorschijnend zakje met strik, bv. een tekening
 - Cadeau 5: Stuk fruit
 - Cadeau 6: Mooi ingepakte lege doos
- Duim op en duim neer voor elk kind

Verloop:**Organisatie:**

Pak op voorhand de cadeautjes al in. Druk de twee duimen 'duim op', en 'duim neer' voor elk kind af.

Ik ben akkoord Ik ben niet akkoord

Doe deze activiteit in kleine groep zodat je de kleuters er beter bij betrokken kunt houden. De kleuters zitten in de kring en luisteren naar de boodschap van Gloop.

Inleiding:

Laat Gloop vragen aan de kleuters of ze nog weten wat Teo heel graag wil voor zijn verjaardag. Vertel dat er veel grondstoffen nodig zijn om speelgoed te maken. Neem er verschillende cadeautjes bij en verspreid de cadeaus 1 tot 5 zichtbaar in de klas. Leg cadeau 6 zichtbaar vooraan.

Verschillende cadeaus:

- Cadeau 1: Mooi ingepakt mini-cadeautje, bv. een stukje touw
- Cadeau 2: Groot stuk speelgoed, ingepakt met een verfrommelde krant
- Cadeau 3: Mooi stuk speelgoed dat niet ingepakt is
- Cadeau 4: Zelfgemaakt cadeau, ingepakt in doorschijnend zakje met strik, bv. een tekening
- Cadeau 5: Stuk fruit
- Cadeau 6: Mooi ingepakte lege doos

Geef elke kleuter twee verschillende duimen (duim op en duim neer). Laat Gloop de vraag stellen: "Is dit een cadeau?". Laat daarna de kleuters een duim omhoogsteken. Stel daarna enkele vragen aan de kleuters.

Mogelijke vragen:

- Waarom steek jij je duim akkoord op? Waarom steek jij je duim niet akkoord op?
- Is dit een cadeau voor jou? Waarom wel of niet?
- Vind je het leuk om iemand anders mening te kennen?

Overloop elk cadeau met de kleuters en begin daarna het filosofisch gesprek met hen.

Midden:

Laat Gloop de verschillende cadeaus in het midden van de kring leggen. Vertel met Gloop dat hij een bijzondere denkvraag heeft, maar hij het antwoord erop niet weet. Vraag aan de kleuters met Gloop of ze samen met hem op onderzoek willen gaan naar een antwoord op de vraag: "Wat is een cadeau?". Speel in op de antwoorden van de kleuters.

Mogelijke vragen:

- Is een cadeau iets dat je geeft of krijgt?
- Is alles wat je krijgt een cadeau?
- Mag een cadeau leeg zijn?
- Moet een cadeau ingepakt zijn?
- Moet een cadeau nieuw zijn?
- Is een cadeau altijd een verrassing? Of mag je op voorhand zien/weten wat het is?
- Is een zelfgemaakt cadeau een even goed cadeau als iets dat nieuw gekocht is?
- Moet je een cadeau kunnen vastpakken?
- Is vriendschap ook een cadeau?
- Moet je altijd blij zijn met een cadeau?
- Kan je een cadeau delen?
(filosofen)

Slot:

Rond het gesprek af waarbij Gloop met een antwoord komt waar de kinderen zich in vinden. Mogelijk heb je geen eensluitend antwoord, maar meerdere antwoorden. Vertel dat er op sommige vragen meerdere antwoorden bestaan.

Tips

- Blijf neutraal tijdens het gesprek. Vermijd elk eigen oordeel in een vraag of reactie.
- Vat tussendoor samen en paraphraseer zodat alle kinderen het gesprek kunnen volgen. Maak gebruik van de voorbeeld cadeaus in de klas om het gesprek gaande te houden.
- Vraag door en stel bijkomende vragen zoals: 'Waarom denk je dat?', 'Ken je een voorbeeld?', 'Is dat altijd zo?'...

Link met de onderzoeksvraag:

Deze activiteit heeft een link met mijn onderzoeksvraag namelijk bij de kleuters een bewustwording maken van overconsumptie en overproductie. Bij deze activiteit heb ik de vaardigheid 'filosoferen' van EDO vooropgesteld. Doordat we samen gefilosofeerd hebben met Gloop over 'Wat is een cadeau?' zijn de kleuters zich ervan bewust geworden dat je niet altijd nieuw speelgoed moet kopen, maar dat je een cadeau ook kan kopen in een tweedehandswinkel of zelf een cadeau maken of dat je een cadeau kan delen... Als ze bijvoorbeeld zeiden dat je een cadeau ook kan kopen in een tweedehandswinkel heb ik de handpoppen erbij genomen. Zo wordt de Piraminder nog eens verduidelijkt voor hen tijdens het filosofisch gesprek.

Reflectie:

Om de kleuters nieuwsgierigheid op te wekken heb ik ze eerst laten zoeken naar vijf verschillende cadeaus. De cadeaus waren allemaal verschillend, bv. een klein mooi ingepakt cadeau met een touw in, groot stuk speelgoed ingepakt met een krant, mooi stuk speelgoed dat niet ingepakt is... Nadat de kleuters de vijf cadeaus gevonden hadden hebben we deze op een rij gezet. Daarna vertelde Gloop dat hij nog een heel mooi groot cadeau heeft. Dit zette Gloop voor de rij pakjes. Daarna kregen de kleuters drie verschillende duimen: een duim op, een duim vlak en een duim neer. Als ze er mee akkoord waren dat het cadeau een cadeau is dan moesten ze de duim op omhoogsteken. Als ze er niet mee akkoord waren moesten ze de duim neer omhoogsteken. Als ze twijfelden of het wel een cadeau is dan mochten ze de duim vlak omhoogsteken. Ik merkte dat de kleuters de 'duim vlak: twijfelen' niet omhoogstaken. Sommige kleuters vonden het wel nog moeilijk om te zeggen waarom ze de duim omhooggestoken hadden. Nadat we dit een paar keer gedaan hadden lukte het beter en beter.

Daarna ging Gloop over naar het filosofisch gesprek. Zijn startvraag was: 'Wat is een cadeau?'. De kleuters moesten eerst eventjes nadenken, maar toen zei een kleuter dat je een cadeau krijgt als je jarig bent. Daarna begonnen de andere kleuters ook te zeggen dat je een cadeau krijgt als je flink bent geweest of als je contractwerk gemaakt hebt... Dit waren allemaal zeer interessante antwoorden om met Gloop op in te spelen. Het was een zeer leerrijk gesprek. De kleuters kwamen tot besluit dat je een cadeau niet altijd nieuw moet kopen, maar dat je een cadeau ook zelf kan maken of dat een knuffel geven aan iemand ook al een cadeau is of dat je met elkaar een cadeau kan delen...

Eventuele bijsturing:

Ik heb deze activiteit aangepast en de kleuters maar twee duimen gegeven namelijk 'duim op: akkoord' en 'duim neer: niet akkoord'. Ik merkte dat ze de 'duim vlak: twijfelen' niet gebruikten omdat ze niet goed wisten wat er met deze duim bedoeld werd. Het is voor de kleuters ook te veel om uit drie duimen te kiezen dus daarom heb ik het aangepast naar twee duimen.

Het was een zeer leerrijk gesprek waarbij de kleuters zich ervan bewust werden dat je niet altijd een cadeau moet kopen, maar dat een cadeau ook een knuffel kan zijn of dat je een cadeau kan delen of dat je een cadeau zelf kan maken... Ik merkte wel dat meestal dezelfde kleuters antwoordden op de vragen die Gloop stelde, daarom kan je deze activiteit best in kleine groep doen. Maak kleine heterogene groepen zodat de kleuters van elkaar kunnen leren en iedereen durft deel te nemen aan het gesprek.

Activiteit 4: Naar de kringloopwinkel + kringloopwinkel maken in de klas

ZILL - leerplandoelen:

Mens en maatschappij:

- OWsa3: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen goederen en diensten produceren, verhandelen en consumeren en hoe dit hun leven beïnvloedt
 - Ervaren, vaststellen en verwoorden hoe leeftijdsgenoten en andere mensen in hun omgeving betalen en daarbij gebruik maken tussen verschillende betaalwijzen, ruilen, lenen, kopen en verkopen

Muzische Vorming – Beeld:

- MUva3: De technische en expressieve vaardigheden die nodig zijn om zich muzisch uit te drukken in beeld, muziek, dans en drama verfijnen
 - Beeld: Tekenen
 - o Oefenen in het schetsen, ontwerptekenen en fantasietekenen met verschillende materialen
- MUva3: De technische en expressieve vaardigheden die nodig zijn om zich muzisch uit te drukken in beeld, muziek, dans en drama verfijnen
 - Drama: Dramaspel
 - o Spontaan spelen met doen alsof (individueel of in groep) – handelingen nabootsen – herkenbare situaties en rollen spelen – fantasierollen spelen – een dramaspel spelen onder begeleiding – spelen met stem, mimiek, lichaam, attributen en verkleedmateriaal

Concrete doelen:

- De kleuters stellen vast dat mensen in een kringloopwinkel tweedehands spullen kopen.
- De kleuters maken een ontwerptekening om de kringloopwinkel of ruilwinkel in te richten.
- De kleuters spelen een rollenspel in de kringloopwinkel of ruilwinkel na.
- De kleuters kopen/ruilen de materialen in de winkel op een juiste manier met elkaar.

Vaardigheden van EDO:

- Nieuwe kennis
- Actiegericht werken

Materiaal:

- Handpop Gloop
- Handpop Konijn Tijd Tweedehands
- Een boek
- Kringloopwinkel of ruilhoek maken:
 - Winkel
 - Materialen voor in de kringloopwinkel of ruilhoek, bv. boeken, schoenen, kleding, speelgoed, cd's, Dvd's...

Verloop:**Organisatie:**

Maak op voorhand een afspraak bij je kringloopwinkel in de buurt. Vermeld ook zeer duidelijk dat je met een groep kleuters komt.

Inleiding:

Neem de handpop Gloop erbij en vraag aan de kleuters of ze nog weten welk cadeau Gloop voor Teo zijn verjaardag voorzien heeft. Vraag aan de kleuters of ze nog weten van waar de fiets komt. Stel de volgende vraag: 'Wat doen jullie met spullen die je niet meer nodig hebt of er niet meer mee wil spelen?'. Speel in op de antwoorden van de kleuters.

Vertel dat Gloop zijn spullen naar de kringloopwinkel brengt als hij ze niet meer wil gebruiken, maar deze wel nog bruikbaar zijn. Laat Gloop vragen aan de kleuters of er ook spullen in de klas zijn waar ze niet meer mee spelen. Laat ze op zoek gaan in de klas en neem dit mee naar het kringloopwinkelbezoek. Laat Gloop er een boek bijnemen en laat hem tegen de kleuters vertellen dat hij dit boek niet meer leuk vindt en dit samen met de kleuters naar de kringloopwinkel wil brengen. Neem handpop Konijn Tijd Tweedehands erbij. Laat de handpop vertellen dat hij dit een zeer goed idee vindt en vraag aan de kleuters of ze weten wat een kringloopwinkel is.

Midden:

De kinderen kregen een rondleiding doorheen de hele kringloopwinkel. Voordat ze een rondleiding kregen werd er een vraag aan hen gesteld. De vraag was of ze weten wat een kringloopwinkel is en wat je er allemaal in een kringloopwinkel kunt vinden.

Toen we aankwamen bij de zaal waar de spullen binnengebracht worden gaf Gloop zijn boek af aan de vrouw die de rondleiding gaf (actiegericht werken). De vrouw vertelde wat er gedaan wordt met de materialen voordat ze in de kringloopwinkel gelegd worden.

Bij de afdeling fietsen vertelde Gloop over de fiets van Konijn Tijd Tweedehands. Vertel dat ze alle fietsen die naar de kringloopwinkel gebracht worden terug mooi maken. Ze veranderen de fietsbanden als deze niet meer goed zijn, ze zorgen ervoor dat de remmen werken, dat de fiets een bel heeft... Verwijs nog eens even terug naar het poppenspel en maak duidelijk wat Konijn Tijd Tweedehands doet.

60

Slot:

De kinderen zijn terug van de kringloopwinkel. De kinderen zitten allemaal in de kring. Reflecteer kort over het kringloopwinkelbezoek.

Mogelijke vragen:

- Wat is een kringloopwinkel?
- Wat doen ze met spullen die door de mensen binnengebracht worden in de kringloopwinkel?
- Welke spullen kan je allemaal vinden in de kringloopwinkel?
- Vonden jullie het een leuk bezoek? Waarom wel of niet?
- Wat heb je geleerd van het kringloopwinkelbezoek?

Maak samen met Gloop en de kleuters een kringloopwinkel en/of ruilwinkel in de klas. Zo leren ze spullen ruilen met elkaar en leren ze dat je bij een kringloopwinkel geld moet betalen voordat je het mee mag nemen.

Tips

- Maak samen met de kleuters een ontwerp van de ruilwinkel en/of kringloopwinkel. Beslis samen wat er in de ruilwinkel of kringloopwinkel komt en laat de kleuters dit ontwerpen op papier.
- Betrek de vriend van Gloop 'Konijn Tijn Tweedehands' om deze activiteit nog duidelijker te maken bij de kleuters. Ook bij het maken van de ruilwinkel en/of kringloopwinkel. Indien je alleen de ruilwinkel wil introduceren in de klas dan gebruik je de handpop 'Koe Dora Deel & Ruil'. Als je alleen de kringloopwinkel wil introduceren dan gebruik je de handpop 'Konijn Tijn Tweedehands'.

Link met onderzoeksvraag:

Deze activiteit sluit aan bij de onderzoeksvraag omdat de kleuters zich ervan bewust geworden zijn dat als je iets niet meer gebruikt je dat niet meteen moet weggooien. Ze hebben ontdekt dat er verschillende initiatieven zijn waar je spullen naartoe kan brengen als je deze niet meer gebruikt, bv. de kringloopwinkel, de rommelmarkt of de ruilbeurs...

Doordat we een bezoek gedaan hebben aan de kringloopwinkel sluit dit aan bij de vaardigheid 'nieuwe kennis'. De kleuters leren wat een kringloopwinkel is en wat een kringloopwinkel doet. Na het kringloopwinkelbezoek maken we samen met Gloop en zijn dierenvriend Koe Dora Deel & Ruil een ruilwinkel. Zo leren de kleuters wat ruilen en een ruilbeurs is. Het is zeer moeilijk voor de kleuters om dingen met elkaar te ruilen, maar doordat ze dit in de klas al geoefend hebben gaat dit veel gemakkelijker voor hen zijn op de ruilbeurs. Doordat de kleuters zelf actief in de ruilwinkel gaan spelen leren ze meer over de tweede laag van de Piraminder namelijk deel en ruil.

Ook werd er aan de vaardigheid 'actiegericht werken' van EDO gewerkt. Gloop stelde aan de kinderen voor voordat we naar de kringloopwinkel zouden gaan om spullen waarmee ze niet meer spelen in de klas aan de kringloopwinkel te geven. Ook Gloop had zelf een boek meegenomen waar hij niets meer mee doet.

Doordat de kleuters een kringloopwinkelbezoek gedaan hebben is de laag 'tweedehands' van Konijn Tijl Tweedehands veel duidelijker geworden voor de kleuters.

Ook mochten de ouders meekomen naar het kringloopwinkelbezoek. Dit is zowel leerrijk voor de kleuters als voor de ouders. Hierdoor worden ook de ouders betrokken en zullen ze er thuis nog een gesprek over hebben. Ik vind het belangrijk dat de ouders betrokken worden op een niet bevelende manier omdat ze er hierdoor zelf ook over gaan nadenken zonder dat we hen specifiek op de feiten wijzen.

Na het kringloopwinkelbezoek hebben we samen met de kleuters een ruilwinkel gemaakt. Dit heb ik gedaan omdat er over de hele school een ruilbeurs werd georganiseerd waar alle kinderen van de school, ouders, grootouders... aan deel konden nemen. Doordat er een ruilwinkel in de klas is hebben de kleuters hier al kennis meegemaakt en weten ze hoe het eraan toe gaat op een ruilbeurs.

Reflectie:

Voordat we naar de kringloopwinkel zouden gaan heb ik er Gloop eerst nog bijgenomen. Ik heb terug de link naar het poppenspel gelegd omdat dit de impressie was van de week. Gloop vroeg aan de kleuters of ze nog wisten welk cadeau hij aan Teo wilden geven. Hierbij antwoorden de kleuters 'een fiets van de tweedehandswinkel'. Ik vroeg aan de kleuters bij wie Gloop dan langs gegaan is voor de fiets te gaan halen. Ze riepen allemaal heel enthousiast 'Konijn Tijl Tweedehands'. Toen heb ik de handpop Konijn Tijl Tweedehands erbij genomen en een kort gesprekje gevoerd met de kleuters. Hij vroeg aan de kleuters of ze weten wat een kringloopwinkel is en wat die doet. Daarna vertelde hij dat hij de kleuters graag mee wil nemen naar zijn kringloopwinkel.

Ik heb samen met de mevrouw van de kringloopwinkel de rondleiding gegeven. Toen we aankwamen bij het punt waar het materiaal binnengebracht werd nam ik Gloop erbij. Samen met de kleuters hebben we tegen de mevrouw verteld dat we iets meegenomen hebben wat wij niet meer gebruiken in de klas. Daarna heeft de mevrouw uitgelegd wat ze met de materialen doen die binnengebracht worden. Doordat ik de handpop Gloop erbij betrok waren de kleuters heel erg nieuwsgierig en bleven ze betrokken.

Bij de afdeling fietsen heb ik Gloop er ook weer bijgenomen. Gloop vroeg aan de kleuters welk cadeau hij aan Teo wil geven. Hierbij antwoorden de kleuters natuurlijk 'een fiets'. Daarna vroeg ik met de handpop Gloop wat ze eigenlijk doen met de fiets als die binnengebracht wordt. De mevrouw heeft een zeer mooie en duidelijke uitleg gegeven op kleuterniveau. De kleuters begrepen wat de mevrouw zei en keken heel erg verwonderd.

De kinderen waren tijdens de rondleiding zeer enthousiast en de ogen gingen allemaal heel erg openstaan. Voor de meeste kleuters was dit de eerste keer dat ze in een kringloopwinkel kwamen. Dit was dus zeer leerrijk voor hen. Ik hoorde van de ouders dat het bezoek een succes was omdat de kleuters er thuis nog veel over gepraat hebben.

Toen we terugkwamen van het kringloopwinkelbezoek hebben we eerst samen met Gloop erover gereflecteerd. Daarna kwam Gloop met het idee om zelf een kringloopwinkel of ruilwinkel in de klas te maken. De kleuters gingen meteen met Gloop aan de slag om een ontwerp van de kringloopwinkel of ruilwinkel op papier te tekenen. Daarna richtten ze de winkel in en hebben ze er zeer fijn in gespeeld.

Eventuele bijsturing:

Het was een zeer boeiende en leerrijke activiteit voor de kleuters waardoor ik er niets aan zou veranderen. De kleuters waren heel erg betrokken bij het bezoek doordat ook af en toe Gloop met hen in gesprek ging. Ook tijdens het maken van de winkelhoek waren de kleuters heel erg betrokken bezig met het ontwerpen en inrichten van de hoek. Ze hebben er de andere dagen nog leuk in gespeeld.

Activiteit 5: Ruilbeurs organiseren**ZILL - leerplandoelen:****Mens en maatschappij:**

- OWsa3: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen goederen en diensten produceren, verhandelen en consumeren en hoe dit hun leven beïnvloedt
 - Ervaren, vaststellen en verwoorden hoe leeftijdsgenoten en andere mensen in hun omgeving betalen en daarbij gebruik maken tussen verschillende betaalwijzen, ruilen, lenen, kopen en verkopen
- OWru2: De eigen omgeving inrichten in functie van een beoogd doel
 - Een ruimte inrichten zodat deze veiligheid en geborgenheid biedt, men er zich goed kan voelen en aangepast is aan de (spel)activiteit die men wil uitvoeren - mits aanwijzingen orde brengen in een afgebakende ruimte

Ontwikkeling van innerlijk kompas:

- IVds5: Bewust omgaan met consumeren
 - Ervaren hoe men met anderen kan delen/ruilen en wat dit betekent voor zichzelf en de anderen – zich laten inspireren door anderen die met elkaar delen/ruilen

Wiskunde:

- WDgk2: Inzicht verwerven in tellen

Concrete doelen:

- De kleuters geven de materialen de juiste waarde samen met de leerkracht.
- De kleuters tellen de waarde van het speelgoed zodat ze het bonnetje met de juiste waarde afgeven.
- De kleuters ontdekken hoe je met anderen materialen kunt ruilen.
- De kleuters richten de tafel in en scheppen een rangorde in de materialen zodat het duidelijk is welke materialen welke waarde hebben.

Vaardigheden van EDO:

- Actiegericht werken

Materiaal:

- Handpoppen Gloop en Dora Deel & Ruil
- Karton
- Verf
- Verfpenselen
- Bord met de Piraminder
- Kaartjes om de waarde op te schrijven
- Fiche met waarde van het speelgoed
- Bonnetjes met de waarde op
- Een tafel om de materialen op te leggen tijdens de ruilbeurs

Verloop:**Organisatie:**

Op de school werd een rommelmarkt georganiseerd. Ik heb samen met de kleuters een standje gemaakt waarbij de kleuters spullen konden ruilen.

Geef op voorhand een brief mee waarin je de ouders uitnodigt om samen met de kinderen naar de rommelmarkt/ruilbeurs te komen.

Leg op voorhand het principe van de ruilbeurs uit aan de kinderen. Verdeel daarna de kinderen in kleine groepjes. Zo heeft ieder kind inspraak gehad bij het organiseren van de ruilbeurs op school.

Inleiding:

Neem Gloop erbij en vertel wat hij samen met de kleuters en met Dora Deel & Ruil wil maken namelijk een ruilbeurs. Leg uit wat een ruilbeurs is en wat de kleuters mogen doen.

De kleuters kunnen:

- Infoborden maken over de ruilbeurs
- De waarde aan de materialen geven + de materialen labelen met de waarde
- De tafel inrichten voor de ruilbeurs

Brainstorm samen met de kleuters over welke materialen ze willen ruilen, bv. speelgoed, puzzels, knutselgerief... Verdeel daarna de kleuters in groepen en geef iedereen een taak.

Midden:

Infoborden maken over de ruilbeurs:

De kleuters maken uit een stuk karton infoborden, bv. een bord met 'ruilbeurs' op zodat de ouders weten waar ze moeten zijn. Ook een bord met de Piraminder op mag niet ontbreken. De kleuters kunnen de ouders hierover informeren.

De waarde aan de materialen geven + de materialen labelen met de waarde:

De ouders en kinderen mogen materialen mee naar school nemen. Op voorhand worden de waardes bepaald voor de ingeleverde materialen:

- Waarde 1 (klein speelgoed): kleine knuffels, leesboekjes, kleine auto's, springtouw, puzzel, knutselmateriaal, balletjes en knikkers, haarspullen zoals diadeem, elastiekjes, speldjes
- Waarde 2 (middelgroot speelgoed): middelgrote knuffels, gezelschapsspelletjes, blokken, spaarpot, verkleedkleren
- Waarde 3 (groot speelgoed): grote knuffels, knikkerbaan, garage met autobaan, wip

De ouders krijgen het aantal bonnetjes mee van de ingeleverde spullen, bv. een ouder heeft een leesboekje en een gezelschapsspelletje meegebracht dan krijgt hij/zij een bonnetje met waarde 1 en een bonnetje met waarde 2 op. Deze kan de ouder tijdens de ruilbeurs inruilen voor speelgoed van dezelfde waarde.

Laat de kleuters zelf de waarde schrijven op een papier en laat ze dit plakken op het speelgoed met plakband.

De tafel inrichten voor de ruilbeurs:

De kleuters zorgen voor de inrichting van de tafel. Ze sorteren de materialen en leggen alle materialen met dezelfde waarde bij elkaar.

Slot:

Laat Gloop en zijn dierenvriend Dora Deel & Ruil de fiche van de ruilbeurs uitdelen. Vertel dat ze samen met hun mama en papa naar de ruilbeurs op school kunnen komen en dat ze de bonnetjes niet moeten vergeten mee te nemen. Leg uit dat er op de ruilbeurs veel speelgoed is en dat als ze een bonnetje met een twee afgeven ze ook | speelgoed kunnen kiezen waar ze een twee op zien staan.

Tips

- Maak een ruilkast op school waar de ouders boeken met elkaar kunnen ruilen. Uit mijn enquête blijkt dat ouders graag boeken met elkaar ruilen voor hun kinderen. Ikzelf heb dit ook gedaan in de school en het was een succes! Dit is ook een ideale manier om kinderen die het thuis minder breed hebben de kans te geven nieuwe boekjes te lezen.

Link met de onderzoeksvraag:

Toeval wilde dat er op school een rommelmarkt georganiseerd werd tijdens mijn stageperiode. Hiervan heb ik gebruik gemaakt om voor de kleuters een aparte tafel te voorzien om hen het begrip ruilen te verduidelijken. Ook dit is een onderdeel van de Piraminder, de tool die ik gebruikte om consuminderen aan te brengen in de kleuterklas.

Eerst heb ik hen uitgelegd dat een rommelmarkt eigenlijk te vergelijken is met een kringloopwinkel. Spullen die we niet meer nodig hebben of niet meer gebruiken kunnen op deze markt aangeboden worden en door iemand anders voor een kleinere prijs gekocht worden. In het kader van de Piraminder heb ik voor de kleuters gekozen voor een ruilbeurs. Delen en ruilen zou eigenlijk als normaal beschouwd moeten worden om te komen tot consuminderen.

Leuke hebbedingetjes voor kinderen werden uitgeselecteerd en aangevuld met wat de kleuters zelf nog van thuis meebrachten. Een waardebepaling voor elk artikel gebeurde door het aanbrengen van een getal. Op die manier wisten de kleuters wat met wat geruild kon worden.

Deze activiteit sluit aan bij mijn onderzoeksvraag omdat de kleuters, de ouders en de leerkrachten uitgenodigd werden om naar de rommelmarkt/ruilbeurs te komen. Doordat ik deze activiteit gedaan heb hoop ik dat de ouders nu meer gaan nadenken over wat ze met hun spullen zouden doen als ze deze niet meer nodig hebben of eens iets anders willen. De bedoeling met deze activiteit was om ouders en leerkrachten na te laten denken dat je niet altijd nieuwe materialen moet kopen, maar dat je ook materialen kunt delen of ruilen met familie, burens, kennissen...

Aan deze activiteit heb ik de vaardigheid 'actiegericht werken' van EDO gekoppeld. De kleuters gaan zelf actief met de leerkracht de ruilbeurs organiseren. Doordat de kleuters in de ruilwinkel al geleerd hebben om materialen met elkaar te ruilen konden ze dit op de ruilbeurs ook heel goed toepassen.

Reflectie:

Het samen brainstormen over de ruilbeurs met Gloop en zijn dierenvriend Dora Deel & Ruil ging heel erg goed. Dit kwam omdat de kleuters al een bezoek aan de kringloopwinkel hadden gebracht en een ruilwinkel in de klas hadden. Iedere kleuter kreeg een taakje zoals tafel inrichten, waarde geven aan de spullen of affiche met Piraminder maken. Ze waren zeer enthousiast om aan hun taakje te beginnen.

Voor de kleuters was het wel moeilijk om een waarde te geven aan een bepaald materiaal. Daarom heb ik tegen de kleuters gezegd dat als het klein speelgoedje is hierop waarde 1 mag genoteerd worden, als het middelgroot is een 2 en als het groot is een 3. Ik had eentje voorgedaan en daarna konden ze met een beetje begeleiding zelf de waarde geven aan de materialen.

De ouders kregen op voorhand een brief mee naar huis dat ze materialen konden binnenbrengen. Ik had er een lijstje bijgestoken wat voor materialen ze konden meegeven om te ruilen. De lijst was opgedeeld in drie waardes:

Waarde 1 (klein speelgoed): kleine knuffels, leesboekjes, kleine auto's, springtouw, puzzel, knutselmateriaal, balletjes en knikkers, haarspullen zoals diadeem, elastiekjes, speldjes

Waarde 2 (middelgroot speelgoed): middelgrote knuffels, gezelschapsspelletjes, blokken, spaarpot, verkleedkleren

Waarde 3 (groot speelgoed): grote knuffels, knikkerbaan, garage met autobaan, wip

Als de ouders speelgoed hadden binnengebracht op school dan kregen ze een bonnetje met de waarde op de bon. Als ze dan naar de ruilbeurs kwamen mochten ze de bon inruilen voor dezelfde waarde speelgoed. Hierop kwam reactie en verschillende ouders hadden materialen binnengebracht. Er was een groot aanbod van materialen op de ruilbeurs dat de kleuters, de ouders en de leerkrachten konden ruilen. Het ruilsysteem werd goed onthaald door de kleuters en hun ouders.

Ik had samen met de kleuters de Piraminder bij de ruilbeurs gezet. Een paar ouders en leerkrachten vroegen zich af hoe de Piraminder werkt. Sommige kleuters konden al heel goed verwoorden wat de Piraminder ons wil vertellen. De leerkrachten en ouders stonden hier versteld van en gingen erover nadenken dat er veel initiatieven zijn waardoor je niet altijd materialen nieuw moet kopen.

Het was een voordeel dat de rommelmarkt/ruilbeurs in het weekend doorging en de hele school een brief mee naar huis kreeg. Hierdoor had ik niet alleen de ouders van mijn klas betrokken, maar ook andere ouders en leerkrachten die nieuwsgierig waren kwamen eens kijken. Het was fijn om te zien dat de ouders en leerkrachten het een fijn initiatief vonden. Ook de positieve reacties die ik kreeg deden me heel erg deugd.

Eventuele bijsturing:

Er kwam een leerkracht met haar dochttertje naar onze ruilbeurs. Ze waren heel erg nieuwsgierig naar welke materialen wij hadden. Ze wilden ook graag iets ruilen, maar ze hadden geen bonnetjes met een waarde op. Ze hadden wel een auto meegenomen dus ik had verteld dat ze iets mocht kiezen uit de tafel waar ze een 1 zag hangen. Hierover had ik wel beter kunnen nadenken dat er ook sommige mensen graag iets wilden van onze tafel. Doordat je dit ook doet bereik je niet alleen de ouders van de klas, maar ook ouders en leerkrachten van de school.

Activiteit 6: Zelf soep maken voor Teo's verjaardagsfeest**ZILL - leerplandoelen:****Wetenschappen en techniek:**

- OWte4: Vanuit een behoefte een technische oplossing bedenken voor een probleem, daarbij de verschillende stappen van het technisch proces doorlopen
 - Onder begeleiding en in een eenvoudige situatie nagaan welk technisch systeem best tegemoetkomt aan een behoefte
- OWna3: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen hun levensbehoeften sterk afhankelijk zijn van de natuur
 - Ervaren, vaststellen en uitdrukken dat de natuur bron is van voeding, kleding, gebruiksvoorwerpen...

Ontwikkeling voor innerlijk kompas:

- IVgv1: Zorg dragen voor de eigen mentale, sociale en fysieke gezondheid en veiligheid en die van anderen en daarbij aandacht hebben voor:
 - Lichaamshygiëne:
 - o Aandacht hebben voor een goede lichaamshygiëne: handen wassen

Sociaal-emotionele ontwikkeling:

- SErv3: Samenwerken met anderen en zo bijdragen aan het realiseren van een gemeenschappelijk doel
 - Bij het spelen en werken (associatief spel en werk) materiaal kunnen delen met elkaar - tijdens het spelen en werken met elkaar ervaringen over het spel en het werk uitwisselen - onder begeleiding samen spelen en werken naar een gemeenschappelijk doel (coöperatief spel en werk) - samenwerken met leeftijdsgenootjes

Wiskunde:

- Wdmm3: Schatten, meten en rekenen met maateenheden
 - Onderzoeken van het begrip inhoud als 'hoeveel past er in' door af te passen, over te gieten en te vullen en hierbij begrippen gebruiken zoals (helemaal) leeg, (bijna) vol, even vol

Concrete doelen:

- De kleuters ontdekken dat restjes uit de frigo hergebruikt kunnen worden om een nieuw gerecht te maken.
- De kleuters werken samen en delen het materiaal met elkaar om de kliekjessoep te maken.
- De kleuters meten en verwoorden de stappen die ze moeten doen om de kliekjessoep te maken aan de hand van een stappenplan.
- De kleuters worden zich bewust van hygiëne en wassen de handen voordat ze de kliekjessoep maken.
- De kleuters ervaren dat de natuur een bron van voeding is en je restjes eten niet zomaar weg moet gooien.

Vaardigheden van EDO:

- Creatief denken
- Actiegericht werken

Materiaal:

- Handpop Gloop
- Handpop Schaap Maya Maak
- Materiaal soep maken:
 - Soeppan
 - Messen
 - Snijplanken
 - Houten lepel
 - Maatbeker
 - Staafmixer
 - Kookplaat
 - Soeplepel
 - Weegschaal

- Kommen
- Kommetjes
- Lepels
- Ingrediënten soep maken:
 - Ui
 - Knoflook
 - Groenten (tomaat)
 - Tomatenpuree
 - Water
 - Groentebouillon
 - Kookroom
 - Olijfolie
 - Peper & zout

Verloop:**Organisatie:**

Geef op voorhand met de kleuters een briefje mee waarop staat om restjes uit de frigo mee te geven aan de kinderen, bv. groenten. Zo kunnen de kleuters samen met Gloop en zijn dierenvriend Schaaap Maya Maak soep maken van restjes voor Teo's verjaardagfeest.

Leg op voorhand alle materialen klaar om samen met de kleuters de soep te maken.

Inleiding:

Laat Gloop aan de kleuters vragen of ze weten wie er vrijdag jarig is en wat ze allemaal nog nodig hebben voor het verjaardagsfeestje. Vraag aan de kleuters wat ze van thuis meegenomen hebben en waarom. Stel de vraag: "Wat zouden we met deze klikjes kunnen maken?" (creatief denken). Speel in op de antwoorden die de kleuters geven.

Mogelijke vragen:

- Wat hebben jullie van thuis meegebracht?
- Wat zouden we kunnen maken van de klikjes? Weet je nog iets anders dat we kunnen maken?

- Wat hebben we allemaal nodig om de kliekjessoep te maken?

Midden:

Laat Gloop vragen aan de kleuters van welke dierenvriend ze hulp nodig hebben om de soep te maken. Neem de handpop Schaap Maya Maak erbij en laat haar vertellen dat ze het zeer goed vindt dat de kleuters kliekjessoep willen maken voor Teo zijn verjaardagsfeest. Vertel ook dat Teo heel blij gaat zijn want soep eet hij heel graag.

Laat Schaap Maya Maak er het stappenplan bijnemen en maak de kliekjessoep samen met de kleuters (actiegericht werken).

Slot:

Maak duidelijk aan de kleuters met de handpop Schaap Maya Maak dat je kliekjes niet moet weggooien, maar dat je er nog lekkere dingen van kunt maken zoals de kliekjessoep.

Laat de kinderen proeven van de kliekjessoep en vraag of ze er nog iets aan zouden veranderen.

Reflecteer kort over de activiteit samen met de kleuters en de handpop Schaap Maya Maak.

Mogelijke vragen:

- Wat hebben we gemaakt voor Teo zijn verjaardagsfeest?
- Met wat hebben we de soep gemaakt?
- Wat heb je eruit geleerd?
- Vonden jullie het fijn om de kliekjessoep te maken?
Waarom wel of niet?
- Wat vonden jullie het makkelijkste of het moeilijkste bij het maken van de kliekjessoep?

Tips

- Zorg ervoor dat op het stappenplan er een gevaarsteken staat bij het snijden van de groentjes en bij het vuur. Zo weten de kleuters dat ze voorzichtig moeten zijn.
- Sluit het thema af door op het einde van de week het verjaardagsfeestje van Teo te vieren. Maak het klaslokaal gezellig door zelfgemaakte vlagjes op te hangen en zet de handpoppen bij het feestje. Eet samen de kliekjessoep op. Gebruik duurzame composteerbare kommetjes voor de soep in te doen en gooi deze daarna met de kleuters op de compostbak.
- Let erop dat je voor een duurzame soep ook ingrediënten neemt met een goede Eco-score en haal dit aan bij de kleuters. Zo doe je in een handomdraai goed voor het milieu en dus goed voor ons allemaal.
- Ook kan je ouders vragen om mee de kliekjessoep te maken zodat je hen betreft bij het hele verhaal.
- Hieronder vind je een stappenplan van de tomatensoep. Het is een zeer duidelijk stappenplan voor de kleuters.

STAPPENPLAN TOMATENSOEP

PXL EDUCATION

Verse tomatensoep

Voor we beginnen

Mouw opstropen

Handen nat maken

Met zeep handen wassen

Handen wassen

Afspoelen met water

Afdrogen

Mouw weer omlaag

PXL EDUCATION

Benodigdheden

1	
4	
4	

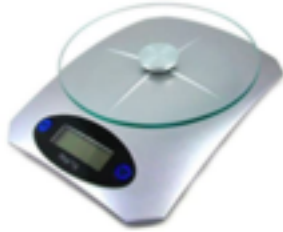

PXL EDUCATION

● 1	 houten lepel
● 1	 maatbeker
● 1	 staafmixer

PXL EDUCATION

● 1	 kookplaat
● 1	 soeplepel
● 1	 weegschaal

PXL EDUCATION

 3	 kom
 leder kind 1	 komme/bek
 leder kind 1	 lepels

PXL EDUCATION

Ingrediënten

● 1	 ui
● ● 2	 knoflook
	 tomaten

PXL EDUCATION

 	 water
● ● 2	 groentebouillon
● 1	 tomatopuree

PXL EDUCATION

● 1	 knokroom
 ● ● 2	 oïfolie
● 1	 peper en zout

PXL EDUCATION

Stappenplan

1

Snijdt de tomaat, ui en knoflook

PXL EDUCATION

<p>● ●</p> <p>2</p> 	<p>Zet de soeppan op het vuur en doe er 2 lepels olijfolie in</p>
<p>● ●</p> <p>● ●</p> <p>3</p> 	<p>Bak de ui en knoflook +- 3 minuten in de olijfolie</p>
<p>● ●</p> <p>● ●</p> <p>4</p> 	<p>Voeg de tomatenblokjes toe en laat 5 minuten bakken</p>

PXL EDUCATION

<p>● ● ● ● ● 5 </p>	<p>Voeg het water toe en doe het bouillonblokje erin</p> <p>+</p>
<p>● ● ● ● ● ● 6 </p>	<p>Doe de tomaterpuree erbij en goed roeren</p> <p>+</p>

PXL EDUCATION

<p>● ● ● ● ● ● ●</p> <p>7</p> 	<p>Mix alles door elkaar met de staafmixer</p>
<p>● ● ● ● ● ● ● ●</p> <p>8</p> 	<p>Laat de soep 5 minuten doorkoken</p>
<p>● ● ● ● ● ● ● ● ●</p> <p>9</p>	<p>Voeg nog een scheutje kookroom toe (de juf/meester zal stop zeggen)</p>

Link met de onderzoeksvraag:

Deze activiteit sluit aan bij mijn onderzoeksvraag omdat de kleuters zich ervan bewust worden dat je van kliekjes nieuwe gerechten kunt maken. Ze ontdekken dat als je kliekjes hebt je deze niet weg moet gooien, maar er iets nieuws van kunt maken, bv. soep. Hierdoor leren de kleuters ook de laag van Schaap Maya Maak beter kennen. Doordat we samen met de kleuters soep gaan maken wordt deze laag concreter voor de kleuters.

Ook de laag van Varken Zoë Zoek wordt voor de kleuters duidelijker. De ouders worden ook bij deze activiteit betrokken omdat de kleuters een briefje mee naar huis krijgen waarop staat dat ze samen met hun kind op zoek moeten gaan naar kliekjes. Misschien gooien de ouders de kliekjes in de vuilnisbak, maar hierdoor gaan ze er ook over nadenken samen met hun kind. Het zou zonde zijn als ze de kliekjes zouden weggooien in de vuilnisbak.

Bij deze activiteit hebben we gewerkt aan de vaardigheid 'creatief denken' van EDO. De kleuters denken samen met Gloop en Schaap Maya Maak na wat ze van al die kliekjes op tafel kunnen maken. Ze gaan samen creatief nadenken in plaats van de kliekjes gewoon in de vuilnisbak te gooien.

Ook de vaardigheid 'actiegericht werken' van EDO sluit aan bij deze activiteit. De kleuters maken samen met Gloop en Schaap Maya Maak de soep van de kliekjes. Ze denken samen na over wat ze zelf kunnen maken met de kliekjes. Ze denken ook na over welke materialen daarvoor nodig zijn. Daarna gaan ze aan de slag met Gloop en Schaap Maya Maak en krijgen ze de kans om te maken wat ze bedacht hebben.

Doordat je deze activiteit uitvoert worden de kleuters zich ervan bewust dat je niet altijd alles hoeft weg te gooien, maar dat je van kliekjes zelf nieuwe gerechten kunt maken met een beetje creatief na te denken. Dit is al een goede stap in de richting om minder afval te produceren. Hopelijk vertellen de kleuters dit aan de ouders zodat het niet bevelend naar hen overkomt. Misschien gaan de ouders het er met de kinderen nu meer over hebben om kliekjes niet altijd zomaar weg te gooien.

Reflectie:

De kleuters hadden allemaal verschillende kliekjes meegebracht van thuis. Natuurlijk had ikzelf ook kliekjes meegenomen in het geval dat de kleuters niets zouden bijhebben. De handpop Gloop vroeg aan de kleuters welke dierenvriend hen zou kunnen helpen om iets te maken met deze kliekjes voor het verjaardagsfeest van Teo. De Piraminder met de verschillende dierenkoppen en symbolen stond op tafel als hulpmiddel. De kleuters moesten er niet naar kijken want ze wisten dat dit Schaap Maya Maak is. Samen met deze handpop hebben we nagedacht over de vraag: 'Wat zouden we met deze kliekjes kunnen doen?'. De kleuters vroegen zich af wat 'kliekjes' zijn. Dit heb ik met Schaap Maya Maak uitgelegd. Schaap Maya Maak vroeg aan de kleuters wat zij deden met de restjes eten. Sommige kleuters antwoorden dat ze dit aan de kippen gaven, in de koelkast bewaren en een andere dag opeten, het weggooien... Toen Schaap Maya Maak hoorde dat een kleuter zei dat ze eten weggooien heeft ze hierop ingespeeld. Het besluit was dat je kliekjes niet moet weggooien want je kan daar nieuwe gerechten van maken. Toen hebben we samen nagedacht over wat we met onze kliekjes konden maken. We zouden tomatensoep maken met de vele tomaten die op tafel lagen.

Ik nam er het recept 'tomatensoep' bij en hebben samen met de handpop hebben we tomatensoep gemaakt. Samen met Schaap Maya Maak konden de kleuters het stappenplan goed aflezen, bv. ze wisten zelf hoeveel water ze moesten nemen van de kraan doordat het dezelfde maatbeker was als op de foto en het getal stond ook aangeduid op de foto. De

kleuters waren heel enthousiast en bleven de hele activiteit betrokken. Ze vonden het zeer leuk om samen met Schaap Maya Maak soep te maken voor Teo zijn verjaardagsfeestje.

Tijdens het verjaardagsfeestje van Teo zouden we deze soep opeten. Ik heb voor soepkommen en lepels gezorgd die je op de compostbak kan gooien. Zo worden de kleuters zich ervan bewust dat je best composteerbaar materiaal kan gebruiken zodat de afvalberg verkleind wordt.

Deze activiteit vraagt heel veel organisatie en veiligheid. Je bent met een vuur aan het werken dus daarom moet je de hele tijd als leerkracht opletten dat een kind zich niet verbrand. Daarom heb ik duidelijke afspraken met de kleuters gemaakt voordat we de soep zouden maken. Ik had zes kleuters bij me genomen om de soep te maken. Dit was iets te veel omdat het moeilijk was om iedere kleuter in de gaten te houden.

Eventuele bijsturing:

Deze activiteit in nog kleinere groepjes doen dan zes kleuters. Als ik deze activiteit met vier kleuters doe kan ik ze beter in de gaten houden en is het ook rustiger omdat iedere kleuter dan iets te doen heeft. Ook letten op de timing zodat iedere kleuter die soep wil maken ook aan de beurt kan komen. Om nog meer ouderparticipatie te bekomen had ik de vraag kunnen stellen of enkele ouders mee wilden komen koken.

MOS-ACTIEFICHE

Inleiding:

Deze MOS-actiefiches zetten je op weg om actie te ondernemen samen met de kinderen. Ikzelf heb deze MOS-actiefiches gekozen omdat ze mooi aansluiten bij het thema 'overconsumptie en overproductie'. Door deze MOS-actiefiches maak je de kleuters bewust om te gaan consuminderen.

Mijn ervaringen met deze MOS-actiefiches zijn heel erg goed. Ze zijn duidelijk en makkelijk te hanteren. De fiches zetten je echt toe aan om er samen over na te denken en tot actie te komen.

MOS-Actiefiche - Cadeautjes anders bekijken

ACTIEFICHE - BASIS

CADEAUTJES
ANDERS BEKEKEN

Wat is er aan de hand?

Een cadeautje geven/krijgen wordt veelal als iets materiëls beschouwd. In 2011 gaf 26 procent van de Belgen toe dat ze met kerstmis een geschenk hadden gekregen waarmee ze niet zo blij waren. Foutte cadeaus eindigen bij haast de helft van de Belgen in een kast of op zolder. Meer dan 20.000 foute cadeaus worden op ebay te koop aangeboden. Dat betekent een heleboel nutteloze productie en afval ten CO2!

Wie krijgt er niet graag eens een cadeautje? Kinderen in het bijzonder zijn daar heel gevoelig voor. Jammer genoeg leven er hier, maar ook wereldwijd heel wat kinderen in armoede. Cadeautjes geven en krijgen, lijkt voor hen niet altijd mogelijk. Of toch? We leven in een maatschappij waarin we bijna zonder nadenken kritiek geven op het gedrag of uiterlijk. Complimentjes geven (maar evengoed krijgen!) daarentegen blijkt een pak moeilijker te zijn.

Wist je dat...
Bruto Nationaal Geluk een
verruiming is van het BNP waarbij
het milieu, de sociale waarden en
het innerlijke geluk van de mens
meegenomen worden?
Als dat geen mooi cadeau is!

Hoe zit het in elkaar?

Leerlingen onderzoeken de cultuur van cadeautjes geven en krijgen in de brede zin en wereldwijd. Optioneel: Leerlingen brengen een aantal cadeautjes mee en onderzoeken de productieprocessen ervan, waar de cadeautjes geproduceerd werden, en hoe ze hier geraakten.

duurzame
school
straffe
school

MOS

Onderstaande vragen kunnen prikkelen om op onderzoek uit te gaan.

Over mezelf

- Krijg/geef je graag cadeautjes? Waarom?
- Wanneer geef/krijg je cadeautjes?
- Aan/van wie geef/krijg je cadeautjes?
- Welke soorten cadeautjes geef/krijg je, of niet (graag)?
- Heb je al eens een tweedehands cadeau gekregen/gegeven? Van waar kwam dat dan?
- Vond je dat leuk/niet leuk? Waarom?
- Heb je al eens een zelfgemaakt cadeautje gegeven/gekregen? Hoe voelde je je daarbij?
- Wat als je geen leuk cadeau krijgt? Wat doe je er dan mee?
- Worden cadeautjes altijd verpakt? Waarom doet men dat?
- Wat doe je met de verpakkingen? Kan je daar ook andere dingen mee doen?
- Deel je je cadeau ook wel eens met anderen? Waarom wel/niet?
- Kan een complimentje ook een cadeautje zijn?
- Geef/krijg je graag complimentjes? Waarom?
- Aan/van wie geef/krijg je complimentjes? Waarom?
- ...

Over cadeautjes

- Wat is de betekenis van een cadeautje?
- Heb je enig idee waar de cadeautjes die je gaf/kreeg gemaakt worden?
- Uit welke materialen kunnen deze cadeautjes bestaan?
- Bestaan er ook cadeautjes uit natuurlijke materialen? Welke dan?
- Hoe komen deze spullen bij ons terecht?
- Krijg/geef je wel eens cadeautjes met batterijen? Veel? Weinig?
- Welke batterijen zijn dat dan?
- Hoe en waar worden batterijen gemaakt?
- Hoe kan je dat te weten komen?
- Krijgt iedereen cadeautjes? Hoe zit dit in andere landen?
- Zijn cadeautjes in de wereld overal hetzelfde?
- Hoe ervaren anderen het geven/krijgen van cadeautjes en complimentjes? → interview!
- Is er een verband tussen cadeautjes en complimentjes geven/krijgen?
- ...

Wat gaan WIJ er aan doen?

De leerlingen brengen de verschillende stromen aan cadeautjes en aard van de cadeautjes bij hen thuis en in de klas/school in kaart, en bedenken acties/alternatieven om overbodige en/of onnuttig(e) cadeautjes te vermijden. Er wordt (samen met leerlingen (en ouders)) een plan uitgewerkt om het geven van complimentjes actief te promoten (bv. in het kader van pestbeleid).

Enkele ideetjes (niet limitatief)

- Tijdens de sinterklaasperiode met de klas naar de kringwinkel. Elke leerling brengt een klein bedrag (bv. € 0,5 of 1) mee. Kopen we individuele geschenkjes, of er kan een klasgeschenk gekozen worden.
- [Lupulade](#) en herstel oude en kapotte spulletjes van op school en/of thuis, organiseer een [repaircafé](#) op school.
- Organiseer een weggeef- en/of ruilmarkt met/door de leerlingen (en ouders). Je kan de winst (van drank, eten, ...) in virtueel (dadel) aan een goed doel naar thuis schenken.
- Plaats een [weggeefkast](#) op school waar iedereen nog goede, overbodig geworden spulletjes kan inleggen om weg te geven.
- Organiseer regelmatig een [complimentjesdag](#)/-week/-maand/... en koppel dit bv. aan het maken van [gedichten](#) voor vrienden/ouders/seniors! ...
- Bouw een complimentjesronde in tijdens het kringgesprek, de prikacronde, de actualisatie, ...

Wie doet mee? Wie kan helpen?

- Onderschat je voorbeeldfunctie als leerkracht/opvoeder niet! Leerlingen kijken niet alleen (in de meeste gevallen) letterlijk, maar ook figuurlijk naar je op. Probeer het positieve in iedereen te zien, en benadruk dat door het geven van complimentjes, eerder dan door het betreffen van negatief gebied gedrag.
- Ouders, grootouders zijn een belangrijke schakel om van de vooropgestelde acties een succes te maken. Betrek ze van bij het begin bij de plannen, geef ze inspraak, laat ze mee de doelen bepalen.
- Betrek grootouders bij het organiseren van een [repaircafé](#) op school, de [weggeefkast](#), ...
- Mogelijke MOS-schakels: kringwinkel (tweedehands), wereldwinkel (zelfgemaakt speelgoed uit andere landen), weggeefwinkel, gemeentelijke milieudienst, [LDE](#) ...

Iedereen mag het weten!

- Formuleer een eenduidig, meetbaar en haalbaar (SMART-)doel. Communiceer dit bij het begin van het project via alle kanalen, evalueer regelmatig de acties en stel indien nodig bij. Stel een MOSfeest in het vooruitzicht bij het behalen van het vooropgestelde doel.
- Laat de leerlingen hun onderzoek, conclusies, en voorstellen van acties aan de directie en/of het schoolbestuur toelichten. Durf een duidelijk engagement vragen.
- Maak de plannen kenbaar binnen de scholengroep (en/of andere scholen waarmee je contact hebt). Wissel eventuele ervaringen uit.
- Breng je gemeentediensten milieu en welzijn op de hoogte van de plannen en resultaten. Kader dit binnen het klimaat- en welzijnsverhaal (afvalpreventie, gezondheid).
- Organiseer een moment waarop je de plannen en doelen aan de ouders, de schoolbevolking... enz. op een leuke manier bekendmaakt. Bereid jezelf (of de leerlingen) goed voor en onderbouw met argumenten.
- Ga voor een complimentjeswedstrijd tussen klassen/scholen. Stel een leuke inliet-materieel beloning in het vooruitzicht (een uitstap, een langere speeltijd, ...).
- Maak een complimentjesmuur waaraan leerlingen, ouders, en leerkrachten complimentjes kunnen hangen.
- Een klaspop en/of toneeltje is altijd handig om het thema op een leuke manier aan te brengen. Laat deze best regelmatig terugkomen zodat het thema in de school blijft leven.
- Koppel het toonmoment (tentoonstelling, toneel, ...) en/of repaircafé aan bv de open deur, het schoolfeest, ...

Wat ik niet wist

Consuminderen: volgens Van Dale betekent consuminderen 'minder geld uitgeven met name als verzet tegen de consumptie maatschappij'. Een van de belangrijkste kenmerken van consuminderen is dat je zoekt naar manieren om verspilling tegen te gaan, door bewuster je boodschappen te doen en beter op je water- en energieverbruik te letten. Ook kun je hierbij denken aan het kopen van tweedehandse spullen en het 'upcyclen' van oude spullen zodat ze niet weg hoeven.

Aanknopingen met ODET

Kleuteronderwijs

Mens en Maatschappij:

- Mens 11, 12, 15
- Maatschappij 22

Wetenschappen en Techniek:

- Natuur 123
- Techniek 21, 23, 24, 25, 26

Basisonderwijs

Mens en Maatschappij:

- Mens 11, 12, 14
- Maatschappij 22, 24, 25, 28

Wetenschappen en techniek:

- Natuur 123, 124, 125, 126
- Techniek 21, 211, 212, 213, 218

Interessante websites

- [De brede definitie van cadoes](#)
- [Stoempede moederwebsite van netwerk Bewust Verbruiken](#)
- [Alles wat je wil weten over \(gratis\) delen](#)
- [Second-life: Oogstet voor het secundair, maar bevat levers leuke elementen voor het basisonderwijs](#)
- [upcycle-me: toffe en originele ideejes om spulletjes te upcyclen](#)
- [De \(nog onvolledig\) overzicht van online weggeefwinkels in Vlaanderen en Brussel](#)
- [Waarom gevaar het materiele overrijt](#)
- [Waarom geven gelukkig maar](#)
- [Alles wat je over complimenten geven en krijgen weten moet. Een aanrader!](#)
- [Iedereer de destinitieven voor basisscholen](#)

MOS-actiefiche – Geef schoolgerief een langer leven

ACTIEFICHE - BASIS

**ACTIE DIAMANT:
GEEF SCHOOLGERIEF
EEN LANGER LEVEN**

Wat is er aan de hand?

Eik schooljaar verdwijnt schoolgerief in de vuilnisbak, hoewel het eigenlijk nog niet versleten is. Vaak is dat gewoon omdat het vervangen wordt door hipper materiaal. Materialen produceren gaat gepaard met het gebruik van grondstoffen en verborgen energie (denk maar aan transport en verpakking). Afvalverwerking is meestal slecht voor mens en milieu. Leren duurzaam consumeren of 'consuminderen' begint op school. Met de Actie Diamant kan je leerlingen en hun ouders aanzetten om bewuster met schoolmaterialen om te gaan en ze langer te gebruiken.

Wist je dat...

In 2013 met de Actie Diamant, meer dan 100.000 schoolspullen van de vuilnisbak werden gered!

Hoe zit het in elkaar?

De leerlingen (en hun ouders) engageren zich op het einde van het schooljaar om enkele persoonlijke (of door de school aangeboden) schoolspullen te hergebruiken tijdens het volgende schooljaar. Dat doen ze door er een diamantstickertje op te klevens. Bij de start van het volgende schooljaar wordt geteld hoeveel 'diamantjes' de schoolvakantie hebben overleefd.

In de klas wordt de actie voorbereid aan de hand van onderzoekende vragen zoals:

- Welke schoolspullen gebruiken we zoal? waarvoor? Welke zijn onmisbaar?
- Waar komen die spullen vandaan? In welk land (welke landen) zijn ze gemaakt? Welke grondstoffen werden gebruikt voor het maken van deze spullen? Zijn die grondstoffen kostbaar?
- Zijn ze eindig? Welke afstand hebben deze grondstoffen afgelegd?
- Hoe worden deze spullen gemaakt? Hoe worden die spullen getransporteerd?
- Kies een voorwerp en ga op onderzoek uit! Neem contact op met het bedrijf dat die spullen maakt, of verdeelt. Krijg je een antwoord op al je vragen?
- Waarom/wanneer worden schoolspullen vervangen door nieuwe exemplaren?
- Wat zijn de voor- en nadelen hiervan? Wat zijn de alternatieven?
- Wat gebeurt er met de spullen die je in de vuilnisbak kiepert? Waar komen ze uiteindelijk terecht? Ga op onderzoek uit!
- Is het de moeite waard om spullen langer gebruiken? Hoe kan je je spullen langer gebruiken? Wie kan je daarbij helpen?
- Wat vind je belangrijker: hip zijn of milieuvriendelijk zijn? Of is het hip om milieuvriendelijk te zijn?
- -

Wat gaan WIJ eraan doen?

Misschien komen de leerlingen in de loop van hun onderzoek wel op ideeën om tot actie over te gaan. Misschien is er wel een producent van schoolmaterialen die maar al te graag hun advies zou krijgen om duurzamer schoolmateriaal te produceren. Misschien kunnen de leerlingen tips verzamelen om hun medeleerlingen, leerkrachten en ouders te sensibiliseren.

Voorbeelden zijn:

- Koop enkel wat je nodig hebt, of wat aan vervanging toe is.
- Zorg bij de aankoop van nieuwe producten dat ze tegen een stootje kunnen en lang meegaan.
- Vermijd "frageproducten": ze zijn al lang uit de mode voor ze versleten of opgebruikt zijn.
- Let ook op de verpakking: soms is die overbodig en kan je even goed losse artikelen kopen.
- Gebruik lijn en stiften op basis van water, een stevige lat en slijper van metaal of van hout.
- Schrijf met een stevige hervulbare pen, of een ongeleakt of hervulbaar potlood.
- Corrigeer met een ongekleurde gom van natuurlijk rubber.
- Van oude spulletjes kan je nog iets leuks maken. Door een knutselactiviteit in je klas geef je oud materiaal een nieuw gezicht: kanten versieren, dozen bekleden, enveloppen maken van tijdschriften of oude leerboeken die niet meer gebruikt kunnen worden. Ruim na de knutselactiviteit alles goed op: de verf- en lijmpotten stevig af, zodat je de resten nog kan gebruiken. Let op: niet meer bruikbare verf- en lijnresten horen bij het KGA.

Of misschien is door het onderzoek de motivatie gegroeid om deel te nemen aan Actie Diamant... Laat de leerlingen eind juni diamantjes kleven op het schoolgerief dat ze volgend schooljaar opnieuw willen gebruiken, en/of kleef diamantjes op klasmateriaal. Ga in september per klas na hoeveel schoolspullen met een diamantsticker de kinderen terug meebrachten, en bekijk ook welk klasmateriaal hergebruikt wordt. Deze telling per klas kan in een schooloverzicht verwerkt worden. Bespreek de resultaten: Welke klas heeft (procentueel) de meeste diamanten verzameld en ontvangt bijvoorbeeld de wisseldiamant? Wat is het schoolpercentage? Is dat meer of minder dan vorig schooljaar? Hooft daar misschien een feestje bij?

Wie doet mee? Wie kan helpen?

- Ga op zoek naar anderen die kunnen helpen om je onderzoek en/of actie tot een goed einde te brengen.
- De aankoopverantwoordelijke van de school kan de reflex aankweken om na te gaan of er bij elke aankoop milieuvriendelijke alternatieven voorhanden zijn.
 - Lokale milieuverenigingen of wereldwinkels verkopen dikwijls duurzaam schoolmateriaal. Voortje er een voortak van in het schoolwinkelje. Maak een standaardlijst waarop de kinderen kunnen aankruisen welk materiaal ze in het begin van het schooljaar in het schoolwinkelje willen aankopen.
 - Leerkrachten hebben een belangrijke voorbeeldfunctie. Overtuig hen stil te staan bij hun consumptiegedrag.
 - Ouders zijn bepalend voor het 'aankoopbeleid' thuis. Wapen je leerlingen zodat ze hun ouders kunnen overtuigen van het belang van consumenten en geef hen daarvoor concrete tips. Nodig de leerlingen uit om mee te bekijken dat de diamantjes de zomervakantie overleven...

Aanknopingen met ODET

Kleuteronderwijs
Mens en Maatschappij:

- Maatschappij 22

Wetenschappen en techniek:

- Natuur: 113

Basisonderwijs
Mens en Maatschappij:

- Maatschappij 22, 24, 25
- Tijd 39
- Brongebruik 51

Wetenschappen en techniek:

- Natuur: 114, 116, 123, 124, 125, 126
- Techniek: 21, 237, 238

Interessante links

- ibgebim.be - Bij het Brusselse hoofdstedelijke Gewest kan je 12 aanbevelingen vinden om het hele schooljaar groen te kleuren.
- milieukoopwijzer.be - Hier vind je info voor de aankoop van milieuvriendelijke schoolmaterialen.

PRENTENBOEKEN/KAMOSHIBAI

Inleiding:

Ik heb een selectie gemaakt waarbij je verschillende prentenboeken en kaMOSHibai kan terugvinden. De prentenboeken en kaMOSHibai zijn zeker een meerwaarde om het thema duidelijker te maken aan de oudste kleuters. Ze sluiten ook heel erg goed aan bij de leefwereld van de kleuters.

Prentenboeken:

Kliekjesfeest:

Een moestuintje is hard werken. Ook voor de groenten want die moeten groeien. Daarom is het goed om zo min mogelijk weg te gooien, zegt Uil. Dat is nog leuk ook! Samen ontdekken de Klimaatjes dat je met kliekjes heerlijke dingen kunt maken (Koppens, 2020).

Daan helpt de aarde redden:

Door vervuiling en uitputting van grondstoffen loopt het leven op onze planeet gevaar. Op school heeft Daan gehoord dat iedereen kan meehelpen om erger te voorkomen. Dat inspireert hem tot goed bedoelde maar niet altijd even efficiënte acties. Daan probeert de luiers van zijn broertje te hergebruiken, bezuinigt op licht en badwater en maakt een compostbak in de woonkamer. De rest van het gezin stribbelt tegen, maar aan het einde van het verhaal blijken Daans acties toch wel een verschil te maken (Genevieve, 2013).

95

Gloob & Teo: Feest in het bos:
 Teo is jarig. Dat betekent: feest in het bos! Maar niet zomaar een feest. Teo droomt van de prachtigste pakjes en hipste cadeaus. Maar zijn grote vriend Gloob heeft een ander idee. Het wordt een bijzonder verjaardagsfeest. Alle dieren in het bos werken eraan mee (Segers, 2014).

KaMOShibai:

Dylan deelt:
 Dylan is nieuw op school en hij heeft geen vrienden. Dat is balen... Maar dan ziet hij dat Bilals fiets stuk is. Dylan kent iemand die kan helpen: zijn mama werkt in een fietsherstelplaats. De hele klas mag bij haar op bezoek!

Link:
<https://www.mosvlaanderen.be/kamos-hiwijzer-bij-dylan-deelt>

Mier heeft een probleem:
 In dit verhaal heeft mier een lekkere kers gevonden. Mier wil de kers naar huis brengen, maar in zijn eentje lukt dat niet.

Link:
<https://www.mosvlaanderen.be/kamos-hiwijzer-bij-mier-heeft-een-probleem>

BRONNEN

(De Transforminsten, 2018; *Ladder van Lansink | IVM milieubeheer, z.d.*).

De Transforminsten, V. (2018, maart 15). *5 tips voor consumentendag*. De

Transformisten. <https://www.detransformisten.be/artikel/5-tips-voor-consumentendag>

Genevieve, R. (2013). *Daan helpt de aarde redden*.

<https://www.bol.com/be/nl/p/daan-helpt-de-aarde-redden/9200000010560624/>

Koppens, J. (2020). *Kliekjesfeest*.

<https://www.standaardboekhandel.be/p/kliekjesfeest-9789044839890>

Koppens, J. (2021). *Afval in de bak*. <https://www.bol.com/be/nl/p/klimaatjes-0-afval-in-de-bak/9300000031907480/>

Ladder van Lansink | IVM milieubeheer, z.d.. Geraadpleegd 6 juni 2022, van

<https://ivmmilieubeheer.be/voor-scholen/ladder-van-lansink>

Put, D. (2016). *Lotta—Lotta ruimt het op*. <https://www.bol.com/be/nl/t/lotta-ruimt-het-op/9200000053301178/>

Segers, G. (2014). *Gloob & Teo—Feest in het Bos*.

<https://www.bol.com/be/nl/p/gloob-teo-feest-in-het-bos/9200000032514842/>

Vanderheyden, T. (2017). *Pili Pili en de vuilnisbeltbeestjes*.

<https://www.bol.com/be/nl/p/pili-pili-en-de-vuilnisbeltbeestjes/9200000079830121/>

Velde, Y. V. de. (z.d.-a). Gloop & Teo, met kleuters werken rond een duurzamere wereld. *Djapo*. Geraadpleegd 3 juni 2022, van <https://djapo.be/gloop-en-teo/>

Velde, Y. V. de. (z.d.-b). Starten met Gloop & Teo. *Djapo*. Geraadpleegd 10 juni 2022, van <https://djapo.be/starten-gloop-teo-oudste-kleuters/>

Hoofdstuk 5: Concluderen en vooruitblikken

1. Reflectie onderzoeksproces

Tijdens mijn onderzoek heb ik verschillende onderzoeksfasen gevolgd. Deze verschillende fasen vormden samen de onderzoekscyclus.

Oriënteren

Als eerste onderzoeksfase had ik 'oriënteren'. Doordat ik de workshop 'duurzaamheid' van mevrouw Smets gevolgd had wilde ik graag iets rond duurzaamheid doen. Ik vind dit heel erg belangrijk en ik merkte ook in mijn voorbije stages dat er in kleuterklassen niet veel gewerkt wordt rond duurzaamheid. Daarom heb ik een brainstorm gemaakt rond 'duurzaamheid'.

Nadat ik mijn brainstorm gemaakt had ben ik naar mijn stageschool, Vrije Basisschool Wonderwijs Wijshagen, gegaan. Hier heb ik een zeer aangenaam gesprek gehad met de directeur van de school. Al snel bleek dat ze aan verschillende acties meedoen die te maken hebben met duurzaamheid zoals: Mooimakers, afval sorteren, wat is er aan de hand in Viesvuilland, batterijen verzamelen... De directeur vertelde me dat er vooral acties gedaan worden met de leerlingen van de lagere school. Samen zijn we tot het besluit gekomen dat er bij de kleuters veel meer gewerkt moet worden rond duurzaamheid in de klas.

Ik heb mijn praktijkprobleem uitgeschreven aan de hand van de 5xW+H-vragen. Tijdens het uitschrijven van de 5xW+H-vragen kwam ik terecht bij de 17 duurzame ontwikkelingsdoelstellingen. Mijn oog viel direct op SDG 12: verantwoorde consumptie en productie. Uit de literatuurstudie kwam ik erachter dat overconsumptie en overproductie aandacht dient te krijgen om voor een duurzamere maatschappij te gaan. Ik wilde me graag zelf uitdagen om dit probleem duidelijk te maken aan de kleuters. Tijdens deze onderzoeksfase zocht ik veel informatie op over het onderwerp en deed ik een ruime literatuurstudie.

Richten

Tijdens de tweede onderzoeksfase namelijk 'richten' ben ik tot de volgende onderzoeksvraag gekomen: "Hoe kan ik in de kleuterklas, bij de oudste kleuters, een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?". Eerst had ik verschillende onderzoeksvragen opgeschreven die bij mijn onderwerp konden horen. Ook had ik hier de deelvragen bij genoteerd. Na overleg met mijn promotor zijn we samen tot mijn huidige onderzoeksvraag en deelvragen uitgekomen. Deze deelvragen zouden me helpen om concreter op zoek te gaan naar informatie en literatuur over het onderwerp 'overconsumptie en overproductie'.

Plannen

De volgende onderzoeksfase was 'plannen'. Hierbij heb ik een planning opgemaakt waar ik genoteerd heb welke onderzoeksactiviteit ik zou doen per deelvraag. Als ik de juiste onderzoeksactiviteit aan mijn deelvraag gekoppeld had heb ik dit verantwoord zodat het voor mezelf duidelijker werd. De verschillende onderzoeksactiviteiten die ik gedaan heb zijn: bestuderen van bronnen, bevragen (interview en enquête), bezoeken (Provinciaal Natuurcentrum) en observeren. Ik heb deze verschillende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd zodat mijn informatie die ik zou verzamelen zeker nuttig zou zijn. Ik vond het moeilijk om interviewvragen en een enquête voor leerkrachten en ouders op te stellen. Dit kwam omdat ik nog niet voldoende wist wat mijn onderwerp inhield en waar ik juist naartoe wilde gaan met de kleuters. Het was een zekere uitdaging voor me om met dit onderwerp aan de slag te gaan.

Verzamelen en analyseren

De vierde onderzoeksfase was 'verzamelen en analyseren'. Door deze fase kreeg ik meer informatie over het onderwerp van mijn onderzoek. Het interview met Karel Coenen heeft me inzichten en informatie gegeven over mijn onderwerp. Door dit interview werd ik opnieuw op de juiste weg gezet om verder te gaan met mijn onderzoek. Door hem werd ik geprikkeld om met de theorie van de Ladder van Lansink en met de Piraminder aan de slag te gaan in de praktijk. Dit was voor me een hele uitdaging, maar door deze educatieve middelen in de klaspraktijk aan te brengen werden de kleuters zich hiervan bewust.

Ook de literatuurstudie heeft bijgedragen om een antwoord te kunnen formuleren op mijn onderzoeksvraag. Doordat ik op zoek ben gegaan naar educatieve materialen op de site Djapo en MOS wist ik welk ontwerp ik wilde maken.

Niet te vergeten mijn promotor stuurde me ook op de juiste weg door verschillende ideeën met me te delen over mijn onderwerp namelijk overconsumptie en overproductie.

Ontwerpen

Doordat ik genoeg informatie verzameld en geanalyseerd had kon ik beginnen aan de volgende onderzoeksfase 'ontwerpen'. Ik had al eerder vastgesteld dat leerkrachten het moeilijk vinden om aan duurzaamheidsthema's te werken in de kleuterklas. Daarom wilde ik iets ontwerpen waarmee ik de leerkrachten zou inspireren om samen met de kleuters te werken aan een duurzamere wereld. Eerst heb ik mijn eisen opgesteld vanuit de literatuur waaraan mijn ontwerp moest voldoen. Daarna kon ik beginnen aan mijn ontwerp namelijk een handleiding voor kleuterleerkrachten.

In mijn handleiding ben ik begonnen met theoretische achtergrond. Zo weten de leerkrachten wat de theorie allemaal inhoudt en begrijpen ze de activiteiten beter. Daarna ben ik activiteiten beginnen te maken. Ik heb de educatieve materialen: 'de Ladder van Lansink' en 'de Piraminder' verwerkt in verschillende activiteiten. Ik vond het heel erg moeilijk om deze educatieve materialen duidelijk te maken aan de kleuters. Daarom ben ik gaan denken aan de leefwereld van de kleuters. Zo kwam ik op het idee om de handpoppen Gloop & Teo van Djapo te gebruiken. Het spreekt de kleuters natuurlijk sneller aan om samen met Gloop & Teo op zoek te gaan naar een duurzamere wereld. Om de Piraminder duidelijk te maken aan de kleuters heb ik aan elke laag van de Piraminder een dierenvriend en symbool gekoppeld. Hierdoor werd de Piraminder visueel voorgesteld en werden ze zich bewust van consuminderen. Ook heb ik in mijn activiteiten rekening gehouden met de verschillende vaardigheden van Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO). Na elke activiteit staan er enkele tips voor de leerkrachten en in sommige activiteiten heb ik de ouders betrokken. Uit mijn onderzoek heb ik geleerd dat het ook belangrijk is om de ouders te betrekken want zij maken keuzes voor hun kind.

Als laatste kunnen de leerkrachten nog MOS-actiefiches, prentenboeken en kaMOShibais terugvinden. Deze bestaande educatieve materialen heb ik in de handleiding gezet zodat ik de leerkrachten kan inspireren.

Ook heb ik mijn handleiding naar een expert doorgestuurd namelijk Karel Coenen. Het deed me heel erg deugd toen ik een mailtje van hem terugkreeg. Hij gaf me nog enkele tips, maar hij vond het een zeer mooie en duidelijke handleiding voor leerkrachten.

2. Relatie tussen onderzoeksdoel en onderzoeksvraag

Het onderzoeksdoel dat ik opgesteld heb voor dit onderzoek is om de kleuters meer in contact te brengen met duurzaamheidsthema's namelijk 'afval' en 'overconsumptie en overproductie'. Ik wilde hier een bewustwording van creëren en een juiste mentaliteit zodat ze later de juiste duurzame beslissingen gaan nemen. Dit deed ik door op zoek te gaan naar educatieve materialen die aansluiten bij mijn thema's. Ik ging op zoek naar een antwoord op mijn onderzoeksvraag: "Hoe kan ik in de kleuterklas, bij de oudste kleuters, een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?".

Ook wilde ik de leerkrachten graag inspireren omdat ik in vorige stages gemerkt had dat ze moeilijkheden hebben om duurzaamheidsthema's aan te brengen in de kleuterklas.

Om een mooi antwoord te kunnen formuleren op mijn onderzoeksvraag zocht ik eerst een antwoord op mijn deelvragen. Deze deelvragen helpen me om mijn onderzoeksvraag zo concreet mogelijk te beantwoorden.

2.1 Deelvragen

Wat is duurzaamheid?

Tijdens de literatuurstudie ben ik erachter gekomen dat er verschillende principes zijn rond duurzame ontwikkeling. Algemeen wordt duurzame ontwikkeling omschreven als 'een ontwikkeling die aansluit op de behoeften van de huidige generaties zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties in gevaar te brengen om in hun eigen behoeften te voorzien'. In het kort gezegd dat wat ooit uit een kindermond kwam namelijk: 'genoeg voor altijd en voor iedereen'. Het begrip is gebaseerd op het besef dat wat we nu doen, gevolgen heeft voor later en dat wat we hier doen, gevolgen heeft voor anderen elders op de wereld (Van Poeck & Loones, 2010).

Het zou als het ware een ingesteldheid van elkeen moeten zijn om alles wat we op aarde hebben met de nodige zorg en respect te behandelen en te benutten. Hierbij moeten we steeds in het achterhoofd houden het idee dat ook de generaties na ons vanzelfsprekend kunnen beroepen op de schatten der aarde. Verder is het ook een streefdoel om voor iedereen gelijkheid te bekomen alsook toegang tot de nodige bronnen.

Wat is Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) en welke vaardigheden zijn er?

Ook deze deelvraag kan ik beantwoorden vanuit de literatuurstudie. Volgens Van Poeck & Loones (2010) is Educatie voor Duurzame Ontwikkeling of kortweg 'EDO' het leren denken over en werken aan een leefbare wereld. Zowel nu als in de toekomst, maar ook voor onszelf en voor anderen in de hele wereld.

Volgens Djapo (z.d.) gaan we bij Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) kinderen keuzes leren maken voor een duurzamere wereld. Het houdt in dat je hen op een andere manier leert kijken, denken en doen. Dat doen we door de vaardigheden: systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken te gebruiken.

Zowel Van Poeck & Loones als Djapo zetten zich in om te werken aan Educatie voor Duurzame Ontwikkeling. Ze hebben verschillende overlappingsen omdat ze hetzelfde doel nastreven. Ze willen allebei vaardigheden bijbrengen bij jonge kinderen om bewuste keuzes te maken voor een duurzamere wereld. Ook gebruiken ze allebei verschillende vaardigheden van Educatie voor Duurzame Ontwikkeling. Deze vaardigheden komen overeen met elkaar.

Doordat ik Van Poeck & Loones en Djapo met elkaar vergeleken heb heb ik gekozen voor de vaardigheden van Djapo te gebruiken in mijn ontwerp. Ook uit het interview dat ik afnam van de MOS-begeleider, Karel Coenen, leerde ik dat Djapo hun vaardigheden nog specifiek gericht zijn naar jonge kinderen. Het doel van Djapo is om kinderen keuzes te leren maken voor een duurzamere wereld. Het houdt in dat je hen op een andere manier leert kijken, denken en doen. Dat doen we door de vaardigheden systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken.

Systeemdenken houdt in dat de kinderen de wereld gaan onderzoeken. Het helpt je om de wereld beter te begrijpen, je zoomt in op thema's en problemen maar bekijkt ze vanop een afstand, je bekijkt ze vanuit verschillende standpunten en je zoekt oorzaken en verbanden (Djapo, z.d.).

Creatief denken ondersteunt kinderen in het ontwerpen van de wereld waarin zij willen leven. Ze gaan zelf keuzemogelijkheden ontdekken en creëren. Creatief denken is afwijken van je normale denkgewoonte waardoor je verruimend denkt en kritisch omgaat met info, meningen of ideeën (Djapo, z.d.).

Filosoferen ondersteunt kinderen in het vullen van de wereld waarin zij willen leven. Bij filosoferen gaan kinderen waarden ontwikkelen. Filosoferen is dat je vanuit de verwondering de wereld anders gaat bekijken, je helpt concepten te verhelderen, je maakt gebruik van vraag en antwoord en je maakt keuzes voor een duurzame samenleving (Djapo, z.d.).

Actiegericht werken is dat de kinderen gaan werken aan de wereld waarin zij willen leven. Bij actiegericht werken ga je een actie ondernemen, een engagement aangaan en je gaat leren nadenken over mogelijke oplossingen voor een duurzaamheidsprobleem met de focus op het leerproces (Djapo, z.d.).

Welke educatieve materialen en activiteiten zijn geschikt om te werken rond overconsumptie en overproductie?

Het was een zoektocht om educatieve materialen te vinden omtrent overconsumptie en overproductie. Door mijn bezoek aan het Provinciaal Natuurcentrum (PNC) en het interview dat ik afgenomen had van de MOS-begeleider, Karel Coenen, kwam ik terecht bij twee educatieve middelen namelijk: 'de Ladder van Lansink' en 'de Piraminder'. Dit zijn zeer interessante middelen om hiermee aan de slag te gaan in de kleuterklas. De kleuters krijgen een visuele voorstelling waardoor ze zich er meer bewust van kunnen worden.

Ook heb ik verschillende websites van organisaties die werken aan Educatie voor Duurzame Ontwikkeling geraadpleegd. De meest duidelijke websites waren Djapo en MOS. Djapo heeft zeer duidelijke activiteiten en materialen waarbij ze inzetten op Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO). Ook de handpoppen Gloop & Teo zijn zeer interessant om in te zetten bij kleuters. Door deze handpoppen krijgen ze erg zin om samen met hen op zoek te gaan naar een duurzamere wereld. Ik heb ook inspiratie kunnen halen uit de website van MOS. Er stonden verschillende educatieve materialen online die aansluiten bij mijn onderwerp, bijvoorbeeld: MOS-actiefiche 'composteren op school', de Piraminder, verschillende kaMOShibais... Door deze educatieve materialen heb ik activiteiten kunnen maken waarbij ik ook ingezet heb op Educatie voor Duurzame Ontwikkeling.

Hoe kan je leerkrachten en ouders meer informatie aanreiken rond overconsumptie en overproductie?

Deze deelvraag vond ik heel erg belangrijk omdat zowel leerkrachten en ouders beslissingen maken over het kind. De ouders nemen de eindbeslissing in het aankopen van materialen. De kinderen kunnen de ouders alleen maar informeren en stimuleren door te vertellen over wat ze aan het leren zijn in de klas. Ook wilde ik de ouders graag betrekken bij verschillende activiteiten rond mijn onderwerp zonder bevelend over te komen. Ik heb verschillende briefjes meegegeven met de kleuters, bijvoorbeeld: een briefje waarop staat om samen met hun kind in de frigo op zoek te gaan naar kliekjes zodat we in de klas er soep van kunnen maken of door een briefje mee te geven dat er een ruilbeurs op school plaatsvindt of door een briefje mee te geven waarop staat om samen met de klas en ouders naar de kringloopwinkel te gaan of een briefje meegeven waarop staat dat er een boekenruilkast zich in de school bevindt...

Doordat ik de ouders mee heb laten doen aan verschillende activiteiten waarbij de Ladder van Lansink en de Piraminder aan bod kwamen zijn sommige ouders hun ogen gaan openstaan. Ze begonnen hierover na te denken en zeiden tegen me dat ze er thuis ook op zouden letten. Andere ouders vertelden me dat ze hun levensstijl nog niet meteen zouden veranderen. Misschien is de oplossing om doorheen het schooljaar verschillende activiteiten te doen met de ouders en de kleuters waarbij hun visie op duurzamer leven zal veranderen. Natuurlijk bepaalt de houding van de ouders ook de houding van de kleuters. De kleuters kunnen alleen op hun manier ouders aanmoedigen om bewuster en duurzamer te gaan leven.

Ook heb ik de leerkrachten op mijn stageschool meer informatie aangereikt over consuminderen. Voordat de ruilbeurs zou beginnen had ik samen met de kleuters een Piraminder gemaakt. Deze zouden we dan naast onze ruilbeurs zetten en de werking van de Piraminder uitleggen. Sommige leerkrachten waren nieuwsgierig naar onze ruilbeurs en kwamen een kijkje nemen. De kleuters hadden aan de hand van de Piraminder, de dierenvrienden van Gloop & Teo en de symbolen uitgelegd wat de Piraminder inhoudt. Hierdoor begonnen de leerkrachten na te denken over hun eigen leefstijl.

2.2 Onderzoeksvraag

Hoe kan ik in de kleuterklas, bij de oudste kleuters, een bewustwording creëren van overconsumptie en overproductie?

Het probleem dat voorop stond in mijn onderzoek was dat leerkrachten te weinig werken rond duurzaamheid in de kleuterklas. Ik heb me specifiek verdiept in 'SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie'. Hieruit ontstond mijn onderzoeksdoel om kleuters meer in contact te brengen met duurzaamheidsthema's namelijk 'afval' en 'overconsumptie en overproductie'. Ik wilde hier een bewustwording van creëren en een juiste mentaliteit op een educatieve en speelse manier zodat ze later de juiste duurzame beslissingen gaan nemen.

Ik ging op zoek naar educatieve materialen om kleuters bewust te maken en een juiste mentaliteit te ontwikkelen van afval en consuminderen. Hierbij botse ik op de Ladder van Lasink en de Piraminder. Door deze educatieve middelen op een speelse manier aan te brengen en op kleuterniveau werden de kleuters zich bewust van hoe we met afval om moeten gaan en hoe we kunnen consuminderen. Het speelse was dat aan elke laag van de Piraminder de dierenvrienden van Gloop & Teo en symbolen gekoppeld werden. Zo kregen de kleuters een visuele voorstelling waardoor ze de werking van de Piraminder sneller begrepen en zich er bewust van werden. Ook vond ik nog andere organisaties die verschillende materialen ter beschikking stellen om aan de slag te gaan met Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO). Doordat ik inspiratie kon opdoen van de organisatie Djapo en MOS kon ik mijn eigen handleiding voor kleuterleerkrachten opstellen aan de hand van mijn onderwerp. Hierbij heb

ik in de activiteiten rekening gehouden met Educatie voor Duurzame Ontwikkeling. Ook heb ik de Ladder van Lansink en de Piraminder in de activiteiten naar voren laten komen zodat ik kon observeren of de kleuters zich bewust worden van consuminderen.

Ik kan concluderen dat mijn handleiding duidelijk opgebouwd is en makkelijk te gebruiken is voor kleuterleerkrachten. Ze biedt voldoende informatie en inspiratie om aan de slag te gaan met consuminderen. Door het visualiseren van de Piraminder en Gloop & Teo in combinatie met hun dierenvrienden wordt er op een speelse en educatieve manier bereikt dat kleuters zich bewust worden van hoe ze kunnen consuminderen.

3. Reflectie op eigen groei

In de afgelopen drie jaar ben ik erg gegroeid als leerkracht kleuteronderwijs door mijn stages, maar ook tijdens het onderzoeksproces ben ik enorm gegroeid. Doordat ik deze bachelorproef heb gemaakt ben ik gegroeid in relevante rollen van de PBa kleuteronderwijs.

Rol 1: Begeleider

Door dit onderzoeksproces uit te voeren ben ik als eerste gegroeid in 'rol 1: begeleider'. Tijdens de observatiedagen en tijdens mijn drie weken stage voor de paasvakantie heb ik de kleuters geobserveerd zodat ik de beginsituatie kon achterhalen. Tijdens het uitwerken van mijn activiteiten heb ik rekening gehouden met deze beginsituatie, maar ook met de belevingswereld van de kleuters. Er zijn verschillende activiteiten waarbij de oudste kleuters hun zintuigen konden gebruiken om dingen te ontdekken. Ook waren de activiteiten in de handleiding op het niveau van de oudste kleuters. Bij elke activiteit heb ik de leerplandoelen gekozen die aansluiten bij de activiteit. Ik heb er concrete doelen van gemaakt zodat de leerkrachten die mijn handleiding gebruiken meteen weten hoe er aan dat doel gewerkt wordt. Ook heb ik in de activiteiten afgewisseld in groeiperingsvormen. Er zijn activiteiten in de handleiding die je in grote groep doet en activiteiten die je in kleine groep doet.

Rol 2: Opvoeder

Ook binnen 'rol 2: opvoeder' ben ik gegroeid door dit onderzoeksproces. De activiteiten die je terug kan vinden in de handleiding hebben het onderzoeken centraal staan. Het is belangrijk om steeds samen met de kleuters en Gloop & Teo op onderzoek te gaan naar oplossingen. Doordat ik steeds duidelijk maakte aan de kleuters dat er geen juist of fout antwoord was, maar dat we dingen moesten ontdekken heb ik gewerkt aan emancipatie.

Ik heb ik een speel-, leer- en leefklimaat bij de kleuters uitgedaagd zowel in de klas als buiten de klas. Dit heb ik gedaan doordat de kleuters zelf op ontdekking mochten gaan en vrij waren om te denken. Ze waren heel erg gemotiveerd tijdens de activiteiten waaruit ik kon opmaken dat ze gemotiveerd waren en zich goed voelden.

Rol 3: Inhoudelijk expert

In 'rol 3: inhoudelijk expert' vind ik dat ik tijdens het onderzoeksproces het meest gegroeid ben. In het begin wist ik helemaal niets over wat nu precies Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) is en hoe je aan duurzaamheidsthema's het best kon werken. Daarom was ik hier heel erg benieuwd naar en ben ik de uitdaging aangegaan. Het deed me ook heel erg deugd dat ik nieuwe inzichten heb laten zien op mijn stageschool. De mentor en de kleuters waren heel erg enthousiast over het onderwerp vooral bij uitstappen en bij activiteiten die ik buiten uitvoerde met de kleuters. Doordat ik me liergierig opstelde en meer wilde weten over dit onderwerp heeft ook meegespeeld om te groeien in deze rol.

Rol 4: Organisator

Ook in 'rol 4: organisator' ben ik gegroeid door dit onderzoeksproces. In mijn activiteiten en in de klas zorgde ik voor een veilige, werkbare en stimulerende speel-, leer- en leefomgeving. Ook zorgde ik iedere dag voor een duidelijke dagplanning waarvan ik de kleuters op de hoogte hield. Soms moest ik iets aanpassen in mijn dagplanning omdat er iets tussenkwam of omdat de kleuters zo enthousiast waren over de activiteit. Hierdoor ben ik kunnen groeien in flexibiliteit. In het begin vond ik het moeilijk om flexibel te zijn omdat ik me te strikt aan mijn planning wilde houden, maar nadat het een aantal keren voorviel liet ik me er niet meer zenuwachtig door worden. Ik merkte dat het geen negatieve invloed had op mijn algemene planning en kon me makkelijker flexibel opstellen. Ik had er verder geen problemen meer mee en kon de dag spontaan laten doorlopen. Een hele stap vooruit vind ik van mezelf.

Rol 5: Innovator

In 'rol 5: innovator' ben ik tijdens het onderzoeksproces erg gegroeid. Bij Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) staat onderzoeken centraal. Tijdens de activiteiten heb ik samen met de kleuters en de handpoppen Gloop & Teo en hun dieren vrienden onderzocht hoe we aan een duurzamere wereld kunnen werken. Ook heb ik kritisch gereflecteerd over de verschillende activiteiten rond duurzaamheid die ik bij de kleuters uitgevoerd heb. Ik heb ook de hulp van anderen aanvaard. Ik heb mijn handleiding naar mijn promotor en naar de MOS-begeleider, Karel Coenen, gestuurd. Zij kwamen nog met zeer nuttige tips en feedback waardoor mijn handleiding nog duidelijker werd.

Rol 6: Partner van de ouders en verzorgers

In 'rol 6: partner van de ouders en verzorgers' ben ik heel erg gegroeid. Ik vond het belangrijk om ouders te betrekken bij dit onderwerp omdat de ouders de eindbeslissingen nemen voor de kleuters. Mede dankzij de bron van het participatiehuis wist ik hoe ik ouders meer en beter kon betrekken bij dit thema en het klasgebeuren. Ik heb verschillende briefjes meegegeven met de kleuters waar informatie op stond, bijvoorbeeld een briefje waarop staat hoe de boterhammenwrap werkt, een briefje om samen met de kleuters en ouders naar de kringloopwinkel te gaan, een briefje waarbij ze thuis samen met hun kind op zoek moeten gaan naar kliekjes om hiermee iets te doen op school, een briefje waarop staat dat er een ruilbeurs op school plaatsvindt... Het was ook heel erg leuk om met verschillende ouders een gesprek aan te gaan waarbij ze me vertelden dat hun kleuter heel erg enthousiast was over het onderwerp. In het begin vond ik het moeilijk om contacten te leggen met de ouders, maar zelfs buiten school werd ik door een ouder aangesproken wat me een blijk van waardering gaf. Contacten leggen? Hier heb ik geen probleem meer mee.

Rol 7: Lid van het schoolteam

Ook meen ik 'rol 7: lid van het schoolteam' goed te vervullen. Toevallig werd er op de school een rommelmarkt georganiseerd. Ik heb toen aan de directeur en leerkrachten gevraagd of ze het goed vonden als ik dan een ruilbeurs met de kleuters zou doen. Ik mocht dit doen van hen en nam mijn verantwoordelijkheid om van de ruilbeurs een succes te maken. Tijdens het evenement waren er sommige leerkrachten nieuwsgierig naar mijn ruilbeurs die ik met de kleuters gemaakt had. De leerkrachten waren heel erg positief en ik voelde me ook goed omdat zij iets van mij geleerd hadden. Ze hadden nog nooit van de Piraminder gehoord, maar doordat ik dit uitgelegd had begonnen ze zelf na te denken over hun leefstijl. Doordat ik dit gedaan had wist ook het hele schoolteam met welk onderwerp ik in de klas bezig was. Ze gaven mij nog enkele tips over wat ik nog kon doen bij dit onderwerp.

Ook heb ik mijn mentoren op de hoogte gehouden over welke activiteiten ik zou uitvoeren in de klas. Ze hebben mij nog enkele praktische tips en feedback gegeven voordat ik de activiteiten zou uitvoeren met de kleuters.

Rol 8: Partner van externen

In rol 8: partner van externen ben ik enorm gegroeid. Doordat ik dit onderzoek deed kwam ik meer in contact met externen dan in mijn andere jaren leerkracht kleuteronderwijs. Ik heb contact opgenomen met MOS-begeleider, Karel Coenen. Met hem dacht ik samen na over het onderzoek. Hij gaf me de nodige informatie en enkele tips en activiteiten hoe ik met kleuters aan dit onderwerp kon werken. Hij vertelde me ook waar ik rekening mee moest houden tijdens het uitvoeren van mijn activiteiten.

Ook heb ik contact opgenomen met de kringloopwinkel in de buurt van de school om een bezoek aan de kringloopwinkel te regelen. Ze waren heel erg enthousiast dat ze een kleutergroep mochten ontvangen. De kringloopwinkel was een zeer fijne leeromgeving. De kleuters hebben geleerd wat een kringloopwinkel is en keken heel erg verwonderd naar de materialen die in de kringloopwinkel stonden en luisterden met aandacht naar de toelichting over de weg die de goederen afleggen van ontvangst tot in de rekken.

Tijdens mijn interview vroeg de MOS-begeleider, Karel Coenen, of een bezoek aan kringloopwinkel wel een meerwaarde had. Ik merkte dat de meeste kleuters niet wisten wat een kringloopwinkel was waardoor ik een beslissing heb durven nemen om toch een bezoek te doen aan de kringloopwinkel. Ook heb ik mijn verantwoordelijkheid hierover gedragen en Karel Coenen feedback gegeven over mijn ervaring.

Doordat ik contact heb gelegd, gecommuniceerd heb en samengewerkt heb met de MOS-begeleider Karel Coenen ben ik gegroeid in deze rol. Ook het bezoek regelen aan de kringloopwinkel heeft hiervoor gezorgd.

Rol 10: Cultuurparticipant

Ook rol 10: cultuurparticipant heb ik kunnen waarmaken tijdens mijn onderzoeksproces. Tijdens mijn onderzoek heb ik de actualiteit gevolgd over mijn onderwerp. Hierbij kwam ik terecht bij het kopen van twee pakken bloem. Doordat de mensen nu maar twee pakken bloem mogen kopen gaan ze stilstaan bij consuminderen. Ook dit heb ik geprobeerd om aan te brengen bij de kleuters.

Na het reflecteren over de verschillende rollen PBa kleuteronderwijs ben ik erachter gekomen in welke rollen ik het meeste gegroeid ben. Als eerste ben ik in 'rol 1: begeleider' het meest gegroeid. Ik begeleidde de oudste kleuters en testte de handleiding die ik maakte uit tijdens de uitgroei stage. Ik heb een juiste beginsituatie kunnen achterhalen en kunnen inspelen op de leefwereld van de kleuters. Ook waren de activiteiten in de handleiding op het niveau van de oudste kleuters en kon ik besluiten dat de leerplandoelen goed gekozen waren bij elke activiteit. Ik kon concluderen dat deze handleiding geschikt is om ook door andere leerkrachten te gebruiken en hen te inspireren en te begeleiden wanneer zij dit duurzaamheidsthema willen aansnijden in hun klas. Ook in 'rol 3: inhoudelijk expert' ben ik enorm gegroeid. In het begin wist ik niet goed wat Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) inhield, maar door me hierin te verdiepen en door de juiste begeleiding die ik gekregen heb ben ik hierin gegroeid. De laatste rol waar ik het meest in gegroeid ben is 'rol 8: partner van externen'. Ik vond in het begin dat ik een zeer moeilijk onderwerp gekozen had, maar doordat ik gedurfd heb om externen te contacteren kreeg ik weer moed om aan de slag te gaan met het onderwerp. Ik vind dat ik in deze rol gegroeid ben omdat ik in het begin van mijn opleiding contact probeerde te vermijden met externen. Doordat ik dit onderzoek nu gedaan heb ben ik erachter gekomen dat dit belangrijk is en ook om goed te communiceren met elkaar.

4. Vooruitblik

Uit een trailer van Vranckx (Canvas 18/06/2022) leerde ik dat in Zuid-Amerika de oogsten van boeren in de bergdorpen van Guatemala al meermaals mislukten ten gevolge van het veranderde klimaat. Het gaat zelfs al zover dat vaders beslissen om hun kinderen achter te laten om elders werk te gaan zoeken om een inkomen te hebben om voor hun gezin te kunnen zorgen. Hier word ik toch stil van. Het blijft dus nuttig om zeker nog verdere onderzoeken te blijven doen om de doelstellingen van de verschillende SDG's binnen de duurzaamheidsproblematiek te kunnen behalen.

Ik ben daarom voorstander om binnen elke school deze thema's zeker een plaats in de lesroosters te geven. Het zou een goed idee zijn om één of meerdere leerkrachten te hebben die inzetten op duurzaamheidsthema's. Er zijn al tal van educatieve middelen voorhanden, maar ze vinden nog niet altijd de weg naar de schoolinstellingen.

Als ik nog meer tijd gehad zou hebben dan zou ik me nog meer willen verdiepen in de zoektocht naar educatief bruikbaar materiaal. Zo had ik bijvoorbeeld de educatieve materialen die Too Good To Go Netherlands reeds heeft voor de leeftijdscategorie van 10 – 13 jaar kunnen doornemen en als inspiratie te gebruiken om te verwerken in mijn handleiding voor kleuters. Ook had ik nog meer externen kunnen betrekken zoals bijvoorbeeld een compostmeester uitnodigen op school...

Mijn handleiding ga ik zeker overhandigen aan de mentoren van mijn stageschool in de hoop dat ze deze toch blijven gebruiken in de toekomst. Ikzelf ga ook met deze handleiding verder aan de slag. Ook wil ik graag de handleiding aan Too Good To Go Netherlands en aan MOS overhandigen.

5. Besluit

Het doel van dit onderzoek was om bij kleuters een bewustwording te creëren van duurzaamheidsthema's 'afval' en 'consuminderen'. Ook wilde ik bij de kleuters de juiste mentaliteit en houding aanleren rond consuminderen en duurzaamheid. Ik wilde hen bijbrengen om respectvol en bewust om te gaan met de natuur en de maatschappij.

Hiervoor ging ik op zoek naar educatieve materialen om de verschillende activiteiten vorm te geven. Dankzij de zoektocht naar educatieve materialen heb ikzelf veel bijgeleerd over duurzaamheid en Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO). Dit onderzoek heeft mijn visie op de wereld en hoe we ermee moeten omgaan drastisch veranderd. Duurzaamheid moet eigenlijk als een norm zijn en men kan niet vroeg genoeg beginnen met het aanleren van de juiste mentaliteit en houding.

Als ik terugblik op het verloop van de stage en hoe de kleuters geboeid waren door het thema kan ik alleen maar tevreden zijn over de keuze van mijn onderwerp. De kleuters begrijpen heus wel waarover het gaat en willen hun steentje zeker bijdragen. Geen enkel excuus dus om dit thema niet binnen te brengen in de kleuterklas!

Wat me bijblijft en me het meest geraakt heeft is volgende uitspraak van een 5-jarige kleuter: *Kijk juf, daar ligt afval op de grond. Dat hoort hier niet he?*

6. Bijlage

6.1 Bevragen

6.1.1 Bevraging bij directeur Michel Braeken van Vrije Basisschool Wonderwijs

Janne Creemers <janne.creemers@gmail.com>
aan Michel ▾

Beste directeur/meester Michel

Mijn bachelorproef gaat over 'duurzaamheid (overconsumptie en overproductie)' en zoals u al wist moet ik dit ook aftoetsen op mijn stageschool. Daarom heb ik enkele vragen:

- Ik heb gezien dat jullie een MOS-school zijn. Wat hebben jullie als school moeten doen om een MOS-school te kunnen worden?
- Wat is jullie visie/beleid van de school inzake duurzaamheid?
- Wat doen jullie op school allemaal rond duurzaamheid?
- Zijn er ook acties waar jullie aan mee doen omtrent duurzaamheid? Zo ja, hoe heten deze acties en wat houden deze acties in?
- Doen jullie in de kleuterklas ook al activiteiten die te maken hebben met duurzaamheidsthema's zoals afval, water, klimaat...

Alvast heel erg bedankt om me te antwoorden!

Met vriendelijke groeten
Janne Creemers

Michel Braeken <michel.braeken@scholengemeenschap-mg.be>
aan mij ▾

Dag Janne,

Je mail was me helemaal ontgaan in de drukte van vorige week. We zijn inderdaad reeds lang een MOS-school. Dit dateert al vanuit de beginperiode. Wat ze daar toen juist voor deden om dit te worden - daar kan ik niet onmiddellijk op antwoorden. Waarschijnlijk had het te maken met het sorteren van het afval en deelnemen aan enkele activiteiten zoals "actie proper straatbeeld". Dit heet momenteel gewoon straatnet. Hier doen we nog steeds jaarlijks aan mee. We zamelen lege batterijen in, kurken stoppen en dopjes van flessen. Afval wordt gesorteerd in PMD, papier en restafval. We doen mee met acties van goodplanet zoals "Wat is er aan de hand in viesvuilland?" Met onze kinderen maakten we nestkastjes, werd er getuind in onze kloostertuin, werden er voederplankjes geplaatst, eten voor vogels gemaakt (zaadjes in vet, ...), ...

Ook hier heeft corona regelmatig roet in het eten gestrooid en worden activiteiten uitgesteld.

Kan je hiermee verder?

Groetjes,
Michel Braeken
Directeur basisschool Wonderwijs

6.1.2 Bevraging bij MOS-begeleider Karel Coenen

Wat vindt u van overconsumptie en overproductie?

Dit is een zeer groot probleem omdat het een grote milieubelasting geeft. De producten verbruiken eerst de grondstoffen en daarna wordt het product meestal afval. Ik heb het gevoel dat de mensen zich ervan bewust zijn wat voor afval een product met zich meebrengt, bv. plastic soep... Echter het feit dat onze grondstoffen aan het opgeraken zijn hiervan heb ik het gevoel dat de mensen zich er minder bewust van zijn.

Bijvoorbeeld het probleem van klimaatverandering, hoe willen we dit oplossen? Er zijn mensen die zeggen dat we moeten gaan consuminderen, maar de politiciers zeggen dat ze dit niet kunnen gaan verkopen aan de mensen. De mensen willen geen toegevingen op hun comfort. De politiciers zeggen nieuwe ontdekkingen, nieuwe ontwikkelingen... zullen er wel voor zorgen dat we die problemen gaan kunnen oplossen, bv. zonnepanelen, elektrische wagens... Om deze materialen te maken zijn er vrij zeldzame stoffen nodig. Volgens mij is het dan ook niet realistisch om alle wagens elektrisch te maken.

Dat de mensen zich hier niet van bewust zijn is eigenlijk een minstens even groot probleem. Bovendien is het voor de mensen moeilijk om gewoontes af te leren. Bijvoorbeeld ik zou graag minder vlees eten, maar dit is moeilijk voor me omdat ik graag vlees eet. Het dier is toch al geslacht is een vaak gehoord excuus.

Ik denk dat bij kleuters de sleutel zit want als je de kleuters van jongs af aan al goede gewoontes kunt aanleren op vlak van gezondheid en milieu dan gaan ze zich hier al veel bewuster van worden. Je kan deze goede gewoonte aanleren door het erover te hebben, maar ook als leerkracht het goede voorbeeld te geven aan de kleuters, bv. elke dag met de fiets naar school komen, hervullbare drinkfles meenemen...

Waarom moeten we overconsumptie en overproductie als een probleem zien?

Door overconsumptie en overproductie geraken de grondstoffen op. Het afval zorgt voor een groot milieuprobleem, maar ook de uitstoot van fossiele brandstoffen voor de productie, voor het vervoer... van de goederen zorgt voor een klimaatverandering. In het rijke westen wordt er superveel geconsumeerd, maar de grondstoffen komen vaak vanuit de arme landen. Je zou denken dat deze landen er zelf beter van zullen worden maar niets is minder waar. Veelal is de prijs die ervoor betaald wordt te laag, is er sociale ongelijkheid, maar door de vernietiging van de natuur (bijvoorbeeld: rooien van oerwoud voor extra plantages) is de ontginning eigenlijk ten koste van de bewoners zelf door de klimaatverandering die dit teweeg brengt.

Hoe pakken jullie het aan als een school jullie contacteert omtrent duurzaamheid in het klasmilieu binnen te brengen? Bent u vertrouwd met zowel de MOS-werking als de werking van Djapo? Zo ja, zijn er vooral gelijkenissen of ook duidelijke verschillen? Zo nee, wil u dan even de kern van de MOS-werking toelichten?

Ik vind de aanpak van Djapo heel sterk omdat ze inzetten op vaardigheden zoals systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken. Ze hebben hierrond hun boekjes gemaakt, lesactiviteiten....

Djapo is met educatie voor duurzame ontwikkeling heel erg aan de slag gegaan. MOS ook wel omdat het vroeger NME (natuur en milieueducatie) heette. Nu is het veranderd naar EDO (educatie voor duurzame ontwikkeling). Hieronder zit systeemdenken wat ik een zeer moeilijke vind om aan te brengen bij kleuters. Het idee hierachter is dat alles samenhangt. De problemen zijn complex en wat we hier doen heeft effecten op een andere plaats op de planeet of later in de tijd. Mijn mening is om kleuters dit mee te geven, maar impliciet. Ik zou dit nog niet te hard benoemen en dit doen vanuit concrete voorbeelden, bv. klimaatverandering. Ik ben van mening dat je dit in stappen moet aanbrengen. De klimaatverandering is een zeer complex probleem met allemaal oorzaken, met gevolgen en met wat kunnen wij eraan doen? Dit is een verhaal dat je moet opbouwen. Er zijn veel misvattingen rond oplossingen om het probleem op te lossen, bijvoorbeeld: bij het tandenpoetsen draaien we de kraan dicht. Dit is geen directe oplossing om het probleem van klimaatverandering op te lossen, maar wel een bewustwording van waterverspilling.

Wij proberen het niet te moeilijk te maken en niet te zwaar te maken. Dit is een uitdaging bij onze job 'duurzaamheid'. Je wil rond deze problemen werken, maar dat je kinderen opzadelt met een soort van schulgevoel of verantwoordelijkheidsgevoel dat mag je niet doen. De kinderen zijn er niet verantwoordelijk voor en kinderen kunnen dit niet oplossen. Het is wel belangrijk om aan te brengen dat het echt een probleem is, bijvoorbeeld: een filmpje tonen over plastic soep. Dit is concreet voor hen en je kan het positief benaderen.

Ik vind systeemdenken heel waardevol, maar ik denk dat dit een moeilijke is. Je moet dit goed kunnen opbouwen. Bij EDO zijn er nog verschillende vaardigheden die wij belangrijker vinden zoals actiegericht werken.

Ons onderwijssysteem is te kennisgericht en daarom vind ik het goed dat er EDO is. Als eerste komen we nieuwe kennis tegen, maar dit is een ander soort kennis namelijk 'actiegerichte kennis'. De doelstelling van EDO is tot actie komen. De emoties en waarden zijn een klein stukje brandstof om te komen tot actie en verandering. Alleen kennis is niet genoeg en daarom moet je de emoties en waarden benutten zodat je tot de finaliteit van EDO komt. De kinderen moeten de vaardigheden aangeleerd krijgen op school zodat hun gedrag gaat veranderen. De werkvormen zijn: creatief denken, systeemdenken, filosoferen en actiegericht werken.

Wij gaan verder dan alleen maar de kleuters te informeren. Wij gaan hen ook echt proberen te begeleiden daarin. Momenteel zijn wij scholen nu heel erg aan het ondersteunen in schoolvergroening. Dan gaan we samen met het hele team leerkrachten ondersteunen waarbij er een eerste vraag gesteld wordt: 'Waarom zouden we dit willen?' Is er genoeg draagvlak bij het team om voor die schoolvergroening te gaan en vertrek vanuit doelen die je wil bereiken. Het tweede waar ik de leerkrachten in ondersteun is dat ze een educatief plan moeten maken. Hiermee willen we ze stimuleren om die speelplaats niet alleen als speelplaats te zien, maar ook als leerplaats. We willen ze ervan bewust maken dat je ook lessen buiten kan geven en hierbij geef ik dan verschillende voorbeelden. Dit wordt allemaal op maat gedaan. De meeste scholen hebben nog verschillende duwtjes in de rug nodig om aan schoolvergroening te doen.

Het derde dat we heel belangrijk vinden van MOS uit is participatie van de leerkrachten, maar ook van de kinderen. We vragen aan de leerkrachten om een wensenlijstje te maken waarbij ze ook de kinderen moeten betrekken. Hierbij geven we ze enkele materialen mee zoals pictogrammen van pictoschool. Door de pictogrammen kunnen we ze meer richting geven zodat ze weten wat een groene speelplaats is. De kinderen mogen meedenken en dromen over een groene speelplaats. Ook in de uitvoering van de vergroening en het beheren van het schoolgroen is het belangrijk dat je kinderen erbij betrekt. Als je dit doet dan hebben ze het gevoel dat deze speelplaats door hen gemaakt is en van hen is. Hierdoor gaan ze er meer zorg voor dragen en is het ook leerrijk. Ze leren verschillende planten kennen, ze leren hoe je planten moet verzorgen... Dit is een voorbeeld over hoe wij als MOS-werking scholen begeleiden.

Samengevat:

Ik denk dat Djapo meer inzet op de verschillende vaardigheden (systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken) terwijl wij inzetten op actieperspectief en handelingsperspectief, iets doen met je kinderen. Bij MOS vinden wij het heel belangrijk dat we de kinderen betrekken en ze leren om in actie te komen.

Onze rol van MOS-begeleider is ook om leerkrachten impulsen te geven door bijvoorbeeld langs te komen op school, om te komen met een nieuwe actiedag, om nieuwe materialen aan te bieden... In veel scholen is de MOS-werking stilgevallen. Dit is ook normaal omdat scholen met heel veel bezig moeten zijn. Daarom is onze rol als MOS-begeleider om eens wat olie op het vuur te gooien zodat er weer meer actie komt.

Ook is het onze rol als MOS-begeleider en die van Djapo dat wij iets vertalen in iets praktijkgericht omdat EDO vooral theoretisch is. Daarom zijn leerkrachten nog niet expliciet bezig met de verschillende vaardigheden (systeemdenken, creatief denken, filosoferen en actiegericht werken) in verschillende activiteiten te steken.

Wat is volgens u de beste aanpak om overconsumptie en overproductie aan te pakken specifiek in de klas zelf? Heeft u hier tips over hoe ik deze topics kan aanbrengen bij de kleuters? Hoe kan ik kleuters het beste prikkelen rond dit thema?

Als je vraagt naar welke aanpak het beste zou zijn dan zou ik zeker de kleuters iets laten doen. Ze actiegericht verschillende dingen gaan laten doen. Niet alleen met hun handen, maar ook richting hun gedrag en eigen ervaringen. Het is interessant als je overconsumptie en overproductie kunt aanspreken op hun leefwereld zoals 'speelgoed'. Dit kan je doen in een kringgesprek door verschillende vragen te stellen: Hebben jullie veel speelgoed? Hebben jullie veel speelgoed dat jullie niet gebruiken? Wat zou je kunnen doen met het speelgoed dat je niet gebruikt?... Eigenlijk hebben kleuters niet veel nodig om mee te spelen, bijvoorbeeld: geef ze een tak en ze kunnen hem gebruiken als een geweer, een paardje, een wandelstok... terwijl als je ze een gewertje geeft dan kunnen ze het alleen maar als gewertje gebruiken.

De vraag: 'Wat doe je met het speelgoed waarmee je niet speelt?' zou een goede openingsvraag zijn om de kinderen tot nadenken te zetten. Misschien zijn er kinderen die het speelgoed naar de kringloopwinkel brengen, of het tweedehands verkopen op een rommelmarkt... Daarna kan je samen met de kinderen in de klas kijken waar ze niet mee spelen en dit samen naar de kringloopwinkel brengen.

Een ruilbeurs of tweedehandsmarkt organiseren op school waarbij de kinderen een standje kunnen maken met hun eigen spullen die ze niet meer gebruiken. Hier komen verschillende vaardigheden bij kijken die heel leerrijk kunnen zijn voor de kleuters.

Met de kinderen naar een containerpark gaan of een filmpje laten zien zodat de kleuters zien dat er veel weggegooid wordt en de afvalberg heel erg groot aan het worden is.

Een tweede thema waarmee je overconsumptie en overproductie bij kunt aanbrengen is 'cadeautjes'. Je kan samen een gesprekje voeren met de kleuters over cadeautjes. Je kan vragen of ze altijd een nieuw cadeautje willen hebben of dat het ook een gebruikt cadeautje mag zijn of dat we iets kunnen doen voor elkaar als cadeautje. Je kan ook met de kleuters afspreken om elkaar een cadeautje te geven zonder dat ze het mogen kopen. Hierbij moeten de kleuters dan iets voor elkaar maken.

Als laatste thema heb ik 'eten'. Het voedseloverschot en hoeveel we weggoien. Dit sluit ook bij de leefwereld van de kleuters aan en is zeker een uitdaging. Ook kunnen de kleuters zich hiervan bewust zijn, bijvoorbeeld: na de middag eens kijken in de boterhamendozen of de kleuters alles opgegeten hebben. Daarna een klein gesprekje met de kleuters voeren over wat we kunnen doen zodat we geen boterhammen moeten weggoien.

We kunnen bijvoorbeeld samen soep maken met de kinderen. De kinderen kijken in de koelkast of ze nog restjes hebben staan zodat we er samen soep van kunnen maken in de klas.

Samengevat:

De kleuters vooral prikkelen met overconsumptie en overproductie door het te hebben over dingen die aansluiten bij hun leefwereld, bv. speelgoed, eten... De aanpak is het beste dat je dit actiegericht doet zodat de kleuters zeker iets kunnen doen in plaats van alleen te luisteren.

Wat zijn geschikte activiteiten om rond overconsumptie en overproductie te werken in de kleuterklas?

Het is belangrijk dat je tijdens de activiteiten de kleuters ook kennis laat maken met de Piraminder. Het principe van ik denk dat ik iets nodig heb dan is onze eerste reflex om iets te kopen. De Piraminder zegt ons dan van wacht even. Je moet eerst nadenken of je het echt nodig hebt en eerst thuis kijken of je het materiaal al hebt. Zo niet dan ga je delen en ruilen met een persoon. Daarna ga je het tweedehands kopen of kijken als je het zelf kan maken. Als je al deze stappen overlopen hebt dan mag je het gaan kopen in de winkel. Het is belangrijk dat je deze verschillende woorden zoals delen, ruilen, kopen, goedkoop... duidelijk gaat maken bij de kleuters. Dit kan je ook heel praktisch maken door bijvoorbeeld te spelen in een tweedehandswinkeltje waarbij ze spullen goedkoop kunnen kopen of spullen kunnen ruilen... We hebben allemaal spullen en eerst verbruikt men de grondstoffen hiervoor en daarna komt afval. De kleuters bewust maken wat grondstoffen zijn. Een kringgesprek voeren met de kleuters over hoe speelgoed gemaakt wordt. Hiervoor heb je dus grondstoffen nodig, bijvoorbeeld: bomen kappen, maar als alle bomen weg zijn is dit niet goed voor de aarde.

De meeste kinderen weten wat afval is, maar om dat concreet te maken kan je samen met de kleuters een zwerfvuilactie doen. Hierbij worden de kinderen geconfronteerd met het afval dat in de natuur ligt. Dan werk je aan de vaardigheid actiegericht werken. Na de zwerfvuilactie kan je ook een gesprekje voeren met de kleuters of met de kleuters filosoferen over hoe de wereld eruit zou zien als we geen afval op de grond gooien of waarom je best geen afval op de straat gooit. Je kan ook een klein proefje doen met de kleuters namelijk afval begraven, bijvoorbeeld: organisch afval VS anorganisch afval. Na een aantal weken ga je het terug opgraven en dan vinden ze bv. het klokkenhuis van de appel niet meer, maar het blikje wel nog.

We zijn al heel blij als de kleuters goed kunnen sorteren omdat we dit opnieuw kunnen gebruiken als grondstof, bv. glas. Misschien kan je ook een knutselopdracht doen met de kleuters om ze uit te dagen. Een knutselwerkje maken waarbij je alle onderdelen weer uit elkaar kunt halen en de oorspronkelijke onderdelen terug apart kunt hebben. Hierover moeten ze dan nadenken om niet zo maar alles aan elkaar te gaan plakken of alles te gaan verven...

Ook heb je verschillende 'kaMOSHibai' die over overconsumptie en overproductie gaan. Hierbij worden de begrippen delen, ruilen, maken, herstellen... gebruikt. We hebben 'Mier heeft een probleem', 'Zack gaat op reis' en 'Dylan deelt'. Dit zijn verhalen waarbij het gaat over delen en herstellen.

Er is ook een website 'ik deel.be'. Dit is een aantal jaren geleden een initiatief geweest wat je kan doen op school rond 'delen'. Er staan verschillende acties en ook activiteiten die je kan doen, bv. een ruilbeurs...

Vroeger hadden we rond het thema van afval de ladder van Lansink. Dit was onze kapstok om op verschillende manieren om te gaan met afval. Beneden op de ladder heb je afval storten of verbranden zonder dat het afval gesorteerd werd. Daarboven had je sorteren en recycleren, maar dan heb je daar nog stappen boven namelijk afval hergebruiken en afval voorkomen. Een voorbeeld van afval voorkomen is je brooddoos, koekendoos... hervullen. Je kan dit visueel voorstellen voor de kleuters, bv. een ladder met foto's erbij om te weten waarvoor elk deel van de ladder staat. De kleuters zich ervan bewust maken waarom ze een koekendoosje of drinkfles moeten meenemen naar school.

Het boek van Marc De Bel: 'De wraak van ridder piepus'. Op vraag van Mooimakers heeft hij dit boek gemaakt. Dit is wel een boek voor oudere kinderen, maar misschien kan je er een deeltje uithalen. Het is een boek dat over afval gaat. De mensen komen afval dumpen in het

bos waar de Boeboeks wonen. De Boeboeks accepteren dat niet en gaan met eksters kakken op de mensen en ruimen al het afval op.

Heeft u bepaalde werkvormen die aansluiten bij educatie voor duurzame ontwikkeling? Zo ja, welke werkvormen zijn dit?

Vanuit ervaringen en vanuit de leefwereld van de kleuters werken. Samen met de kleuters komen tot het milieubewuste gedrag, bv. ik vind het belangrijk dat ik niet met te veel overschot zit van eten.

Een werkvorm kan bijvoorbeeld een kringgesprek zijn waarbij je samen gaat nadenken over het probleem en hoe we dat probleem kunnen oplossen. Een voorbeeldvraag is 'Hoe kunnen we minder eten weggooien?'. Als je eerst met de kleuters samen het probleem hebt verkend en hen met de neus op de feiten gedrukt hebt dan pas zien ze het probleem. Daarna kan je de vraag stellen waardoor ze betrokken zijn en probleemoplossend gaan denken.

Wellicht is het ook belangrijk om ook de ouders van de kinderen te betrekken bij dit onderwerp. Hoe kan je de ouders het beste betrekken?

Wat je best niet kan doen is dat je vanuit de school bevelend of betuttelend gaat zijn naar de ouders toe, bv. briefjes meegeven dat ze dit of dat moeten doen en daarop thuis moeten letten gaat dit moeilijk werken.

Het beste is dat het via de kinderen komt en als ze merken dat de kinderen zich ervan bewust zijn spreekt dit de ouders wel aan. Om de ouders te betrekken kan je vragen aan de kinderen om een stukje groente mee te nemen. Hierbij vertellen dat we het eten niet willen weggooien en er samen soep mee gaan maken.

Als leerkracht eens zeggen bij een bepaalde activiteit vertel maar eens tegen mama en papa wat jullie geleerd hebben. Jullie moeten thuis ermee op letten dat het afval goed gesorteerd wordt.

Er zijn ook verschillende initiatieven om de ouders te betrekken, bv. de ruilbeurs... De ouders een briefje meegeven om te vragen dat de kleuters iets meenemen dat ze niet meer gebruiken. Wij zouden dit dan een tweede leven willen geven of ruilen met andere kleuters...

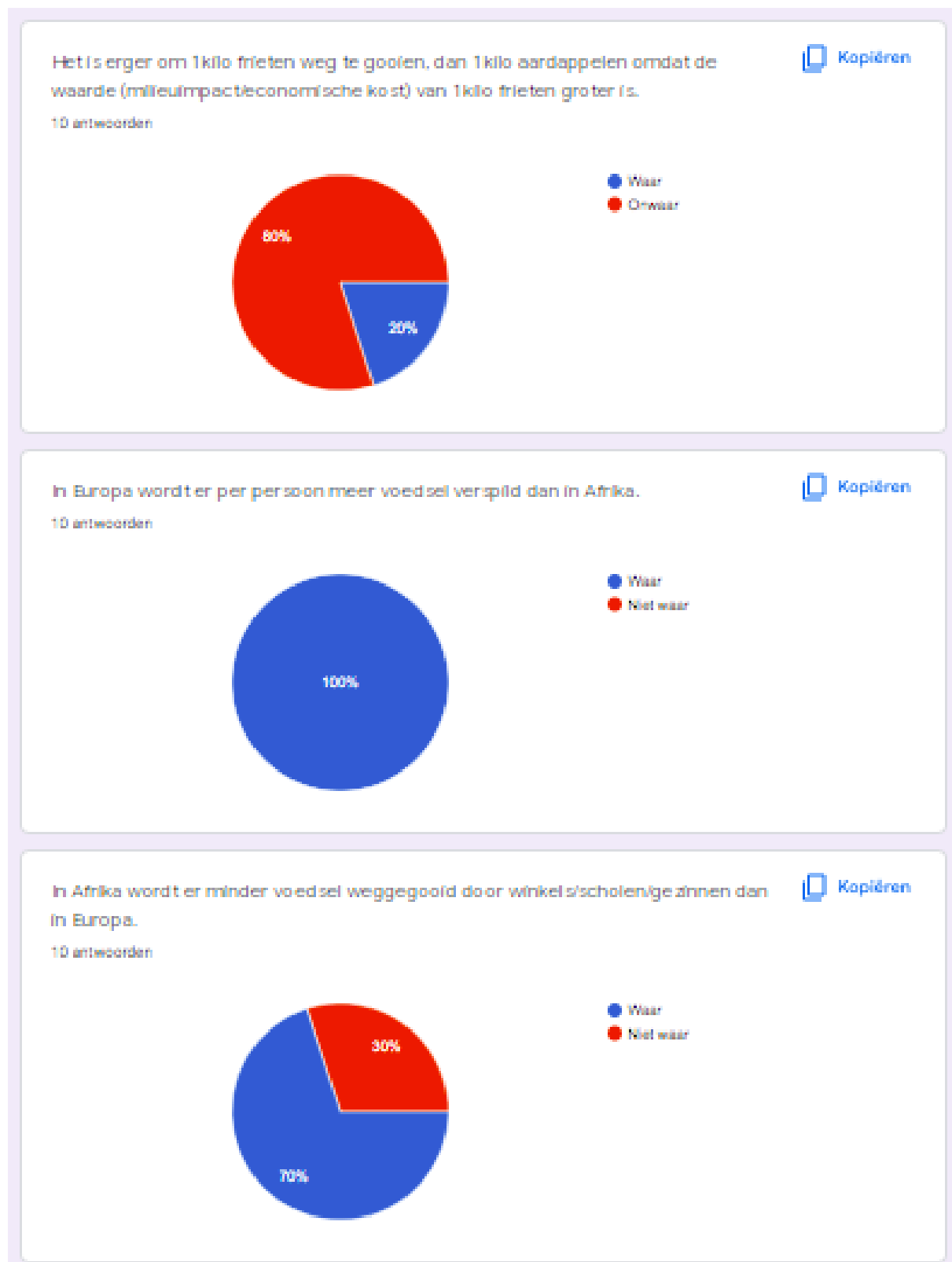
Je kan ook een ruilkast maken waarin de ouders spullen kunnen leggen en iets anders eruit kunnen nemen. Zo wordt er geruild en krijgen de spullen een tweede leven.

Onder welke duurzaamheidsthema's valt overconsumptie en overproductie? Ik weet dat dit water, afval, voeding... is, maar valt dit nog onder bepaalde duurzaamheidsthema's? Zo ja, kan u dit toelichten?

De verschillende deelthema's van overconsumptie en overproductie zoals delen, ruilen... bewust maken bij de kleuters.

Ook is afval een zeer interessant duurzaamheidsthema omdat door overconsumptie en overproductie er veel wordt weggegooid waardoor de afvalberg groter en groter wordt.

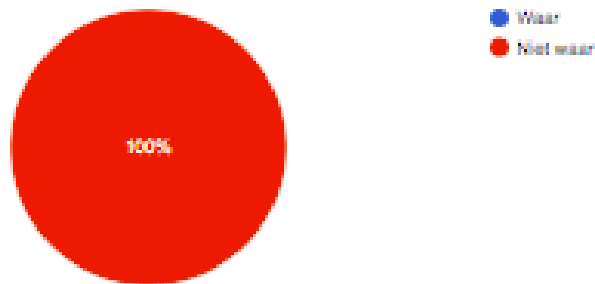
6.1.3 Bevraging bij leerkrachten (enquête)

Er lijden mensen honger. Dit komt omdat er niet genoeg voedsel wordt geproduceerd.

 Kopieren

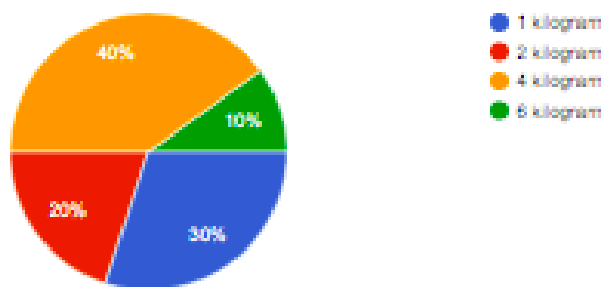
10 antwoorden

Hoeveel kilogram voedsel gooit een gemiddelde Vlaming wekelijks weg?

 Kopieren

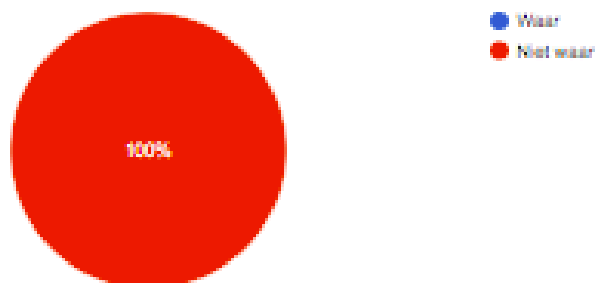
10 antwoorden

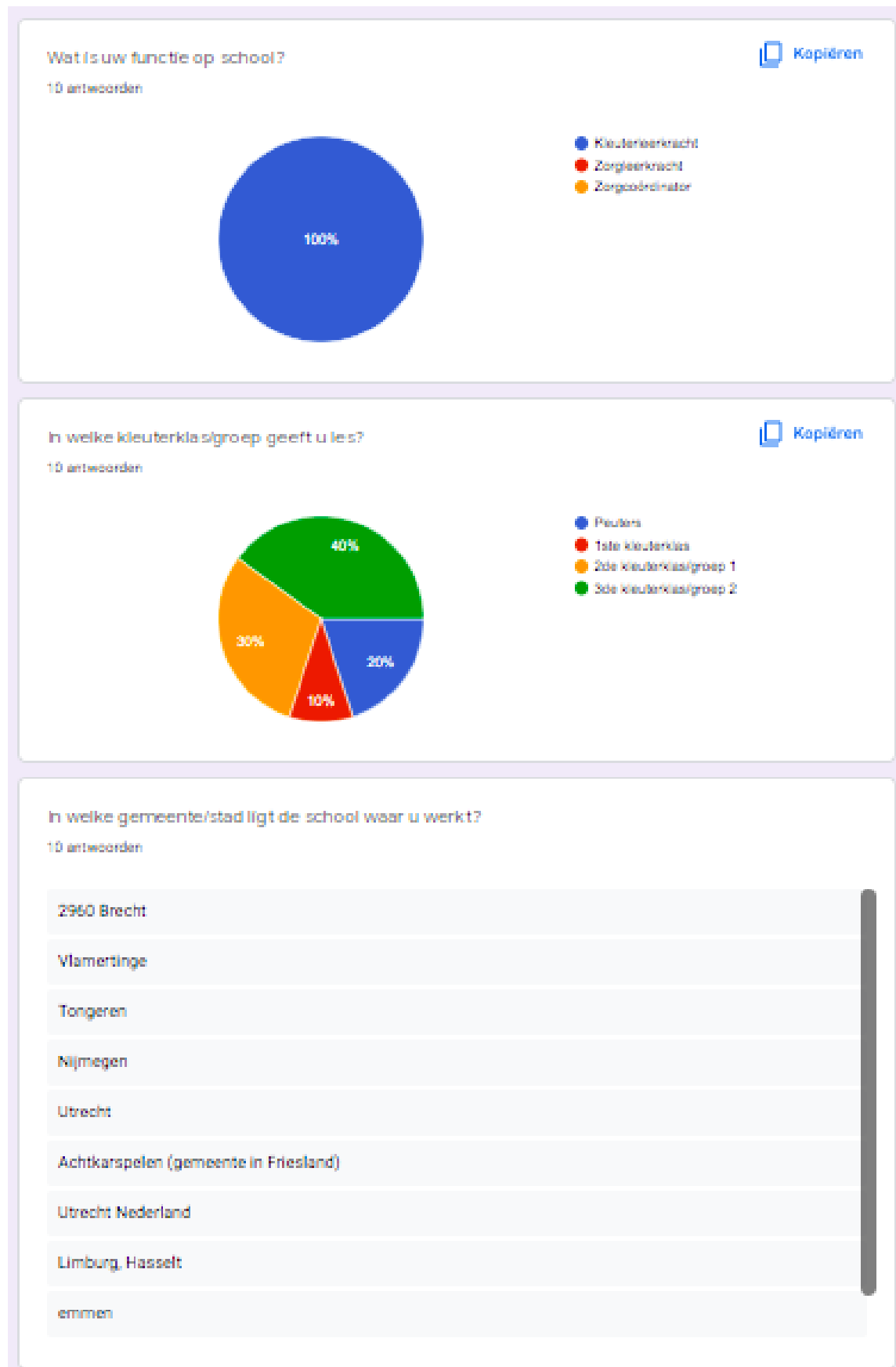

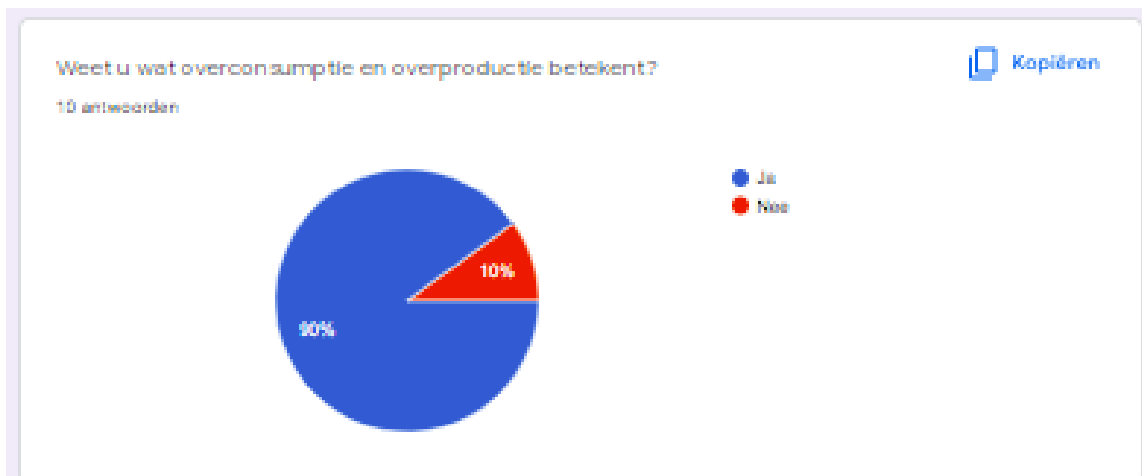
Hoe armer het continent, hoe meer voedsel er verspild wordt door de consument

 Kopieren

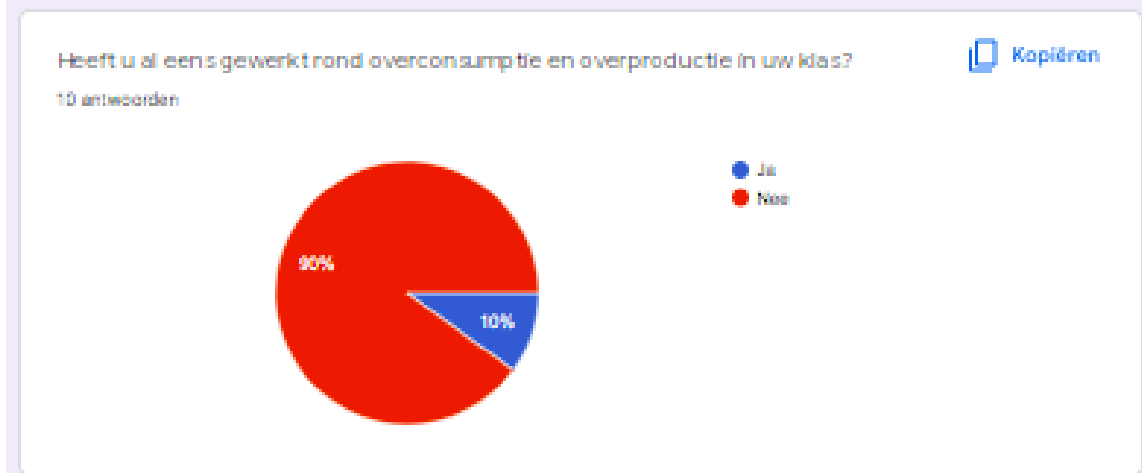
10 antwoorden

- Heb omschrijft u overconsumptie en overproductie?
- 10 antwoorden
- Te veel inslaan om al dan niet op te eten, teveel produceren voor de markt
 - Er wordt per gezin te veel aangekocht waardoor er veel wordt weggegooid. Overproductie is het te veel produceren van producten die we niet nodig hebben.
 - Te veel gemaakt, gekocht en gebruikt
 - Meer produceren en kopen dan je nodig hebt.
 - Er wordt teveel gebruikt en gemaakt (niet eerlijk verdeeld)
 - Waar vraag en aanbod niet op elkaar aansluiten. Overconsumptie is te veel onnodig vraag, bij overproductie is te veel onnodig aanbod.
 - Te veel consumeren of produceren naargelang de vraag.
 - Te veel consumeren en te veel produceren

Zo ja, hoe heeft u dit aangepakt?

2 antwoorden

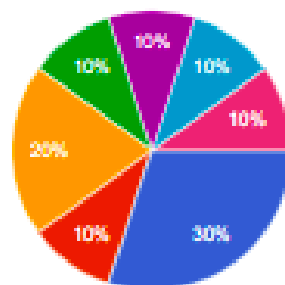
/

Wij hebben een thema rond materialen. We kijken naar de grondstoffen, en naar de eind producten en dan kijken hoe wij dit laatste gebruiken en of het echt nodig is, van papier, tot stof tot aan meubels.

Hoe zou u overconsumptie en overproductie introduceren in uw klas?

 [Kopiëren](#)

10 antwoorden

- Vertrekken vanuit een prentenboek
- Vertrekken vanuit een poppenkastspel
- Vertrekken vanuit een filmpje
- Met materialen, zoveel eten bijvoorbeeld.
- Kijken naar materialen die aanwezig zijn in de klas, of kijken naar de recycling
- Dit vind ik geen thema voor kleuters. Natuurlijk heb ik het daar over als het ter sprake komt maar om daar een thema...
- Moeilijk onderwerp bij peuters

Onderneemt uw school acties in verband met overconsumptie en overproductie? Zo ja, welke acties?

10 antwoorden

Nee

Neen

/

Ja, we recyclen veel dingen om her te gebruiken.

Ja, wanneer er eten overblijft na een schoolontbijt of lunch of schoolfruit dat overblijft dan worden daar pakketjes van gemaakt en meegegeven aan kinderen waar ze het thuis wel kunnen gebruiken.

Wat mag er volgens u zeker niet ontbreken tijdens het uitwerken van dit onderwerp?

10 antwoorden

/

Kijken of de kleuters zelf aan overconsumptie doen

Het dicht bij de kinderen houden

-

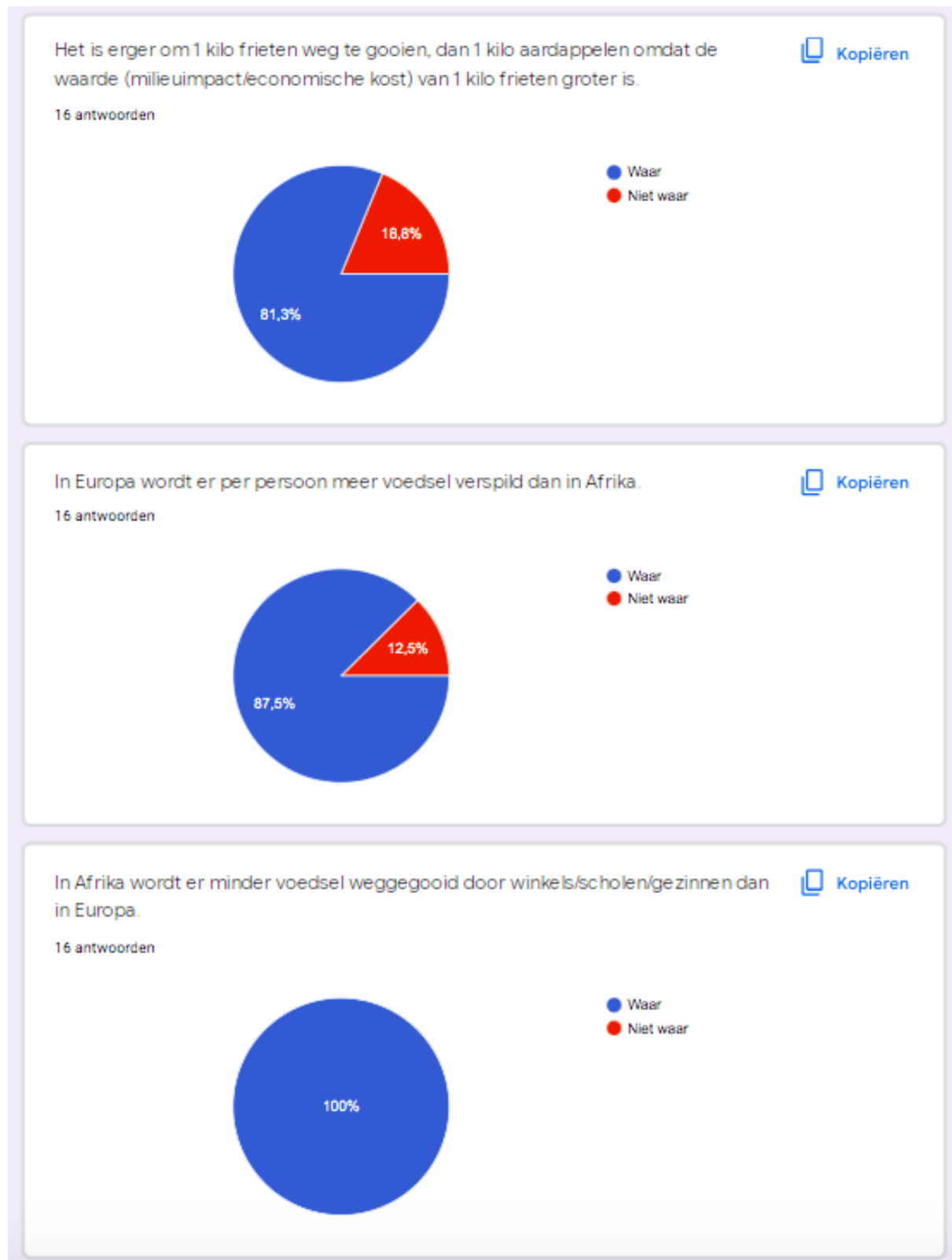
Bewustwording

Refuse reuse recycle upcycle

Leuke en interessante praktijkvoorbeelden om meteen mee aan de slag te gaan.

Dat er goed na wordt gedacht waar je deze jonge kinderen mee belast.

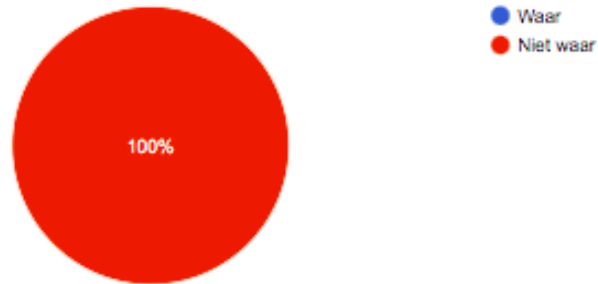
6.1.4 Bevraging bij ouders (enquête)

Er lijden mensen honger. Dit komt omdat er niet genoeg voedsel wordt geproduceerd.

 [Kopiëren](#)

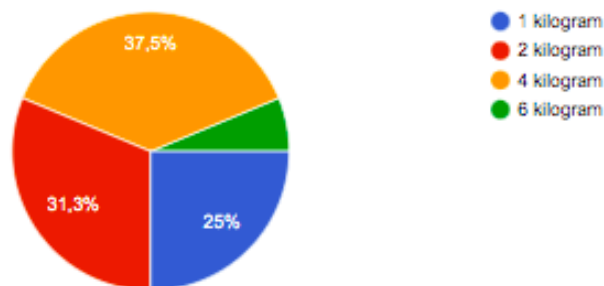
16 antwoorden

Hoeveel kilogram voedsel gooit een gemiddelde Vlaming wekelijks weg?

 [Kopiëren](#)

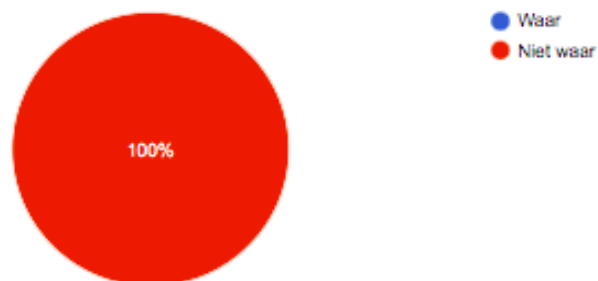
16 antwoorden

Hoe armer het continent, hoe meer voedsel er verspild wordt door de consument

 [Kopiëren](#)

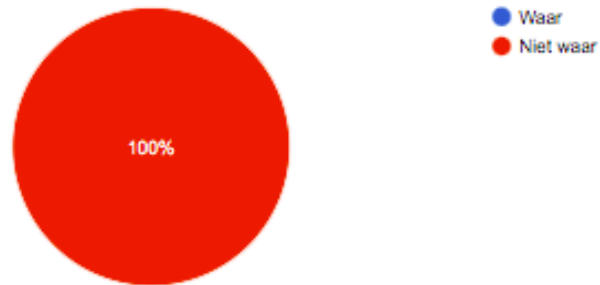
16 antwoorden

Er lijden mensen honger. Dit komt omdat er niet genoeg voedsel wordt geproduceerd.

 [Kopiëren](#)

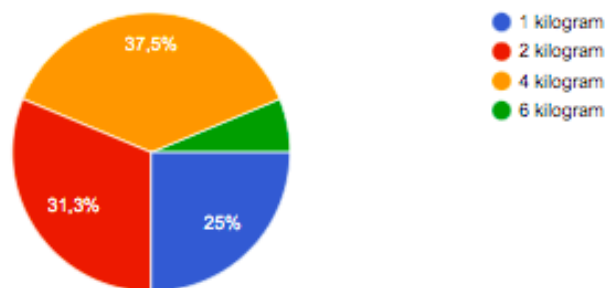
16 antwoorden

Hoeveel kilogram voedsel gooit een gemiddelde Vlaming wekelijks weg?

 [Kopiëren](#)

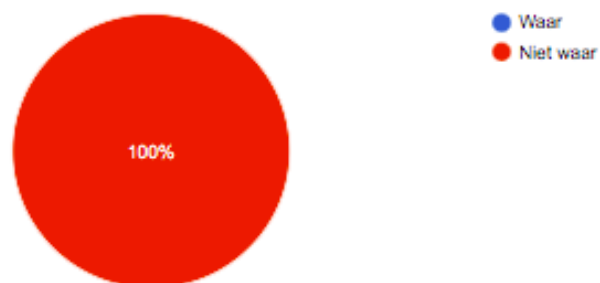
16 antwoorden

Hoe armer het continent, hoe meer voedsel er verspild wordt door de consument

 [Kopiëren](#)

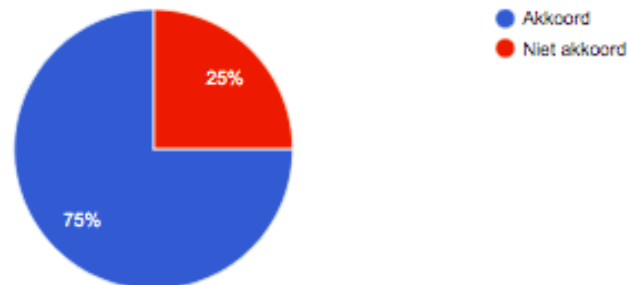
16 antwoorden

Ik hou ervan om regelmatig nieuwe spullen te kopen.

 [Kopiëren](#)

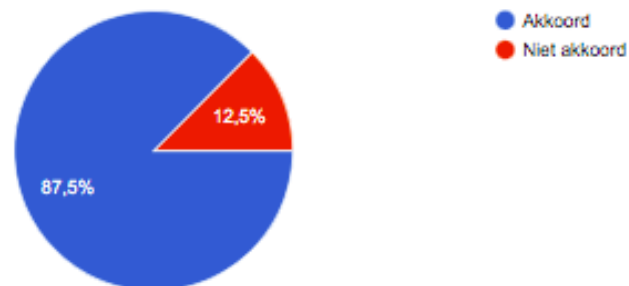
16 antwoorden

Ik probeer eerst mijn kapotte spullen te repareren voordat ik iets nieuw koop.

 [Kopiëren](#)

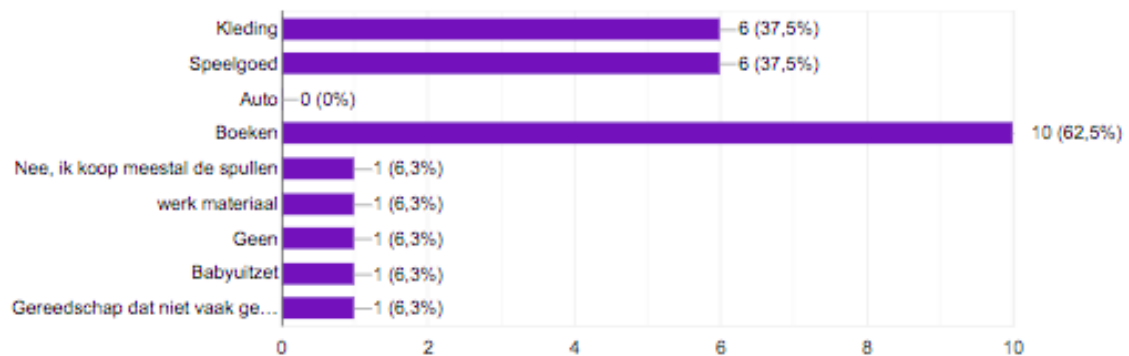
16 antwoorden

Leent u spullen in plaats van te kopen? Welke?

 [Kopiëren](#)

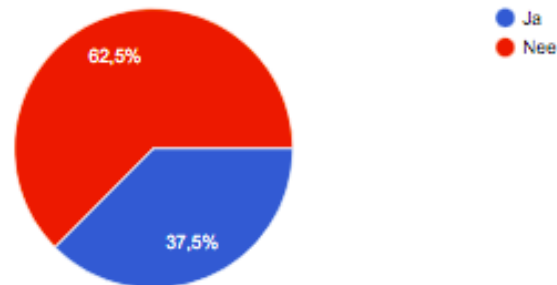
16 antwoorden

Houd u rekening met de duurzaamheid van producten, bv. fair trade, aantal km dat het product afgelegd heeft, verpakkingen... als u iets koopt?

 [Kopiëren](#)

16 antwoorden

Bent u thuis bezig om samen met uw kind over overconsumptie en overproductie te spreken of gerichte handelingen te stellen om uw kind hiervan bewust te maken? Zo ja, hoe doet u dit?

16 antwoorden

Nee

We geven de restjes van het eten aan de kippen

Te weinig

Als ze hun eten niet lusten of niet willen spreken we erover dat er kindjes in de wereld zijn die veel minder of geen eten krijgen, dat we niks weggooien of verspillen van eten.

Geen eten verspillen

Ja, we proberen zo weinig mogelijk weg te gooien

nee

Hen bewust te maken van de problematiek door het thema bespreekbaar te maken. Hen trachten te motiveren om bewust om te gaan met eten (bv niet te grote portie kiezen en nadien eventueel aanvullen ipv weg te gooien)

Bent u thuis bezig om samen met uw kind over overconsumptie en overproductie te spreken of gerichte handelingen te stellen om uw kind hiervan bewust te maken? Zo ja, hoe doet u dit?

16 antwoorden

Ja, dat ze spaarzaam moeten omgaan met spullen en niks mogen verkwisten, dat er arme landen zijn die weinig hebben en als onze spullen mooi blijven dan kunnen we dit aan hun geven, idem met voedsel

Neen. Enkel dat niet alles zomaar gratis is.

Wij zijn absoluut tegen verspilling. Eten word zo goed als nooit weggegooid. Ze moeten opeten wat ze nemen, en we maken ze duidelijk dat het eten veel geld kost en dat er veel mensen zijn die geen geld hebben voor eten. Ze krijgen ook niet elke prul die ze willen en het moet ook zeker niet nieuw zijn, we proberen ze zo goed mogelijk de waarde van geld bij te brengen.

Neen

Veel te weinig

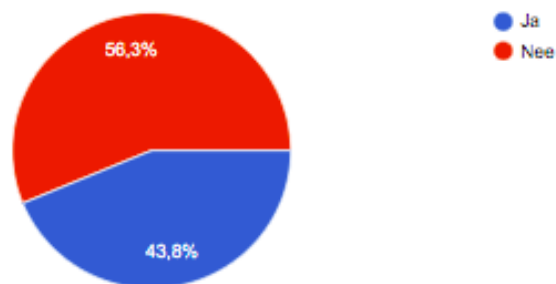
bv geen water verspillen

Ik maak mijn kind ervan bewust dat we niet zomaar dingen weggooien en dat we niet altijd alles kopen zomaar omdat we er zin in hebben. Ook beschouwen we het als vanzelfsprekend dat kleren die te klein zijn

Zou u samen met uw kind deelnemen aan een rommelmarkt die op school plaatsvindt?

 [Kopiëren](#)

16 antwoorden

6.2 Briefjes voor ouders

6.2.1 Brief boterhammenwrap

Boterhammenwrap:

Beste ouder(s)

Uw kind heeft vandaag de boterhammenwrap mee naar huis gekregen. Misschien heeft hij/zij hier al iets over verteld. Deze activiteit kadert binnen het thema 'afval en consuminderen', het onderwerp van mijn bachelorproef en het thema waarrond ik deze weken werk met uw kind.

Samen met Gloop & Teo, de duurzaamheidsvriendjes, hebben de kleuters een uitvinding gemaakt namelijk de boterhammenwrap. De boterhammenwrap is een mooie herbruikbare lunchverpakking om brood in mee te nemen. Het neemt heel weinig plaats in en past perfect in de boekentas. Wist je dat de boterhammenwrap:

- Een perfecte vervanging is van de brooddoos
- Ook gebruikt kan worden voor het verpakken van andere producten of het afdekken van glazen potjes
- Gemaakt werd uit restjes stof afgewerkt met bijenwas en jojoba olie
- Een steentje bijdraagt aan duurzaamheid en om de afvalberg te verkleinen
- Vermijdt dat er bacteriën groeien daar waar deze in een plasticverpakking of boterhamendoos wel aanwezig kunnen zijn
- Afwasbaar is en herbruikbaar is totdat de waslaag afneemt (kan opnieuw behandeld worden)

Indien u graag het stappenplan hebt om zelf aan de slag te gaan om een boterhammenwrap te maken mag u me dit altijd laten weten. Ik geef het stappenplan dan met veel plezier aan u.

Janne Creemers

6.2.2 Brief kringloopwinkel

Kringloopwinkel:

Beste ouder(s)

Volgende week ga ik het met de kleuters over overconsumptie en overproductie hebben omdat dit aansluit bij mijn bachelorproef. In de klas wil ik de kleuters op een speelse manier kennis laten maken met de Piraminder om te leren consuminderen.

Graag wil ik jullie even uitleggen wat de Piraminder is. Aan elke Piraminder heb ik een dierenvriend gekoppeld die samen met ons op zoek gaat naar een duurzamere wereld. Als eerste laag hebben we 'gebruik wat je hebt'. Hierbij gaan de kleuters samen met Varken Zoë Zoek op zoek naar spullen die we in de klas hebben. Bij de tweede laag 'deel en ruil' leren de kleuters met Koe Dora Deel & Ruil dat je spullen met elkaar kunt delen of ruilen in plaats van nieuw te kopen. De derde laag 'tweedehands' gaan ze met Konijn Tijl Tweedehands leren wat een kringloopwinkel is en leren ze dat je beter tweedehandsspullen kunt kopen dan nieuwe. De voorlaatste laag is 'maak'. Er bestaat heel veel dat je zelf kan maken en dat je niet moet kopen zoals voeding, kleding, speelgoed, schoonmaakmiddelen... De laatste laag is 'koop'. Dit is de minst duurzame laag en als je iets moet kopen dan kan je dit best doen met oog voor duurzaamheid.

Om laag 'tweedehands' duidelijk te maken aan de keuters zou ik graag op maandag 16/05 met de kinderen een bezoek willen brengen aan de kringloopwinkel in Opglabbeek. Om 10u30 vertrekken we aan school en we komen terug om 11u55. In de kringloopwinkel gaan we een leerrijke rondleiding krijgen.

Graag zou ik beroep willen doen op jullie als ouder(s) of grootouder(s) voor het vervoer. Vul daarom alsjeblieft het onderstaande strookje in en geef dit mee met uw kind ten laatste op donderdag 12/05.

Alvast bedankt voor het vertrouwen in mij, tot snel!

Janne Creemers

✂-----
Ik (groot)ouder van (naam kind) kan (kinderen) meenemen.

- Kan niet rijden
- Kan rijden om 10u30
- Kan rijden om 11u40
- Kan beide momenten rijden (heen en terug)
- Neemt deel aan de activiteit

6.2.3 Brief kliekjessoep

Kliekjessoep:

Beste ouder(s)

Op 20/05 wil ik graag de voorlaatste laag, maak, van de Piraminder aan de keuters duidelijk maken. Graag wil ik samen met de kleuters en met Mila Maak kliekjessoep maken. Het zou fijn zijn als u samen met uw kind in de frigo op zoek gaat naar kliekjes en deze meegeeft op 20/05 zodat wij deze kunnen verwerken in de soep.

Alvast bedankt!

Janne Creemers

6.2.4 Brief ruilbeurs

Ruilbeurs:

Beste ouders

Zoals u weet vindt op zondag 15/05 de rommelmarkt plaats op school. Tijdens de rommelmarkt wil ik ook met de kleuters een ruilbeurs organiseren. In de klas gaan we deze ruilbeurs voorbereiden. Hiervoor hebben we jullie hulp nodig.

Het zou fijn zijn om spullen naar school te brengen die u thuis niet meer gebruikt. Om in de leefwereld van de kinderen te blijven denk ik aan speelgoed, prentenboeken, knuffels... Jullie kunnen van 10/05 tot en met 15/05 spullen binnenbrengen op school. Voor elk materiaal dat u binnenbrengt krijgt u bonnen die u goed moet bijhouden en tijdens de ruilbeurs kunt inruilen voor andere materialen.

Hieronder ziet u de waarde van de materialen:

- Waarde 1 (klein speelgoed): kleine knuffels, leesboekjes, kleine auto's, springtouw, puzzel, knutselmateriaal, balletjes en knikkers, haarspullen zoals diadeem, elastiekjes, speldjes
- Waarde 2 (middelgroot speelgoed): middelgrote knuffels, gezelschapsspelletjes, blokken, spaarpot, verkleedkleden
- Waarde 3 (groot speelgoed): grote knuffels, knikkerbaan, garage met autobaan, wip

Indien u nog vragen heeft mag u altijd naar me toe komen om deze te stellen.

Bedankt voor het vertrouwen in me,
tot snel!

Janne Creemers

7. Bibliografie

Brown, K., & Rasmussen, K. (2019, juli 9). *The Sustainable Development Goals—People, Planet, Prosperity in Focus*. Unfoundation.Org. <https://unfoundation.org/blog/post/the-sustainable-development-goals-in-2019-people-planet-prosperity-in-focus/>

Bruyninckx, H. (2021). *Een gezond milieu is noodzakelijk voor een duurzame economie en een rechtvaardige samenleving—Europees Milieuagentschap*. <https://www.eea.europa.eu/nl/articles/een-gezond-milieu-is-noodzakelijk>

Class Zero Emission. (2013). *Wat is duurzame ontwikkeling?* http://www.educapoles.org/assets/uploads/teaching_dossiers_files/dp_cze_05_nl.pdf

Coenen, K. (2022, maart 10). *Overconsumptie en overproductie* [Persoonlijke communicatie].

Colruyt Group. (2022a). *Stap voor stap naar een duurzamere wereld*. Colruyt Group. <https://www.colruytgroup.com/wps/portal/cg/nl/home>

Colruyt Group. (2022b). *Voedselverspilling vermijden? Vertrouw op je zintuigen*. Colruyt Group. <https://www.colruytgroup.com/wps/portal/cg/nl/home/verhalen/food+waste-waste-fresh-best+before+dates-storage/voedselverlies-afval-vers-houdbaarheidsdata-bewaren>

Creten, P. (2019, mei 15). *Het Participatiehuis: 16 verschillende manieren om ouders te betrekken bij school*. Klasse. <https://www.klasse.be/179970/ouders-school-participatiehuis-ouderbetrokkenheid/>

de Hamer, A., Jansen, P., Louman, E., Roorda, N., & de Vries, G. (2008). *Duurzame ontwikkeling op de basisschool*. <https://duurzamepabo.nl/wp-content/uploads/2014/12/Duurzame-ontwikkeling-op-de-basissschool.pdf>

De Kringwinkel. (2022). *Kies voor tweedehands, ga voor De Kringwinkel*. <https://www.dekringwinkel.be:443/overdekringwinkel.html>

De kringwinkel. (2022). *Missie van De Kringwinkel*. <https://www.dekringwinkel.be/onze-missie.html>

De Transformisten, V. (2016). *De Transformisten: De geschiedenis*. De Transformisten. <https://www.detransformisten.be/geschiedenis>

De Transformisten, V. (2018, maart 15). *5 tips voor consumentendag*. De Transformisten. <https://www.detransformisten.be/artikel/5-tips-voor-consumentendag>

Delhaize. (2022). *Je vindt Delhaize ook op Too Good To Go!* <https://www.delhaize.be/nl/better/planet/lionsfootprint/food/initiative-42>

Djapo. (z.d.). Meer over Djapo—Expert Educatie voor Duurzame Ontwikkeling. *Djapo*. Geraadpleegd 11 januari 2022, van <https://djapo.be/wie-we-zijn/>

Djapo. (2017a). Gloop & Teo, met kleuters werken rond een duurzamere wereld. *Djapo*. <https://djapo.be/gloop-en-teo/>

- Djapo. (2017b). Gloop & Teo's verhalenboek. *Djapo*. <https://djapo.be/gloop-teos-verhalenboek/>
- Djapo. (2017c). Gloop en Teo: Klasactiviteiten rond duurzaamheid in de kleuterklas. *Djapo*. <https://djapo.be/klasactiviteiten/>
- Djapo. (2017d). Handpoppen Gloop & Teo. *Djapo*. <https://djapo.be/handpoppen-gloop-teo/>
- Djapo. (2017e). Liedjes Gloop & Teo. *Djapo*. <https://djapo.be/liedjes-gloop-teo/>
- Djapo. (2017f). Meer over Djapo—Expert Educatie voor Duurzame Ontwikkeling. *Djapo*. <https://djapo.be/wie-we-zijn/>
- Djapo. (2017g). Verhalen Gloop & Teo. *Djapo*. <https://djapo.be/boeken-gloop-teo/>
- Djapo, Y. V. de. (2017h). Pictogrammen Gloop & Teo. *Djapo*. <https://djapo.be/gloop-teo-pictogrammen/>
- Greenpeace. (2020). *Een crisis van gemakzucht*. <https://www.greenpeace.org/static/planet4-netherlands-stateless/2020/06/d4e76761-rapport-een-crisis-van-gemakzucht.pdf>
- IPS. (2020, juni 19). *Wetenschappers waarschuwen: 'De echte redenen voor de milieucrisis? Overconsumptie'*. Site-KnackWeekend-NL. <https://weekend.knack.be/lifestyle/maatschappij/wetenschappers-waarschuwen-de-echte-redenen-voor-de-milieucrisis-overconsumptie/article-news-1612349.html>
- Leenknecht, P., Panneels, K., Rochette, L., Schaerlaekens, W., Bogaert, T., Van Acker, P., & Braems, T. (2015). *Duurzame ontwikkelingsdoelen: Alle hens aan dek*. 31.
- Milieu Centraal. (2022a). *Hoe schaadt kleding het milieu?* <https://www.milieucentraal.nl/bewust-winkelen/kleding/zo-schaadt-kleding-het-milieu/>
- Milieu Centraal. (2022b). *Hoeveel voedsel verspillen we?* <https://www.milieucentraal.nl/eten-en-drinken/voedselverspilling/hoeveel-voedsel-verspillen-we/>
- Milieubeheer. (z.d.). *Ladder van Lansink | IVM milieubeheer*. Geraadpleegd 16 maart 2022, van <https://ivmmilieubeheer.be/voor-scholen/ladder-van-lansink>
- MOS. (z.d.-a). *Aan de slag | MOS*. Geraadpleegd 18 maart 2022, van <https://mosvlaanderen.be/aan-de-slag>
- MOS. (z.d.-b). *KaMOSHibaiverhalen | MOS*. Geraadpleegd 18 maart 2022, van <https://mosvlaanderen.be/aan-de-slag/kamoshibais/kamoshibaiverhalen>
- MOS. (z.d.-c). *MOS-actiefiches: Onderzoekscompetenties aanscherpen bij leerlingen | MOS*. Geraadpleegd 18 maart 2022, van <https://www.mosvlaanderen.be/aan-de-slag/actiefiches/mos-actiefiches-onderzoekscompetenties-aanscherpen-bij-leerlingen>
- MOS. (z.d.-d). *Over MOS | MOS*. Geraadpleegd 18 maart 2022, van <https://www.mosvlaanderen.be/over-MOS>
- MOS. (2022). *MOS-schakels | MOS*. <https://www.mosvlaanderen.be/over-mos/mos-schakels>

Netwerk Bewust Verbruiken. (2019, maart 14). *De Piraminder*. De Transformisten. <https://www.detransformisten.be/artikel/de-piraminder>

Nuyts, S. (2021, december 10). *Actuele uitdagingen in de voedingsconsumptie*. Landbouwleven. <https://www.landbouwleven.be/12534/article/2021-12-10/actuele-uitdagingen-de-voedingsconsumptie>

Overconsumptie. (2020). <http://stringfixer.com/nl/Overconsumption>

Oxfam. (2022). Over Oxfam-Wereldwinkels. *Oxfam-Wereldwinkels*. <https://www.oxfamwereldwinkels.be/over-ons/>

Roorda, N. (2010). *Basisboek Duurzame ontwikkeling*. 2, 38.

Sleurs, W. (2007). *Educatie voor duurzame ontwikkeling: Leren met het oog op een betere leefwereld, hier en elders, vandaag en morgen*. https://www.researchgate.net/profile/Willy-Sleurs/publication/305422497_Educatie_voor_duurzame_ontwikkeling_leren_met_het_oog_op_een_betere_leefwereld_hier_en_elders_vandaag_en_morgen/links/578e3f3a08aebca4caac822/Educatie-voor-duurzame-ontwikkeling-leren-met-het-oog-op-een-betere-leefwereld-hier-en-elders-vandaag-en-morgen.pdf

Too Good To Go. (z.d.). *Educatie: De movement tegen voedselverspilling*. Geraadpleegd 11 januari 2022, van <https://toogoodtogo.be/nl-be/movement/education>

Van Poeck, K., & Loones, J. (2010). *De vlag en de lading*. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/7612>

Vinted. (2022). *Vinted: Hoe werkt het?* Vinted. https://www.vinted.be/how_it_works

Virginie de I Renaudie, Y. (2010). *Afval: Beter voorkomen*. 59.

VRT, N. (2022, maart 7). *Wat betekent de oorlog in Oekraïne voor onze winkelkar? En wat met gas- en olieprijsen? Een overzicht*. [vrtnews.be. https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2022/03/04/economische-impact-oorlog-oekraïne/](https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2022/03/04/economische-impact-oorlog-oekraïne/)

VRT, N. (2022, mei 24). *Unicef: 'Als iedereen evenveel consumeert als Belgen, hebben we meer dan 4 aardbollen nodig'*. [vrtnews.be. https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2022/05/23/overconsumptie-verwoest-leefomgeving-kinderen-belgie-bijna-slec/](https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2022/05/23/overconsumptie-verwoest-leefomgeving-kinderen-belgie-bijna-slec/)

VVSG. (2021a). *Doelstelling 12: Verantwoorde consumptie en productie*. <https://www.vvsg.be/kennisitem/vvsg/doelstelling-12-verantwoorde-consumptie-en-productie>

VVSG. (2021b). *Wat zijn de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen?* <https://www.vvsg.be/kennisitem/vvsg/wat-zijn-de-duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen>

Vyverman, V. (z.d.). *Participatiehuis*. Geraadpleegd 20 maart 2022, van <https://www.go-ouders.be/het-participatiehuis>

WWF. (2021a). *Ontbossing en voeding*. <https://wwf.be/nl/focus/bescherm-de-bossen/ontbossing-en-voeding>

WWF. (2021b). *Voeding: Onze natuurlijke rijkdommen beschermen*.
<https://wwf.be/nl/focus/duurzame-voeding>